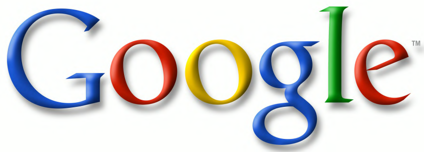
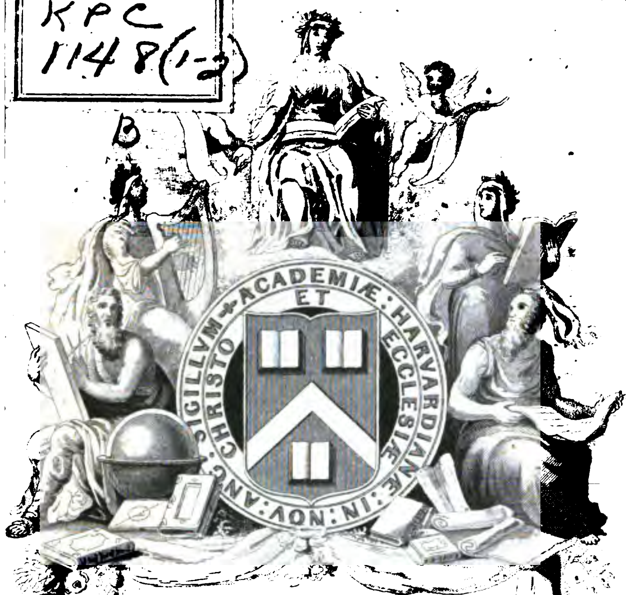
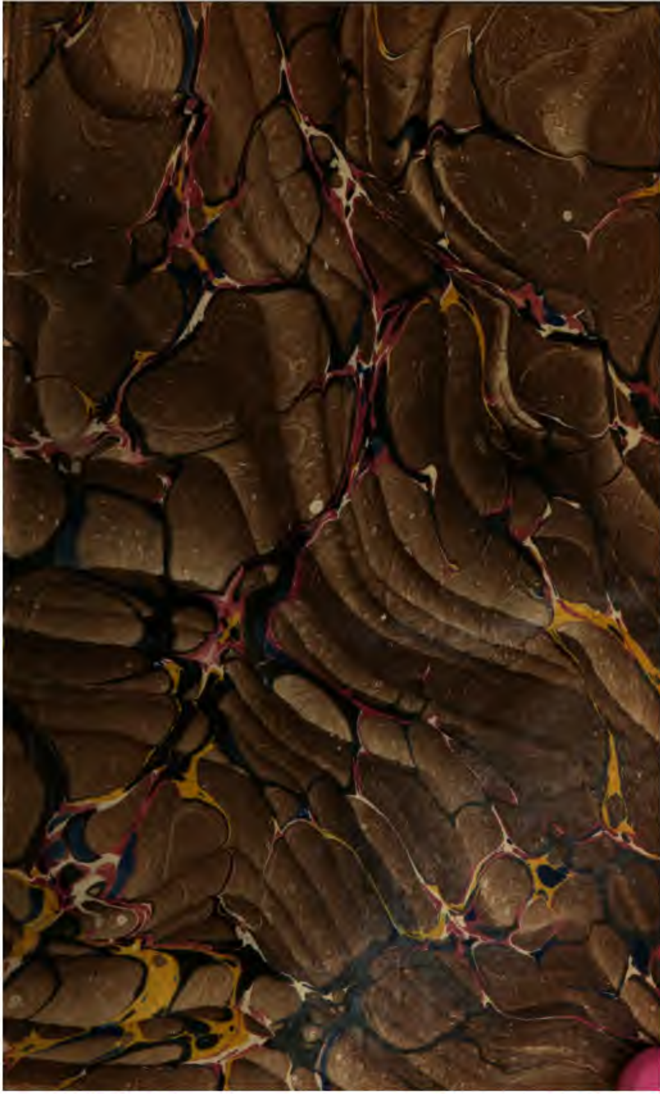
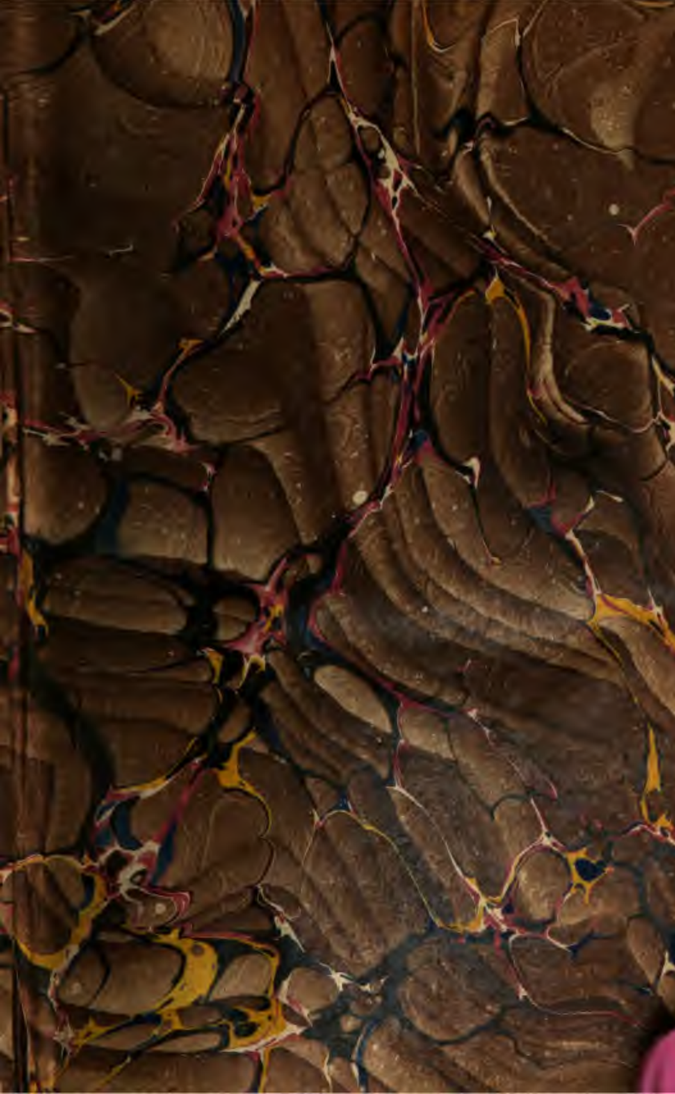

WIDENER LIBRARY
HX Q7GU O

SIGILLVM ACADEMIÆ HARVARDIANÆ IN NOV: ANG:
CHRISTO ET ECCLESIÆ

SIGILLVM ACADEMIÆ HARVARDIANÆ IN NOV: ANG: CHRISTO ET ECCLESIÆ

M. T. CICERONIS

AD QUINTUM FRATREM

DIALOGI TRES

DE ORATORE.

EX EDITIONIBUS OLIVETI ET ERNESTI.

ACCEDUNT NOTÆ ANGLICÆ.

CURA
C. K. DILLAWAY, A. M.

TOM. I.

BOSTONIÆ:
PERKINS ET MARVIN.
PHILADELPHIÆ: H. PERKINS.

1838.

STEREOTYPED AT THE
BOSTON TYPE AND STEREOTYPE FOUNDRY.

TO

EDWARD EVERETT, LL. D.

THESE VOLUMES

ARE RESPECTFULLY INSCRIBED

BY

THE EDITOR.

PREFACE.

In this edition of a portion of Cicero's works more generally read than any other in the colleges of this country, the text of Olivet and Ernesti has been followed, as in the two preceding volumes of the series of Latin classics now in course of publication.

The Notes are intended to explain allusions, to solve unusual and blind constructions, and to afford any other aid which the difficulties of the text may render necessary, without, however, interfering with the department of the lexicographer. Many of them have been selected from the mass of Latin com-

mentaries on this author's works, and presented in an English dress; for others, the editor must be considered responsible.

With this explanation, the following pages are submitted to the public, with the hope of affording some encouragement to the lover of Roman literature, in the prosecution of his studies, and of offering, if possible, an additional inducement to imitate the great model of Roman eloquence.

C. K. D.

M. TULLII CICERONIS

AD

QUINTUM FRATREM

DIALOGI TRES

DE

ORATORE.

DIALOGUS, SEU LIBER, PRIMUS.

I. Cogitanti mihi sæpenumero, et memoriâ vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optimâ republicâ, cum et honoribus et rerum gestarum gloriâ florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrûm præclara studia referendi, fore justum et prope ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu,

constitisset. Quam spem cogitationum et consiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam, qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum et turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est, ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosque recolendas. Nam primâ ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris; et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen; et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundârunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris; et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quispiam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi cla-

rissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, et hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque; consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius a nobis perfectiusque proferri: solesque nonnunquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire; quod ego prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab elegantiâ doctrinæ segregandam putes, et in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem sæpenumero, in summos homines ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles exstitissent: nam, quocumque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces præstantissimos ex hac unâ civitate pæne innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus? Jam vero, consilio ac sapien-

tiâ qui regere ac gubernare rempublicam possent, multi nostrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum exstiterunt, cum boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus atque in quâdam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentiâ comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque, qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, judicabit.

III. Neque enim te fugit, artium omnium laudatarum procreatricem quandam, et quasi parentem eam, quam *Φιλοσοφίαν* Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari; in quâ difficile est enumerare, quot viri, quantâ scientiâ, quantâque in suis studiis varietate et copiâ fuerint, qui non unâ aliquâ in re separatim elaborârint, sed omnia, quæcumque possent, vel scientiæ pervestigatione, vel disserendi ratione, comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quantâ in obscuritate rerum, et quam reconditâ in arte et multiplici subtilique, versentur? quo tamen in genere ita

multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarum artium pæne infinitam vim et materiam scientiæ cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint doctrinisque versati, minimam copiam poëtarum egregiorum exstitisse. Atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter et ex nostrorum et ex Græcorum copiâ comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia fere reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more et sermone versatur; ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentiâ sensuque disjunctum, in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensûs abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut

plures ceteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta: in hac ipsâ civitate profecto, nulla unquam vehementius, quam eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, consequebantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, exposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut

multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multum ceteris [hominibus] omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoriâ ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri?

Sed nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum.

V. Quis enim aliud, in maximâ discentium multitudine, summâ magistrorum copiâ, præstantissimis hominum ingeniis, infinitâ causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine quâ verborum volubilitas inanis, atque irridenda est; et ipsa oratio conformanda, non solum electione, sed etiam constructione verborum; et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quod omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam facetiæque, et eruditio libero digna, celeritasque et brevitas et respondendi et lacessendi, subtili venustate at-

que urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsâ plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars et scena declarat: in quâ cum omnes in oris et vocis et motûs moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium, memoriâ? quæ nisi custos inventis cogitatisque rebus et verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint in oratore, peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi posse confidant.

VI. Ac meâ quidem sententiâ nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit

omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem et pæne puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus, in hac tantâ occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quanquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri videtur, ut omni de re, quæcumque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum infinitumque videatur, et quod Græcos homines non solum ingenio et doctrinâ, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborâsse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum [aut deliberationum] versaretur, et id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæsitâ et multum disputatâ, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamque, non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, elo-

quentissimorum, et omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices et doctores reliquerunt; sed, cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione meâ aut ornatius explicari aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. Cum igitur vehementius inveheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatûs auctoritate susceptus, infringi jam debilitarique videretur; dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus, L. Crassum, quasi colligendi sui causâ, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem, [socer ejus qui fuerat,] Quintus Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum in republicâ socius, et summâ cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes duo, Drusi maxime familiares, et in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocârant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universâ republicâ,

quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent: eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine jucunditas, et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cum illi majores natu satis quiêssent, et in ambulationem ventum esset, dicebat tum, Scævolam, duobus spatiis tribusve factis, dixisse: Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsâ aquulâ, quæ describitur, quam Platonis oratione crevisse: et quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum: Immo vero commodius etiam;

pulvinosque poposcisse, et omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat.

VIII. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quo velit; unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinitâ multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus naturâ sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio et polita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, senatûs gravitatem, unius oratione converti? Quid

tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus? Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus ac nullâ in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, et quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a ferâ agrestique vitâ ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut, jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere? Ac, ne plura, quæ sunt pæne innumerabilia, consecter, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione et sapientiâ non solum ipsius dignitatem, sed et privatorum plurimorum et universæ reipublicæ salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoles-

centes; atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento esse possitis.

IX. Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii, soceri mei, aut de hujus, generi, aut arte, aut gloriâ detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere; unum, quod ab oratoribus civitates et initio constitutas, et sæpe conservatas esse dixisti; alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis et humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis mœnibusque sepsisse? aut vero reliquas utilitates, aut in constituendis, aut conservandis civitatibus, non a sapientibus et fortibus viris, sed a disertis et ornate dicentibus esse constitutas? An vero tibi Romulus ille aut pastores et convenas congregâsse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentiâ videtur, non consilio et sapientiâ singulari? Quid enim? in Numâ Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituen-

dam rempublicam, num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non linguâ, perfectam L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego vero si velim et nostræ civitatis exemplis uti, et aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta, per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobis, eloquentissimos audîsse Ti. et C. Sempronios, quorum pater, homo prudens et gravis, haudquâquam eloquens, et sæpe alias, et maxime censor, saluti reipublicæ fuit. Atque is non accuratâ quâdam orationis copiâ, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At veró ejus filii diserti, et omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, istâ præclarâ gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentiâ, rempublicam dissipaverunt.

X. Quid? leges veteres, moresque majorum; quid? auspicia, quibus et ego et tu, Crasse, cum magnâ reipublicæ salute præsumus; quid? re-

ligiones et cærimoniæ; quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in nostrâ familiâ sine ullâ eloquentiæ laude versantur; num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. Galbam memoriâ teneo, divinum hominem in dicendo, et M. Æmilium Porcinam, et C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: et hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est.

Quod vero in extremâ oratione, quasi tuo jure sumsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hîc in tuo regno essemus, non tulissem; multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu consertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes atque Democritici, ceterique, in suo genere, physici vindicarent, ornati homines in dicendo et graves, quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte et capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vitâ, nihil de malis, nihil de animi permotionibus,

nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsîsse, nihil scire convincerent: et cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici vero nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putares esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere; ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minimâ quidem societate contingitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa profitenda, Crasse, non censeo. Satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior et probabilior esse videatur; ut in concionibus et sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio; denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus suâ quâdam propriâ, non communi oratorum facultate, posse.

XI. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici et disceptari solere. Audivi enim summos homines, cum quæstor ex Macedoniâ venissem Athenas, florente Academiâ, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Charmadas, et Clitomachus, et Æschines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis unâ ipsum illum Charmadam diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus; et Peripatetici Critolai Diodorus. Multi erant præterea præclari in philosophiâ et nobiles, a quibus omnibus unâ pæne voce repelli oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrinâ rerumque majorum scientiâ, ac tantum in judicia et conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi et compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori et principi longe omnium in dicendo gravissimo et eloquentissimo, Platoni, cujus tum Athenis cum Charmadâ diligentius legi Gorgiam; quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia jam diu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores quam

veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat necesse est. Neque enim sine multâ pertractatione omnium rerumpublicarum, neque sine legum, morum, juris scientiâ, neque naturâ hominum incognitâ, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, et perite potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientiâ? Sin oratoris nihil vis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quæro, id ipsum quî possit assequi sine eâ scientiâ, quam ei non concedis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. Quamobrem, si ornate locutus est sicut fertur, et mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici, de quâ dixit: ornatus vero ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus a civilibus controversiis remotissimis, divinitus est locutus quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, et in dicendo suaves atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis;

oratio quidem ipsa propria est hujus unius rationis, de quâ loquimur, et quærimus. Etenim videmus, iisdem de rebus jejune quosdam et exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi in arte alienâ facultatem.

XII. Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et elegantiâ non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferant proprium; compositam orationem, et ornatam, et artificio quodam et expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta et cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum, vel optimorum atque ornatissimorum, sonitus inanis, nullâ subjectâ sententiâ, nec scientiâ? Quidquid erit igitur quâcumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius et ornatius, quam ille ipse ejus rei inventor atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor

equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? quare, nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum proprius videtur; neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in eâ solum illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illâ scientiâ nulla est, sibi assumet: hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, et ornata, et hominum sensibus ac mentibus accommodata.

XIII. Quibus de rebus Aristotelem et Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit a me: nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis; isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros artis isti suæ

nomine, hos rhetoricos et inscribunt, et appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe evenit) ut de Diis immortalibus, de pietate, de concordiâ, de amicitiâ, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantiâ, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causâ, disserant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, et profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civili generatim in ordines ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scîsse melius, quam Hyperidem aut Demosthenem, perfectos jam homi-

nes in dicendo, et perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere et Ser. Galbæ, et socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloriâ præstitisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie copioseque dicere.

XIV. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliquâ scientiâ sit promendum atque sumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem aut pro imperatore dici, sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientiâ: num apud populum, de legibus jubendis aut vetandis: num in senatu de omni reipublicæ genere [dici] sine summâ rerum civilium cognitione, et prudentiâ: num admoveri possit oratio ad sensus animorum atque motus vel inflammandos, vel etiam exstinguendos, (quod unum in oratore dominatur), sine diligentissimâ pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac

moribus a philosophis explicantur. Atque haud scio, an minus hoc vobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa, et mathematica, et quæ paulo ante cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat, perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est, architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio copioseque dixisset? Neque vero Asclepiades is, quo nos medico amicoque usi sumus, tum, cum eloquentiâ vincebat cæteros medicos, in eo ipso quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes: illud verius, neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

XV. Quam ob rem, si quis universam et propriam oratoris vim definire complectique vult, is orator erit, meâ sententiâ, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, et composite, et ornate, et memoriter dicat, cum quâdam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita posui, "quâcumque de re," licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat quæ sint in disceptationibus atque in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quâque re, multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario affini nostro, et, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pæne hic melius, quam ipse, illa scire videatur: sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, et peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit: sin quæ res inciderit, in quâ de naturâ, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentiâ, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nôsse debet orator,)

XVII. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius: id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes, et ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego prætor Rhodum venissem, et cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contulissem; irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam atque contempsit, multaque non tam graviter dixit, quam facete; tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: sed is, si qui esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto; qui et meo judicio, et omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res et veritas ipsa concedat.

Hîc Crassus, Memento, inquit, me non de meâ, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in republicâ, quos in amicorum negotiis, res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari? Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, et otium, et hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus, illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum oratorem, et quantum futurum?

XVIII. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac nostrâ vitâ, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, et consuetudine dicendi populari, et forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate et graviter, aut de naturâ

rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum et lætum, sed palæstræ magis et olei, quam hujus civilis turbæ ac fori. Namque egomet, qui sero, ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cum pro consule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque, ut poterat, de officio et ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios, linguâ celeri et exercitatâ; oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientiâ constaret, unam quandam esse virtutem, et, qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque esse inter se æquales et pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam et exilis oratio, longeque a nostris sensibus abhorrebat. Charmadas vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur; non quo aperiret sententiam suam; hic enim mos erat patrius

Academiæ, adversari semper omnibus in disputando; sed cum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

XIX. Disputabant contra diserti homines, Athenienses, et in republicâ causisque versati, in quîs erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus; qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrinâ, et quâdam incredibili varietate rerum et copiâ. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse a philosophiâ dicebat, neque ea, quæ statuerentur in republicâ de Diis immortalibus, de disciplinâ juventutis, de justitiâ, de patientiâ, de temperantiâ, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis. Quod si tantam vim rerum maximarum arte suâ rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procemiis, et de epilogis, et de hujusmodi nugis (sic enim

appellabat) referti essent eorum libri; de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitiâ, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa vero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nôsse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut et ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur; id fieri vitæ dignitate, de quâ nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: et uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis, in quamque partem moverentur: hæc autem esse penitus in mediâ philosophiâ retrusa atque abdita; quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, dicebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse

ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophiâ quemquam scire posse.

XX. Huic ille respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive ille hoc ingenio potuisset, sive (id quod constaret) Platonis studiosus audiendi fuisset; non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino, disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut et blandiri, et suppliciter insinuare iis, a quibus esset petendum et adversarios minaciter terrere possemus, et rem gestam exponere, et id, quod intenderemus, confirmare, et id, quod contra diceretur, refellere, et ad extremum deprecari aliquid, et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: et quod consuetudo, exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copiâ nitebatur. Nam primum, quasi deditâ operâ, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a Corace, nescio quo, et Tisiâ, quos artis

illius inventores et principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scire curâssent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam, (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audîsset,) me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, et in unum exitum spectantibus, et nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta; cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ a doctissimis hominibus in philosophiâ dicerentur, cognôsset, aut callide aut copiose dicere. In quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum.

XXI. Tumque ego, hac eâdem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit, et pervenit in manus hominum, disertos me cognôsse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide, apud mediocres homines, ex communi quâdam opinione, dicere; eloquentem vero, qui mirabilius et magnificentius augere posset atque ornare, quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoriâ contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione et foro; sit tamen in re positum atque naturâ. Ego enim, quantum auguror conjecturâ, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero, fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quam nos sumus atque fuimus, et otio ac facultate discendi majore ac maturiore, et labore atque industriâ superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, meâ sententiâ, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque, quam hic, et audierit, et lectitârit, et scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, et Cottæ, sed valde optanti utrique nostrûm, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoriâ dignum excipere possemus; ut vero penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pæne intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrûm, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum et per memetipsum egissem, et per Drusum sæpe tentâssem: quo in genere tu, Antoni, (vere loquar) nunquam mihi, percontanti, aut quærenti aliquid, defuisti; et persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc, quoniam uterque vestrûm patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, et quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ, et Tusculano tuo gratiam, et longe Academiæ illi ac

Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam.

XXII. Tum ille, Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui et potest facere id quod requiris, et consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem fateor semper a genere hoc toto sermonis refugisse, et tibi cupienti atque instanti sæpissime negâsse, ut tute paulo ante dixisti. Quod ego non superbiâ neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognôssem, sed mehercule istius disputationis insolentiâ, atque earum rerum, quæ quasi in arte traduntur, inscitiâ. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus; de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percontati erimus, explicâris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in cretionibus scribi solet, "Quibus sciam, poteroque." Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrûm tam impudens est, qui se scire aut posse postulet?

Jam vero, istâ conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, et fateri nescire

quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percontemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus; existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso et loquaci, et fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de quâ meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curâsse aut cogitâsse arbitramini, et non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in scholâ assedissent, ex magnâ hominum frequentiâ dicere juberent, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam; qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de quâ se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateti-

cus Staseas, homo nobis sane familiaris, et, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.

XXIII. Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, et in hoc domicilio imperii et gloriæ, sit consilio linguâque princeps, cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi Deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: quâ nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

Ego vero, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quâque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversiâ positam. Nam si ars ita definitur,

ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiâque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, et ad vulgarem popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ observata sunt in usu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video;) non intelligo, quamobrem non, si minus illâ subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse.

Dicam equidem, quoniam institui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis;

quanquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse aliquid a me promsisse, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cum peterem magistratum, solebam in prensando dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum: id erat petere blandius; quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere; cum ipsum *dicere* nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium? Perge vero, Crasse, inquit Mucius. Istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo.

XXV. Sic igitur, inquit Crassus, sentio, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi et viam, sed naturam defuisse. Nam et animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumque sint

uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, (quod falsum est; præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem, et donari ab arte non possunt omnia; sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam et figura totius oris et corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, et quæ bona sint, fieri meliora posse doctrinâ, et quæ non optima, aliquo modo acui tamen et corrigi posse:) sed sunt quidam aut ita linguâ hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo Deo ficti esse videantur. Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta, videat. Ita, quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam

disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi studio deterream. Quis enim non videt, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrum æqualem, Q. Varium, vastum hominem atque fœdum, non intelligit, illâ ipsâ facultate, quamcumque habet, magnam esse in civitate gratiam consecutum?

XXVI. Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostrâ, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba et barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, et quam prope fastidiose judicamus! Nullæ enim lites neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat judicare. Ac, si quæritis, plane, quid sentiam,

enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacendum putavi. Mihi etiam, quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordiendâ oratione perturbantur, pæne impudentes videntur: tametsi id accidere non potest. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, exspectationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœnâ dignum puto. Equidem et in vobis animadvertere soleo, et in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et totâ mente atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.

Hîc omnes assensi, significare inter sese, et colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quidam

in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

XXVII. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, et te, et ceteros summos oratores, quanquam tibi par, meâ sententiâ, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: unam, quod intelligerent ii, quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententiâ eventum dicendi procedere: ita non injuriâ, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de quâ queri sæpe soleo; ceterarum homines artium spectati et probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur: noluit, inquiunt, hodie agere Roscius; aut, crudior fuit: oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet; quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius judicium in dicendo

subimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: et, qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum; cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud vero, quod a te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi a naturâ haberet, non multum a magistro adjuvaretur, valde tibi assentior, inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque; et ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat. Satis est enim ceteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis; et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, et memoriâ custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba prope poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pæne summorum actorum est requirendus. Quam-

obrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest: quæ enim, singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui et levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem; non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem hujus histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summâ venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, et uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, a quâ ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique

non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta, potest pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia; nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam: et quanquam in utroque vestrûm summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque formâ aptiorem, nec voce pleniorem, aut suaviorem mihi videor audîsse; quæ quibus a naturâ minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modice et scienter utantur, et ut ne dedeceat. Id enim est maxime vitandum, et de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio; quem sæpe

audio dicere, caput esse artis, decere; quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem alio transferamus, et nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta: nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis avidi: istâ tuâ mediocri eloquentiâ contenti sumus, idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quam quantulum tu in dicendo assecutus es,) quoniam, quæ a naturâ expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes?

XXX. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, et ardorem quendam amoris? sine quo cum in vitâ nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos; quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil prosunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognôris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac meâ,

quantulacumque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, quâ quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causâ, non modo videre mihi, sed ex ejus scriptore et lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

XXXI. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestrâ dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia et contrita præcepta didicisse: primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione,

sine designatione personarum et temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locatâ. In utrâque autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententiâ scriptum dissideat; his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint a communi quæstione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus; alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque judicio dispensare atque componere; tum ea denique vestire atque ornare oratione; post memoriâ sepire; ad extremum agere cum digni-

tate ac venustate. Etiam illa cognôram, et acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controversiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ contra dicerentur, refellenda; extremâ autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda et augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.

XXXII. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in quâ præcipitur primum, ut pure et Latine loquamur; deinde ut plane et dilucide; tum ut ornate; post ad rerum dignitatem apte et quasi decore; singularumque rerum præcepta cognôram. Quinetiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram: nam de actione et de memoriâ quædam brevia, sed magnâ cum exercitatione, præcepta gustâram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, et quo intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minus aberret. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti

oratores eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ suâ sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observâsse, atque [id egisse:] sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentiâ natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio: est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Et exercitatio quædam suscipienda vobis est: quanquam vos quidem jampridem estis in cursu: sed ii, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicrâ prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nôsse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipsâ exercitatione quid sentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causâ aliquâ positâ consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate: sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, et vires exercent suas, et linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentiâ delectantur. In quo fallit eos, quod audierunt, "dicendo homines, ut dicant, efficere

solere." Vere enim etiam illud dicitur, "Perverse dicere homines, perverse dicendo, facillime consequi." Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut vere dicam) minime facimus, (est enim magni laboris, quem plerique fugimus,) quam plurimum scribere. "Stilus optimus, et præstantissimus dicendi effector ac magister;" neque injuriâ: nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto assidua ac diligens scriptura superabit. Omnes enim, sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modo insunt in eâ re, de quâ scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se et occurrunt: omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maxime illustria, sub acumen stili subeant et succedant necesse est: tum ipsa collocatio conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodam oratorio numero et modo. Hæc sunt, quæ clamores et admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu multumque scriptitârit, etiamsi vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur:

et qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cursum suum, intermisso impetu pulsuque remorum: sic in oratione perpetuâ, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine et vi concitata.

XXXIV. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, quâ C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliquâ lectâ ad eum finem, quem memoriâ possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis, pronuntiarem: sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupâsset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse;

si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem; quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, et tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, et spiritûs, et totius corporis, et ipsius linguæ motus et exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris; quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne malâ consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis. Atque in eâ exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consuêris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domesticâ exercitatione et umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque in aciem forensem: subeundus usus omnium, et periclitandæ vires ingenii; et illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poëtæ, cognoscenda

historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi, et pervolutandi, et exercitationis causâ laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes, et, quidquid erit in quâque re, quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, quemcumque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respondisset.

XXXV. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quanquam satis iis, qui aderant, ad id quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo: tantus enim cursus verborum fuit, et sic evolavit oratio, ut ejus vim atque

incitationem aspexerim, vestigia ingressumque vix viderim: et tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem, non explicatâ veste, neque proposito argento, neque tabulis et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis; sic modo in oratione Crassi divitias atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque plane nôsse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum, villamve, venisses? Si ea seposita, ut dicis, essent, tu valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esses familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quidque in loco collocet. Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: me enim, et hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed

tu hoc nobis da, Scævola; et perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit et peranguste refersit in oratione suâ, dilatet nobis atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestrâ magis hoc causâ volebam, quam meâ. Neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector: nunc vero, Crasse, meâ quoque etiam causâ rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent istâ sapientiâ ac tuis auribus. Ain' tu? inquit ille. Si de istis communibus et pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes et incitarentur et reprimerentur, de historiâ, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, et copiam

rerum, in tuâ prudentiâ sciebam inesse: in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram.

Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia et immensa, et ad ipsum tuum jus civile veniam,) oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cum in campum properaret, et ridens et stomachans Scævola, cum Hypsæus maximâ voce, plurimis verbis, a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causâ cadere liceret; Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longâ oratione recusaret, ne adversarius causâ caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestiâ, stultitiâ adversarii, liberaretur? Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium,) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putârim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed juris civilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII. tabulis permiserat; quod cum impetrâsset, causâ caderet; alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod erat in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne,

nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, "Cujus pecuniæ dies fuisset?" quod petitoris causâ comparatum esse non intelligebat; ut, si ille infitiator probâsset judici, ante petitam esse pecuniam, quam esset cœpta deberi, petitor, rursus cum peteret, exceptione excluderetur: "Quod ea res in judicium antea venisset." Quid ergo hoc fieri turpius aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum, P. Crassum, illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem et ornatum, tum præcipue in hoc [ferendum] et laudandum puto, quod, cum P. Scævolæ frater esset, solitus ei persæpe dicere, neque illum in jure civili satis [illi arti] facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius ejus, est consecutus); neque se ante causas amicorum tractare atque agere cœpisse, quam jus civile didicisset. Quid vero ille M. Cato? nonne et eloquentiâ tantâ fuit, quantam illa

tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, et juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror; sed tamen idem hoc semper jus civile contemsit. Verum, quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; et, quoad potero, vobis exponam, quid de quâque re sentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis quædam, et prope singularis et divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientiâ juris nudata sit, posse se facile ceteris armis prudentiæ tueri atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententiâ meâ, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure, certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino,

quid suum, quid alienum, quare denique civis aut peregrinus, servus aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare adversarii stipulatiunculâ, cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernârit. Quid? si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili: quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ullâ scientiâ juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam illius militis, de cujus morte cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, et pater ejus, re creditâ, testamentum mutâsset, et, quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus; res delata est ad centumviros, cum miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam [testamento exheres filius]? Nempe in eâ causâ quæsitum est de jure civili, possetne paternorum bonorum exheres

esse filius, quem pater testamento neque heredem neque exheredem scripsisset nominatim?

XXXIX. Quid? quâ de re inter Marcellos et Claudios patricios centumviri judicârunt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem hominis hereditatem gente ad se rediisse dicerent; nonne in eâ causâ fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid? quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus, qui Romam in exsilium venisset, cui Romæ exsulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatoque esset mortuus; * * * nonne in eâ causâ jus applicationis, obscurum sane et ignotum, patefactum in judicio atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque servire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scîsset, neque declarâsset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio

stultus, et suo valde sapiens, et a juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fufio venderet, in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fufius autem, simul atque ædificari cœptum est in quâdam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quod, cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat. Quid vero? clarissima M' Curii causa M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, quâ exspectatione defensa est! cum Q. Scævola, æqualis et collega meus, homo omnium et disciplinâ juris civilis eruditissimus, et ingenio prudentiâque acutissimus, et oratione maxime limatus atque subtilis, atque (ut ego soleo dicere) juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi postumus et natus, et, antequam in suam tutelam venisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum postumum et natum et mortuum, heres institutus: ego voluntatem defenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam venisset, M' Curius esset heres. Num destitit uterque nostrûm in eâ causâ, in

auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari?

XL. Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia: capitis nostri, sæpe potest accidere, ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobilissimum atque optimum virum, ac consularem, cum eum propter invidiam Numantini fœderis pater-patratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitâsset; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de senatu jussit educi, quod eum civem negaret esse; quia memoriâ sic esset proditum, quem pater suus aut populus vendidisset, aut pater-patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam contentionemque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis; præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in civili jure, consisteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud nos servîsset ex populo fœderato, seseque liberâsset, ac postea domum revenisset; quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio

rediisset, et amisisset hanc civitatem. Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nullum potest, nonne ex jure civili potest esse contentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate census sit, continuone, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoriâ patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispaniâ Romam venisset, cum uxorem prægnantem in provinciâ reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, et ex utrâque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cum quæreretur de duobus civium capitibus, et de puero, qui ex posteriore natus erat, et de ejus matre; quæ, si judicaretur, certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, et horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum et celsum, alacri et prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magnâ cum catervâ toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, et prope cunctis civibus lucem ingenii et consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

XLI. Et quoniam de impudentiâ dixi, castigemus etiam segnitiem hominum atque inertiam.

Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, O Dii immortales! non dicerem hoc, audiente Scævolâ, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primum, quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causâ, pervulgari artem suam noluerunt; deinde, posteaquam est editum, expositis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me esse paulo obscurius: sed experiar, et dicam, si potero, planius.

XLII. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt; ut in musicis, numeri et voces et modi; in geometriâ, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines; in astrologiâ, cœli conversio, ortus, obitus, motusque siderum; in grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio,

verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsâ ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, et diffusa late videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam divulsamque conglutinaret, et ratione quâdam constringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ atque usitatæ in rebus causisque civium æquabilitatis conservatio. Tum sunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communione quâdam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur; omniaque, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum quæ sunt ejus rei propriæ quam definire volumus, brevis et circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar, quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito, occupârit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ

perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem et colligentem undique repleri justâ juris civilis scientiâ.

XLIII. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum atque in foro: neque ita multis literis aut voluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primum a pluribus; deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit vero, quo facilius percipi cognoscique jus civile possit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suavitas et delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant; plurima est, et in omni jure civili, et in pontificum libris, et in XII.

tabulis, antiquitatis effigies, quod et verborum prisca vetustas cognoscitur, et actionum genera quædam majorum consuetudinem vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ), totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis contineri videbit: sive quem ista præpotens et gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius) hosce habebit fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili et legibus continentur. Ex his enim et dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, splendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: et docemur, non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate nutuque legum, domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.

XLIV. Fremant omnes licet, dicam quod sentio: bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate

superare. Ac, si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat; cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrûm, vel quia tantâ sapientiâ fuisse in jure constituendo putanda est, quantâ fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam et voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentiâ ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo et Dracone et Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pæne ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam ceteris omnibus, et maxime Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

XLV. Jam vero ipsa per sese quantum afferat

iis, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedulâ adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos Πραγματικοὶ vocantur; sic, in nostrâ civitate contra, amplissimus quisque et clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus a summo poëtâ est,

"Egregie cordatus homo, catus Æliu' Sextus,"

multique præterea, qui, cum ingenio sibi [auctore] dignitatem peperissent, perfecerunt, ut, in respondendo de jure, auctoritate plus etiam quam ipso ingenio valerent. Senectuti vero celebrandæ et ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentiâ comparavi, non solum ad causarum usum forensium, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quam honoribus et reipublicæ muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi et reges, at omnes sui cives, consilium expetant,

"Suarum rerum incerti: quos ego meâ ope ex
Incertis certos, compotesque consili,
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas."

Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua et vestibulum, quod, in ejus infirmissimâ valetudine, affectâque jam ætate, maximâ quotidie frequentiâ civium, ac summorum hominum splendore, celebratur.

XLVI. Jam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, et vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut, in rerum privatarum causis atque judiciis, depromenda sæpe oratio est ex jure civili, et idcirco (ut ante diximus) oratori juris civilis scientia necessaria est; sic, in causis publicis judiciorum, concionum, senatûs, omnis hæc et antiquitatis memoria, et publici juris auctoritas, et regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tanquam alia materies, iis oratoribus, qui versantur in republicâ, subjecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem aut rabulam, hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura magnam homini

facultatem daret, tamen esse Deus putabatur, ut et ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum, videretur; deinde, qui possit, non tam caduceo quam nomine oratoris ornatus, incolumis, vel inter hostium tela, versari: tum, qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subjicere odio civium, supplicioque constringere; idemque ingenii præsidio innocentiam judiciorum pœnâ liberare; idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare; qui denique, quemcumque in animis hominum motum res et causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem, perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda; non ut ipse dux essem (quod et infinitum est, et non necessarium), sed ut commonstrarem tantum viam, et, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem.

XLVII. Mihi vero, inquit Mucius, satis super-

que abs te videtur istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum; nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione suâ ad studium cognoscendæ percipiendæque virtutis; (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam); sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione suâ Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januâque patefactâ. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, imprimisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsâ arte percursa sunt, cum illa te et non contemnere, et didicisse confiterere. Ea si paulo latius dixeris, explêris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, (quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini aut naturæ meæ) petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, et illa dicendi mysteria enuntiet? Ut

videtur, inquit Sulpicius: nam, Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vides, sentias.

XLVIII. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video atque sentio, non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla exspectetur ornata oratio: neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de meâ consuetudine; ipsaque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliquâ mihi doctrinâ tradita, sed in rerum usu causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem; meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare,

nisi ita prudenter, ut neminem nostrûm pœniteat ad hunc te sermonem impulisse.

Ego vero, inquit, pergam: et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari et errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligant. Nam, si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi; quarum qui essent animo et scientiâ compotes, eos esse imperatores dicerem; utererque exemplis Africanorum et Maximorum; Epaminondam atque Hannibalem, atque ejus generis homines, nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui, ad rempublicam moderandam, usum et scientiam et studium suum contulisset, definirem hoc modo: qui, quibus rebus utilitas reipublicæ pararetur augereturque, teneret, iisque uteretur; hunc reipublicæ rectorem, et consilii publici auctorem, esse habendum; prædicaremque P. Lentulum, prin-

cipem illum, et Ti. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Lælium, et innumerabiles alios, cum ex nostrâ civitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus vere nominaretur; eum dicerem, qui legum, et consuetudinis ejus quâ privati in civitate uterentur, et ad respondendum, et ad scribendum, et ad cavendum, peritus esset; et ex eo genere Sex. Ælium, M' Manilium, P. Mucium nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, et quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de suâ vi ac sapientiâ unus omnia pæne profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam, causasque nôsse, et omnem bene vivendi rationem tenere et persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis, et sententiis ad probandum accommodatis

uti possit in causis forensibus atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, et actione, et lepore quodam, volo. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pæne, describere: nam et civitatum regendarum oratori gubernacula sententiâ suâ tradidit; in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cum sæpissime tibi senatus, breviter impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, vir regendæ reipublicæ scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis et consilii sui vindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; jam (credo) huc veniat, et hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentiâ tamen rerum magnarum magis quam dicendi arte nititur. Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copiâ est consecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ, atque sejunctæ; neque eâdem ratione ac viâ

M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, et reipublicæ dignitatem, exornabant.

L. Neque enim est interdictum aut a rerum naturâ, aut a lege aliquâ atque more, aut singulis hominibus, ne amplius, quam singulas artes, nôsse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in eâ civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, et juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia. Nam si quisque, ut in aliquâ arte et facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, ita perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur; licet istâ ratione dicamus, pilâ bene et duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit; eâdemque ratione dicantur, et quos Φυσικοὺς Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum

fuisse fateantur. Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum jucundâ quâdam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo et cogitatione, multa etiam legendo, percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libâsse. Fateor enim, callidum quendam hunc, et nullâ in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo, esse debere.

LI. Neque vero istis tragœdiis tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod ista dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere (cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur), nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes, penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessario percipienda; quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas ætates videmus esse contritas: quorum ego copiam magnitudinemque cognitionis atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de

moribus hominum et scire et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus et gravis, cum iratum adversario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut judicibus aut populo dicendo miscere atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quique eos in judicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt esse, et ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres ac potius leves motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur, in communi vitæ consuetudine, mala ac molesta, et fugienda, multo majora et acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat; neque vult ita sapiens inter stultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum et Græculum putent, aut, etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant; sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore;

virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter se jungi copularique possint; an vero, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci et percipi possit: quarum rerum fateor magnam multiplicemque esse disciplinam, et multas, copiosas, variasque rationes; sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quærimus. Acuto homine nobis opus est, et naturâ usuque callido, qui sagaciter pervestiget, quid sui cives, iique homines quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent.

LII. Teneat oportet venas cujusque generis, ætatis, ordinis; et eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sensusque degustet: philosophorum autem libros reservet sibi ad hujuscemodi Tusculani requiem atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de justitiâ et fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de justitiâ putabat, a vitæ consuetudine et a civitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis atque in civitatibus; quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, et amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maximâ concione tuorum civium, quæ dixisti? "Eripite nos ex miseriis; eripite nos ex faucibus eorum,

quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus et possumus et debemus." Omitto "miserias," in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest; omitto "fauces," ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: "servire" vero, non modo te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, servire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ et semper et sola libera est, quæque, etiamsi corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem, tenere debeat. Quæ vero addidisti, non modo senatum servire "posse" populo, sed etiam "debere," quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare posset; senatum servire populo, cui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

LIII. Itaque hæc cum a te divinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus et philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter et flagitiose, dicta esse

dicebat. Idemque Servium Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitâsset, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum et vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pæne in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoriâ fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelæ populi commendâsset, ac se (tanquam in procinctu testamentum faceret, sine librâ atque tabulis) populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum et invidiâ et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris et lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat; et huic humilitati, dicebat, vel exsilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse et sensit, et fecit: nam, cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiæ; cumque illo nemo neque integrior esset in civitate neque sanctior, non modo supplex judi-

cibus esse noluit, sed ne ornatius quidem aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quâdam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, pure et dilucide. Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori, ex illis disputationibus quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulo ante dicebas; et, si tibi pro P. Rutilio, non philosophorum more, sed tuo, licuisset dicere; quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illâ commentitiâ Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio supplosit, credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus est homo Romanus et consularis veterem illum Socratem, qui, cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut dominus

videretur esse judicum. Quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut eâ pro se in judicio uteretur, non invitus legit, et commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant judices, damnarent, an absolverent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio: et sententia cum judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur; quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus et præmiis decoraretur, et ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus habetur. Cujus responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent: qui quidem si absolutus esset (quod, mehercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem), quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum

ille damnatus est nullam aliam ob culpam nisi propter dicendi inscientiam, tamen a se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius aut verius: tantum dico, et aliud illud esse atque hoc, et hoc sine illo summum esse posse.

LV. Nam, quod jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es; video, quid egeris: tum, cum dicebas, videbam. Primum Scævolæ te [dedisti,] quem omnes amare meritissimo pro ejus eximiâ suavitate debemus; cujus artem cum indotatam esse et incomptam videres, verborum eam dote locupletâsti et ornâsti. Deinde, quod in eâ tu plus operæ laborisque consumseras, cum ejus studii tibi et hortator et magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerâsses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum istâ quidem arte pugno. Sit sane tanta, quantam tu illam esse vis. Etenim, sine controversiâ, et magna est, et late patet, et ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit; et clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo et alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concesso et tradito, spolies atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui

esset orator, juris eundem esse consultum; præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, et ejusdem socias dignitatis: nunc vero, jurisconsultum sine hac eloquentiâ, de quâ quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse. Ita est tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum: sed, quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pedisequamque, adjunxisti.

LVI. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent; utriusque rei facilis est et promta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coëmtio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, causam posse defendere: nec, si parvi navigii et magni eadem est in gubernando scientia; idcirco qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam, quod maximas centumvirales causas in jure

positas protulisti; quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsâ M' Curii, quæ abs te nuper est dicta, et in C. Hostilii Mancini controversiâ, atque in eo puero qui ex alterâ natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset, non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientiâ, sed eloquentiâ, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causâ quendam rusticanum; qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis quam ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, quâ de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo et occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu prehendit, et, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fiden-

ter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem, alludens varie et copiose, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo), ad auctores confugisse, et id, quod ipse diceret, et in P. Mucii, fratris sui, libris, et in Sex. Ælii commentariis, scriptum protulisse, ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem et prope veram videri.

LVII. Attamen, quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus esset, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris [incontroversi] ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire; a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit: nisi vero (bonâ veniâ hujus

optimi viri dixerim, Scævolæ) tu, libellis aut præceptis soceri tui, causam M' Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, et defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac, meâ quidem sententiâ, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo et lepore, et politissimis facetiis, pellexisti, cum et illud nimium acumen illuderes, et admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitâsset, nasci prius oportere quam emori; cumque multa colligeres, et ex legibus et ex senatûs-consultis, et ex vitâ ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete; ubi si verba, non rem, sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium ac lætitiæ fuit; in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summâ festivitate et venustate conjuncta, profuit. Ipse ille Mucius, paterni juris defensor, et quasi patrimonii propugnator sui, quid in illâ causâ, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum,

alias æquitatem, defendere docentur. Et (credo) in illâ militis causâ, si tu aut heredem aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem, contulisses. Tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur; vel si causam ageres militis, patrem ejus (ut soles) dicendo a mortuis excitâsses; statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendâsset: lapides, mehercule, omnes flere ac lamentari coëgisset, ut totum illud, "uti linguâ nuncupâsset," non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur.

LVIII. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem, primum facillimam, non ediscant; quæ quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantiâ, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant; deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quod sit plena delectationis: in quâ tibi remittunt omnes istam voluptatem, et eâ se carere patiuntur; nec quisquam est eorum,

qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges, ediscere. Tum autem quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nôsse debere; non vides, veteres leges aut ipsas suâ vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et præmia proposita sint virtutibus et supplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo et persuadendo, non minis et vi ac metu, tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quam sit bellum cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut, sine ullâ juris scientiâ, tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen, in iis causis quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderâsse. Aliud est enim, esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in communi vitâ et vulgari hominum consuetudine nec hebetem nec rudem. Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas, vel fructûs causâ vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni,

aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agriculturâ, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentiâ contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim cum in causis et in negotiis et in foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostrâ patriâ peregrini atque advenæ esse videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile (credo) sit, cum hoc Scævolâ communicare; quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos et exquisita deferunt. An vero, si de re ipsâ, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si de tabulis et perscriptionibus controversia est, contortas res et sæpe difficiles necessario perdiscimus; si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentiâ juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere?

LIX. Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copiâ rerum debeat esse ornata: sed multa, et magna, et difficilia sunt ea, quæ sunt oratori

necessaria, ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget, opus esse oratori, in hoc oratorio motu statuque, Roscii gestum et venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam vox? tamen, me auctore, nemo dicendi studiosus, Græcorum more et tragœdorum, voci serviet, qui et annos complures sedentes declamitant, et quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, et quasi quodam modo colligunt. Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur ii, quorum causas receperimus, quam toties, quoties præscribitur, pæanem aut [munionem] citarîmus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, et in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque assequi possumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur; quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod et summatim percipi sine doctrinâ potest, et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox et gestus subito sumi, et aliunde arripi, non potest; juris utilitas, ad quamque causam, quam-

vis repente, vel a peritis, vel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, cum ipsi sint imperitissimi, et qui (ut abs te paulo ante dictum est) pragmatici vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges et jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

LX. Nam, quod dicis "senectutem a solitudine vindicari juris civilis scientiâ;" fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos, non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quærimus: quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores, esse facturum. Quod si ille, astrictus certâ quâdam numerorum moderatione et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare, possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sint et quam varia genera dicendi; [et] quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remis-

sius et lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis et contentio, probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, et Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus aut clamore contenderent. Quod si jam hoc facere non poteris, aut noles; vereris, ne tua domus, talis et viri et civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab istâ sententiâ, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed, tanquam portum aliquem, exspectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium.

Reliqua vero etiamsi adjuvant, (historiam dico, et prudentiam juris publici, et antiquitatis iter, et exemplorum copiam) si quando opus erit, a viro optimo, et istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed, mehercule, non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere et persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis

duras leges imponere visus es huic ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum, prope necessarias. Nam et subitæ ad propositas causas exercitationes, et accuratæ et meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est; et illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, et de alieno scripto subita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causâ, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud vero fuit horribile, quod, mehercule, vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrûm quasi quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quam, quæ prava [sunt], fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis quam in histrionibus spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video, (tenet enim res ipsa atque causa), at Æsopum, si paulum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentiâ autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa

non sunt, (et pleraque tamen magna sunt) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari ac forensi; remotisque ceteris studiis, quamvis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere (ut ita dicam) noctes et dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentiâ industriâque superaret: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur: deinde, cum spiritus ejus esset angustior, tantum, continendâ animâ in dicendo, est assecutus, ut unâ continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis et remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum est), conjectis in os calculis, summâ voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; neque [is] consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium et ad laborem incitandos juvenes vehementer

assentior: cetera, quæ collegisti ex variis et diversis studiis et artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

LXII. Hæc cum Antonius dixisset, sane dubitare visus est Sulpicius, et Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus: Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud scio, an aliter sentias, et utare tuâ illâ mirificâ ad refellendum consuetudine, quâ tibi nemo unquam præstitit; cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re propositâ in utramque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cum censebam, oratorem, præsertim in nostrâ republicâ, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis præceptisque oratoris quæsita sunt; sed, opinor, secundum

hunc diem: satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc et Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat; et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituissem, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audirem Antonium. Et, cum exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

LIBER SECUNDUS.

I. Magna nobis pueris, Quinte frater, si memoriâ tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quam quantum primâ illâ puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quanquam non ita sese rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi a doctrinâ deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum, in nobis erudiendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, et C. Aculeo-

ne, propinquo nostro, et L. Cicerone, patruo, solebamus, quod de Crasso pater, et Aculeo (quocum erat nostra matertera), quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unâ decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinâque sæpe narravit: cumque nos, cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, et ea disceremus quæ Crasso placerent, et ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum [essemus] ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum et Græce sic loqui, nullam ut nôsse aliam linguam videretur, et doctoribus nostris ea ponere in percontando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quanquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum, ex multis variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut

Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, et nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nôsse quidem Græcos videretur.

Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentiâ, non modo sine dicendi doctrinâ, sed ne sine omni quidem sapientiâ, florere unquam et præstare potuisse.

II. Etenim ceteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter et perite et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem et in nostrâ civitate, et in ipsâ Græciâ, quæ semper hæc summa duxit, multos et ingeniis et magnâ laude dicendi sine summâ rerum omnium scientiâ fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso et Antonio, non

cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuerit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum, fuisse; vel ut ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentiâ divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi complectique potuissem; vel, mehercule, etiam ut laudem eorum, jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum atque a silentio vindicarem. Nam, si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putâssem laborandum: sed, cum alter non multum (quod quidem exstaret), et id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Ser. Galbæ aut C. Carbonis eloquentiâ scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoriâ jam refellente: sed edo hæc, iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus

loquor, sæpe audierunt; ut duos summos viros, iis qui neutrum illorum viderint, eorum quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum et præsentium, memoriâ teste, commendemus.

III. Nec vero te, carissime frater atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam: quid enim tuâ potest oratione aut subtilius aut ornatius esse? Sed quanquam, sive judicio, ut soleo dicere, sive, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, et timiditate ingenuâ quâdam, refugisti, sive, ut ipse jocari soles, unum putâsti satis esse non modo in unâ familiâ rhetorem, sed pæne in totâ civitate; non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de dicendi ratione disputârunt, jejunitatem bonarum artium, possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi et Antonii sermone esse prætermitum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optimâ doctrinâ, maximo usu, cognosci ac percipi potuisse arbitraretur; quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos, percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, confice-

re possimus, omissâ nostrâ adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus.

Postero igitur die, quam illa erant acta, horâ fere secundâ, cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cottâ in porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C. Julio fratre venit. Quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventûs suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutâssent; Quid vos tandem? Crassus, Num quidnam, inquit, novi? Nihil sane, inquit Catulus: etenim vides esse ludos: sed (vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes) cum ad me in Tusculanum [inquit] heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi, a se Scævolam hinc euntem esse conventum, ex quo mira quædam se audîsse dicebat; te, quem ego, toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentiâ cum Antonio disseruisse, et, tanquam in scholâ, prope ad Græcorum consuetudinem, disputâsse. Itaque frater exoravit me, ipsum quidem a studio audiendi non nimis abhorrentem, sed, mehercule, verentem, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scævolam enim ita dicere

aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues; si familiarius, utrique nostrûm. Nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

IV. Tum Crassus, Equidem, quæcumque causa vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos et amicissimos: sed tamen, vere dicam, quævis mallem fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quam hesterno die, placui, (magis adeo id facilitate quam aliâ ullâ culpâ meâ contigit) qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus, fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrinâ aliquâ continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illâ longiore ac perpetuâ disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego, apud te valere videatur; et te exorabo profecto, ut mihi quoque et Catulo tuæ

suavitátis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare, tu ne sis ineptus, me ésse judices. Tum ille, Ego, mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis, hujus verbi vim vel maximam semper putavi: quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod *non* sit *aptus:* idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus est, is ineptus dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque, quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, (quæ sunt innumerabiles) haud scio an [nulla] sit major, quam illorum qui solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis aut non necessariis, argutissime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere inviti et recusantes heri coacti sumus.

V. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit,

Crasse, qui in civitatibus suis clari et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostrâ republicâ volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, et palæstra, et tot locis sessiones, gymnasiorum et Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod et raro datur, et nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, et sedes, et porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis et delectationis causâ, non disputationis, invenisse arbitror. Nam et sæculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrire cœperunt, et hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum, malunt; qui simul ut increpuit, in mediâ oratione de maximis rebus et gravissimis disputantem philo-

sophum omnes unctionis causâ relinquunt: ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio.

VI. Sæpe ex socero meo audivi, cum is diceret, socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos et umbilicos ad Caietam et ad Laurentum legere consuêsse, et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Sic enim se res habet: [ut] quemadmodum volucres videmus, procreationis atque utilitatis suæ causâ, fingere et construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causâ, passim ac libere solutas opere volitare; sic nostri animi forensibus negotiis atque urbano opere defessi, gestiunt ac volitare cupiunt, vacui curâ atque labore. Itaque illud, quod ego in causâ Curianâ Scævolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes

unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? tum illud addidi: Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. In quâ permaneo, Catule, sententiâ; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, et plane cessare, delectat. Nam, quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam, ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis se neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse; quo etiam scripsit, "Persium non curo legere:" (hic enim fuit, ut nôramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus) "Lælium Decimum volo," (quem cognovimus virum bonum, et non illiteratum, sed nihil ad Persium); sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos: malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

VII. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navâsse operam, quod huc venerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis

disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de totâ eloquentiâ disserat, quemque jamdudum Cotta et Sulpicius exspectant? Ego vero, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, et ipse obmutescam, nisi prius a vobis impetrâro . . . . Quidnam? inquit Catulus. Ut hîc sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque istâ quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. Hîc Catulus arrisit; et simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperâram, et hic, apud quem eram futurus, sine meâ sententiâ tam facile promisit.

Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: et ille, Audite vero, audite, inquit: hominem enim audietis de scholâ, atque a magistro, et Græcis literis eruditum: et eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse; docebo vos, disciplui, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hîc posteaquam

arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est quæ sciuntur; oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientiâ, continetur. Nam et apud eos dicimus, qui nesciunt, et ea dicimus quæ nescimus ipsi: itaque et illi alias aliud iisdem de rebus et sentiunt et judicant, et nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere; sed etiam ut uterque nostrûm eâdem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur, in ejusmodi re quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, et sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis.

VIII. Nos vero, et valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nullâ mihi ostentatione videris esse usurus. Exorsus es enim non gloriose, magis, ut tu putas, a veritate, quam a nescio quâ dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam; sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam si quis

volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nullâ ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam, callidius id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam, invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere!

Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacatâ et liberâ civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsâ facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosâ verborum conclusione aptius? qui actor in imitandâ, quam orator in suscipiendâ, veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutæ crebræque sententiæ? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio?

Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat.

IX. Hujus est, in dando consilio de maximis rebus, cum dignitate explicata sententia; ejusdem et languentis populi incitatio, et effrenati moderatio. Eâdem facultate et fraus hominum ad perniciem, et integritas ad salutem, vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando, potest? quis mœrorem levare mitius consolando? Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, quâ voce aliâ, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum aut faciendorum aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare et distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab hac unâ arte, traditur, aut argumentorum aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis; fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliquâ aliâ arte esse commune. Sed si in hac unâ est ea ratio atque doctrina, non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo

minus id est hujus unius proprium; sed, ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modo eas cognôrit, (ut heri Crassus dicebat,) optime potest dicere; sic ceterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis, diserte dixerit aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in quâ quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi, etiam sine doctrinâ, aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentiâ suum munus præstare possunt, orator sine eâ nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

X. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiêre tamen, mihique ignosces. "Non enim possum, quin exclamem," ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris tum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copio-

sissime; quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim, ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, diserte dicere; idque si quis in aliâ arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam hesterno sermone, unius cujusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente et Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule et Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi

videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia? expetendine honores? certum autem, in quo quid in personis, et in constitutâ re et definitâ, quæreretur; cujusmodi sunt, quæ in foro atque in civium causis disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinandâ, aut in consilio dando, esse posita: nam illud tertium, quod et a Crasso tactum est, et (ut audio) ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus; an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita, inquit Antonius; et in eo quidem genere scio et me, et omnes qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primum mulieri hunc honorem in nostrâ civitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem et ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare; quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis

suæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, "Quæ naturâ aut fortunâ darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse;" qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse. Deinde, quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliquâ virtute aut fecerit aut tulerit. Hæc, et quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; et qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam et testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem et turbulentum: explicavi, in

eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatûs mei, quibus illi tribuno plebis pro republicâ restitissem, quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui. Diu retentus sum; multa audivi; multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentiâ præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est.

XII. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem aut ad regem aut ad populum aliquem a senatu? num, quia genere orationis in hujusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus et causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, et quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus et agenda sunt non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi oramenta desideret: sed ex

artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo, putas esse, historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore: satis est, non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitârunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causâ, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; [iique] etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui, sine ullis ornamentis, monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, et Pictor, et Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio, (modo enim huc ista sunt importata) et, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paululum se erexit, et addidit historiæ majorem

sonum vocis, vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt.

XIII. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam varietate locorum; neque verborum collocatione, et tractu orationis leni et æquabili, perpolivit illud opus; sed, ut homo neque doctus neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostrâ linguâ illustrata non est: nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti a causis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime, se applicaverunt. Namque et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce scripta intelligere possum, magnopere delectet. Et, post illum, Thucydides omnes dicendi artificio, meâ sententiâ, facile vicit; qui ita creber est rerum frequentiâ, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur; ita porro verbis aptus et pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba senten-

tiis, illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in republicâ versatus, ex numero accepimus eorum qui causas dictitârunt; et hos libros tum scripsisse dicitur, cum a republicâ remotus, atque (id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est) in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historiâ scribendâ, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissimâ rhetoris officinâ, duo præstantes ingenio, Theopompus et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt.

XIV. Denique etiam a philosophiâ profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; post, ab Aristotele, Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; et hic quidem rhetorico pæne more: ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare possum, longe eruditissimus, et rerum copiâ et sententiarum varietate abundantissimus, et ipsâ compositione verborum non

impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire? quot historicos nominavit! quam scienter! quam proprie de unoquoque dixit! Id, mehercule, inquit Catulus admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos alios, sed delectationis causâ, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri naturâ tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum tactu quasi colorari. Sed, ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt a vulgo intelligi: in philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis et illustribus, de virtute, de justitiâ, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis et concisis disputationibus illigati! Poëtas omnino, quasi aliâ quâdam linguâ locutos,

non conor attingere: cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse nobis, qui non sumus eruditissimi, esse familiares.

XV. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, et varietate maximum: neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat? ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo? ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus et verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriâque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus, exspectantur, et de consiliis significari quid scriptor probet, et in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: et cum de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casûs, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui famâ ac nomine excellant, de cujusque vitâ atque naturâ.

Verborum autem ratio, et genus orationis, fusum atque tractum, et cum lenitate quâdam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis, persequendum est. Harum tot tantarumque rerum videtisne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?

In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita; quæ tractanda sunt omnia disertissime: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certâ definitâque causâ, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur; addat, si quis volet, etiam laudationes: alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis, sine tempore et sine personâ, quæstionem. Hoc quid et quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæcumque res infinite posita sit, de eâ posse dicere; dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus, non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solum de iis controversiis

quæ temporibus et personis notatæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus, dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum.

XVI. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori volumus adjungere vagam, et liberam, et late patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de justitiâ, de continentiâ, de prudentiâ, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitiâ, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republicâ, de imperio, de re militari, de disciplinâ civitatis, de hominum moribus; assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in naturâ, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe, ut in causâ prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter et splen-

dide, sine ullâ serie disputationum, et sine jejunâ concertatione verborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, sic statuo: Ut in ceteris artibus, cum tradita sint cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in picturâ, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: (neque est omnino ars ulla, in quâ omnia, quæ illâ arte effici possunt, a doctore tradantur; sed qui primarum et certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode persequuntur); similiter arbitror, in hac sive ratione sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republicâ, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliquâ statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse, quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset.

XVII. Tum Catulus: Præclare mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid etiam, si non didicisset, ex eo quod didicisset, assumere: deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum; cetera innumerabilia exercitationi et similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, et pellis; Hercules autem, et alia opera majora, ne, in illis rebus quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam majus de naturâ Deorum, quam de hominum litibus, dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam (id quod est majus) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum et politioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam an de humanis operibus longe maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoriâ judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit et feriendus et repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario et

inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: (in quo sæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est:) qui, tanquam machinatione aliquâ, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam, est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus, est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritûs, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus: Quo ista majora ac mirabiliora fecisti, eo me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur: non quo mea quidem jam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, et aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus judicum vi quâdam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus); sed tamen ista tua,

nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam ullum judicium, adspexerit; ut peripateticus ille dicitur Phormio; cum Hannibal, Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exsul, proque eo, quod ejus nomen erat magnâ apud omnes gloriâ, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cumque se non nolle dixisset; locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret. Pœnus, non optime Græce, sed tamen libere, respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse; sed, qui magis quam Phormio deliraret, vidisse neminem. Neque, mehercule, injuriâ. Quid enim aut arrogantius aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certâsset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, vi-

dentur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. Sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros aut adolescentulos, docere conantur.

XIX. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior et perfero: nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat; aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal; et eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, et in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum et controversiâ; quæstionem autem, rem positam in infinitâ dubitatione. De causâ præcepta dant; de alterâ parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare: rem sane non reconditam. Quis enim hoc non suâ sponte

viderit, neminem posse dicere, nisi et quid diceret, et quibus verbis, et quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, et docilem, et attentum: deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, et quasi perorationem, collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi causâ, digredi; deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non perite. Quæ enim præcepta principiorum et narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benevolum judicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo et explano; attentum vero, crebro totâ actione excitandis mentibus judicum, non primâ denun-

tiatione, efficere possumus. Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse, et apertam, et brevem, recte nos admonent: quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo et deesse aliquam partem, et superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

XX. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt; non idem sentio, tantâ hac in re, tamque immensâ, posse fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendì sunt ad eos qui hæc docent: omnia jam explicata et perpolita assequentur; sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abdìti neque obscuri. Sed videant, quid velint; ad ludendumne, an ad pugnandum, arma sint sumturi. Aliud enim pugna et acies, aliud ludus campusque noster, desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum et gladiatori et

militi prodest aliquid: sed animus acer et præsens, et acutus idem atque versutus, invictos viros efficit, non difficilius arte conjunctâ.

Quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si potero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid; legerit; ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid linguâ efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo: tantum ego in excellente oratore, et eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus; permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, et erit absurdus; ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est a cohortatione nostrâ, neque is, qui aliquid potest, deterrendus; quod alterum divinitatis mihi cujusdam videtur; alterum, vel non facere quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis; tertium vero illud, clamare contra quam deceat, et quam possis, hominis est (ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti) stultitiæ suæ quamplurimos

testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut, nobis ducibus, veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

XXI. Atque, ut a familiari nostro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium, (primum in causâ parvulâ adolescentulum audivi) voce, et formâ, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus, oratione autem celeri et concitatâ (quod erat ingenii), et verbis effervescentibus, et paulo nimium redundantibus (quod erat ætatis), non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fecunditas: nam facilius, sicut in vitibus revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quam, si nihil valet materies, nova sarmenta culturâ excitantur; ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. Non enim potest in eo succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus; et eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, et ita sese facturum confirmavit; atque etiam addidit, gratiæ scilicet causâ,

me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum qui tum erat, et qui anno ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuêsset, ut totâ mente Crassum, atque omni animo, intueretur.

XXII. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, quâ illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat; non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea quæ facilia sunt, aut etiam illa quæ insignia ac pæne vitiosa, consectantur imitando. Nihil est facilius, quam amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si vero etiam vitiosum aliquid est, id sumere, et in eo vitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissâ voce, furit in republicâ Furius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris pravitatem et verborum latitudinem

imitatur: sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, et, in eo ipso quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur.

Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare (quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt), quam in Græcis; ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, et eâdem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breves, sententiis magis quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. Multa Lysiæ scripta sunt; nonnulla Critiæ: de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum; sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, meri principes exierunt: sed

eorum partim in pompâ, partim in acie, illustres esse voluerunt.

XXIII. Itaque et illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt; voluntate autem similes sunt, et inter sese, et magistri: et ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi studiumque vixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est et evanuit; alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demostheni: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, meâ sententiâ, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quæ si volemus usque ad hoc tempus persequi; intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, et ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia; sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque

magnis, tum scribendo maxime persequatur: quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior; in quâ nunc interdum (ut in herbis rustici solent dicere) in summâ ubertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hîc Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones; idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitâsse arbitror. Tum ille, Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desint: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor. Verum et in hoc, ex re familiari meâ, et in illo, ex eo quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suâpte naturâ, quod velint, sine cujusquam similitudine, consequantur; quod et in vobis animadverti recte potest, Cæsar, et Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam et salem, alter acutissimum et subtilissimum dicendi genus, est consecutus. Neque vero vester æqualis Curio (patre, meâ sententiâ, vel eloquentissimo temporibus illis) quemquam mihi magnopere videtur imitari; qui tamen verborum gravitate, et elegantiâ, et copiâ, suam quandam expressit quasi formam figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in eâ causâ, quam ille contra me apud centumviros pro

fratribus Cossis dixit; in quâ nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator, habere deberet.

XXIV. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem instituimus, et eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum; est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc ei primum præcipiemus, quascumque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causâ discendâ præcipiunt: hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro, tabulæ, testimonia, pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum qui in causâ versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentiâ plerasque causas, et maxime privatas, (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, et a causâ ad causam ire videantur, causas dicunt incog-

nitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentiæ, susceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest, de eâ re quam non novit, non turpissime dicere. Ita dum inertiæ vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de suâ quisque re me ipse doceat, et, ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur, et agere adversarii causam, ut ille agat suam, et, quidquid de suâ re cogitârit, in medium proferat. Itaque, cum ille discessit, tres personas unus sustineo summâ animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti quam incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali quam boni reperio, id totum abjudico atque ejicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt: sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent.

Cum rem penitus causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, sive ex crimine causa constet, ut facinoris, sive ex controversiâ, ut hereditatis, sive ex deliberatione,

ut belli, sive ex personâ, ut laudis, sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur.

XXV. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam et de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: et de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere: de sicariis, de veneficiis, de peculatu, inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ex controversiâ facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis aut facti. Sæpe autem res non, sit, necne, sed qualis sit, quæritur; ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure, pro salute patriæ, factum esse dicebat: ut eidem Carboni tribuno plebis, aliâ tum mente rempublicam capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderat, jure cæsum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentiâ, aut casu, facta esse videantur. Jam quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo

quid appellandum sit, contenditur; ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causâ summa contentio: pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer; tamen ab illo majestatem minutam negabam: ex quo verbo, lege Apuleiâ, tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucide breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet: alia est enim, cum inter doctos homines, de iis ipsis rebus quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio; ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas: in quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illâ causâ neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrûm potuit, omni copiâ dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum, reprehenso verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet exercitationemque pæne puerilem: tum et in sensum et in mentem judicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quam percepta est.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, quale sit

quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum a sententiâ discrepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cum ea verba, quæ desunt, suggesta sunt; quibus additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse; et ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur: idque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut, referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem complura genera sunt; quæ mihi videntur ii melius nôsse, qui dialectici appellantur, hi autem nostri ignorare, qui non minus nôsse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt: nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum a facti controversiâ separa-

tum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem et controversiam cadere possunt; quid fiat, factum, futurumve sit; aut quale sit; aut quomodo nominetur: nam et illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, rectene factum sit, totum in eo est, quod, quale sit, quærimus.

XXVII. Sed jam ad institutum revertar meum.

Cum igitur, accepto causæ genere et cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quam, quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis et judicii: deinde illa quo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos qui audiunt; ut animos eorum, ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed, in re positæ, ratione tractantur; ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatûs-consulta, res judicatæ, decreta, responsa, et reliqua, si

quæ sunt, quæ non pariuntur ab oratore, sed ad oratorem a causâ atque a re deferuntur; altera, quæ tota in disputatione et argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis, cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt: quod etiamsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant, quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen et tardi ingenii est, rivulos consectari, fontes rerum non videre; et jam ætatis est usûsque nostri, a capite, quod velimus, arcessere, et, unde omnia manent, videre.

Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum, ad omnem usum similium rerum, esse debebit. Nam pro tabulis et contra tabulas; pro testibus et contra testes; pro quæstionibus et contra quæstiones; et item de ceteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta et Sulpici, dico) multâ commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum est enim

nunc me explicare, quâ ratione aut confirmare aut infirmare testes, tabulas, quæstiones, oporteat. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, et præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque, cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo, dicamus; alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pæne mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere.

XXVIII. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo quo minus perpoliam atque conficiam: (quantum consequar, vos judicabitis:) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moveantur. [Hæc sunt enim tria numero:] ea vero quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime

auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim, non reverens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non et sæpe et diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, (quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis) ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoriâ meâ penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ullâ dubitatione sic statuo et judico, neminem omnium tot et tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem, si vos quoque hoc idem existimatis, non erit (ut opinor) iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, creâro, aluero, confirmâro; tradam eum Crasso, et vestiendum, et ornandum.

Tum Crassus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni neque liberalis parentis, quem procreârit et eduxerit, eum non et vestire et ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causâ perorandâ non

dubitavit excitare reum consularem, et ejus diloricare tunicam, et judicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe impetus populi non injustos esse; quos præstare nemo possit? multas etiam e republicâ seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu civium, et ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et jure esse conflatam? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quâdam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus non hoc maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia et præstantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus, Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei nihil neque a naturâ denegatum, neque a doctrinâ non delatum esse

videatur. Quare, Crasse, neque tu tuâ suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse. Hîc Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur; quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen et re faciliora, et præceptis pervagata? illa, deprome nobis, unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius; et, quo facilius id a te exigam quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, et istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed, quoniam illa pars, in quâ rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi

doctrinam continere, de eâ primum loquemur, et pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, et animo quasi habere notata videamur.

XXX. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem et causam et orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ; nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione et cogitatione, quæ studio et diligentiâ præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato et

iterato, quo meliores fetus possit et grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ.

Ac primum naturam causæ videat, quæ nunquam latet; factumne sit, quæratur, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quâdam prudentiâ, non his subductionibus quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? quod reipublicæ causâ, cum ex senatûs-consulto ad arma vocâsset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, licueritne ex senatûs-consulto, servandæ reipublicæ causâ. Perspicua sunt hæc quidem, et in vulgari prudentiâ sita; sed illa quærenda, quæ ab accusatore et defensore argumenta, ad id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hîc illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Con-

stituunt enim, in partiendis orationum modis, duo genera causarum: unum appellant, in quo, sine personis atque temporibus, de universo genere quæratur; alterum, quod personis certis et temporibus definiatur; ignari, omnes controversias ad universi generis vim et naturam referri. Nam in eâ ipsâ causâ, de quâ ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœnâ videatur esse afficiendus, qui civem ex senatûs-consulto, patriæ conservandæ causâ, interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in quâ id, quod in judicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universâ disputatione, quæratur. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum et defensionis revocentur oportet ad genus, et ad naturam universam: quod sumtuosus, de luxuriâ; quod alieni appetens, de avaritiâ; quod seditiosus, de turbulentis et malis civibus; quod a multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario a tempore atque homine ad communes rerum et generum summas revolventur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in naturâ rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta vide-

antur, quæ veniant in judicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita.

XXXII. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint; ea, si ex reis numeres, et innumerabilia sunt, et obscura; si ex rebus, valde et modica, et illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem pater-patratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin in illâ controversiâ causam facit, videaturne ei, quem pater-patratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra quæstionem est, et ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quanquam reprehendendi sunt, qui, in genere definiendo, istas causas describunt in personis et in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora et personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis, pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet tantum: satis est intelligi, ne hoc quidem

eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster et Sulpici: quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita, si in personis ponitur; quot homines, tot causæ: sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ et paucæ sunt, ut eas omnes, diligentes, et memores, et sobrii oratores percursas animo, et, prope dicam, decantatas habere debeant; nisi forte existimatis, a M' Curio causam didicisse L. Crassum, et eâ re multa attulisse, quamobrem, postumo non nato, Curium tamen heredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam, nomen Coponii aut Curii pertinuit. In genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus, omnis quæstio: Cum scriptum ita sit, "si mihi filius genitur, isque prius moritur," et cetera, "tum ut mihi ille sit heres:" si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse.

XXXIII. Perpetui juris et universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem

dicendi, et argumentorum fontes, desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim, in Catonis et Bruti libris, nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint; credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis, causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus.

Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, et exponet descripta generatim: est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum et dissipatum est, in certa genera coacturum, et ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquâquam id est difficile Crasso, qui et, quod disci potuit de jure, didicit: et, quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel apte describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turbâ, et a subselliis, in otium (ut cogitat) soliumque contulerit. Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse, a judiciis causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit: neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id

æquo animo feret civitas; quæ, si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam, hercle, inquit Antonius, si hæc vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: et istam oscitantem et dormitantem sapientiam Scævolarum et ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hîc Crassus leniter; et, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinitâ temporum varietate, sed in generum causis atque naturis, omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur; genera autem esse definita, non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico et sententiis. Eæ vi suâ verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare possum, nisi senten-

tiam et opinionem meam) hoc instrumentum causarum et generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerârint, studio adhibito et usu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, et ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nôsse regiones, intra quas venere et pervestiges, quod quæras: ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet.

XXXV. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat: diligentia, inquam, quæ, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis, plurimum valet: hæc præcipue colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc, nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus (quod initio dixi) nota sit, diligentia est:

ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est: id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est: deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit curâ et cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires [hæc magna sunt.] Inter ingenium quidem et diligentiam, perpaululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire; reliqua sunt in curâ, attentione animi, cogitatione, vigilantiâ, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentiâ; quâ unâ virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copiâ videmus ut abundent philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de quâ copiose et abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præ-

cepta dicendi, et habeant paratum tamen, quid de quâque re dicant. Sed Aristoteles (is, quem maxime ego admiror) proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, quâ in causis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti; quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putâramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: semper ego existimavi, jucundiorem et probabiliorem huic populo oratorem fore, qui, primum, quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum, significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque et videndi res obscurissimas, et bene vivendi, et copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, et, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid narrarent, attendere: itaque feci, Catule, et istorum omnium summatim causas et genera ipsa gustavi.

XXXVII. Valde, hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquém libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente Magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope sæculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senserunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloriâ clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græciâ palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienses et sibi fecisse, et multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, et Critoläum, et Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, et a se et ab aliis frequenter auditos. Quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut

Neoptolemus apud Ennium, "paucis: nam omnino haud placet." Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. Ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, et suspicionem artificii, apud eos qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim et oratoris auctoritatem, et orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit, oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, et vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco Διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte (si modo est hæc ars) nullum est præceptum, quo modo verum inveniatur, sed tantum est, quo modo judicetur. Nam et omne, quod eloquimur sic, ut id aut esse dicamus aut non esse, et si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum: et si conjuncte sit elatum, et adjuncta sint alia, judicent, rectene adjuncta sint: et verane summa sit uniuscujusque rationis: et ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, et, multa quærendo, reperiunt non modo ea quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, et potius detexta prope, retexantur. Hîc

nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam, quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod et multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, et genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis staterâ, sed quâdam populari trutinâ, examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critoläum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristotelem, (cujus et illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, et illos, in quibus ipse sua quædam de eâdem arte dixit) et hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eâdem acie mentis, quâ rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum duce-

bant, habitârunt in hac unâ ratione tractandâ, non eâdem prudentiâ, quâ ille, sed usu in hoc uno genere, studioque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, et varietas, perquam esset optanda nobis; qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probârit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt et docent, postulandum sit.

XXXIX. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis, uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui et doctrinâ mihi liberaliter institutus, et aliquo jam imbutus usu, et satis acri ingenio esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, et tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, et ea breviter illustret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum aut ad refellendum, aut ex suâ sumi vi atque naturâ, aut assumi foris? Ex suâ vi, cum aut res quæ sit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum.

quod habeat, aut quidpiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei naturâ, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut suâ sponte faciendum; aliud consilium, superbum; suum arrogans: utendum igitur fuit consilio senatûs. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam et conjuncta quæremus, et genera, et partes generibus subjectas, et similitudines, et dissimilitudines, et contraria, et consequentia, et consentanea, et quasi præcurrentia, et repugnantia, et causas rerum vestigabimus, et ea, quæ ex causis orta sunt; et majora, paria, minora, quæremus.

XL. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi

Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem eâ, quæ est subjecta generi: Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus et nostram salutem, et imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, quâ nos in liberos nostros indulgentiâ esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere et similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, et fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si et ferro interfectus ille, et tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, et nemo præter te ibi visus est, et causa nemini, et tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, et præcurrentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt. Simulâsse te, et aliud quid quæsîsse, perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorâsti, quod P. Africani

necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarii copiis, et ad belli adjumenta, et ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus. Majora autem, et minora, et paria comparabimus, sic. Ex majore: Si bona existimatio divitiis præstat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

"hic, parvæ consuetudinis
Causâ hujus mortem fert tam familiariter:
Quid si ipse amâsset? quid mihi hic faciet patri?"

Ex pari sic: Est ejusdem et eripere, [et contra rempublicam largiri,] pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non suâ vi, sed extraneâ sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius: Hoc falsum est; habita enim quæstio est: Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas. De quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt.

XLI. Ut enim, si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet,

et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore, inveniret; sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua curâ et cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usûs nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis, et in omni re ad dicendum positâ excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, et animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus nequâquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, et, id quare ita sit, ostendere; et iisdem illis locis interdum concludere, relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac, ratione ipsâ afferendâ, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid

simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adjungas; puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

XLII. Hæc, ut et properans, et apud doctos, et semidoctus ipse, percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi et perturbatione magis, quam judicio aut consilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundiâ, aut dolore, aut lætitiâ, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliquâ permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut juris normâ aliquâ, aut judicii formulâ, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, et quæ dispositio argumentorum, in quâ tu mihi semper Deus videri soles. Vide, quam sim in isto genere, inquit, Catule, Deus. Non, mehercule, mihi, nisi admonito, venisset in mentem; ut

possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius, incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non nôram, sic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit: sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis et disponendarum rerum requisîsse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis et in re ipsâ per se comprobandâ posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, et de collocatione aliquid dicere: sed, cum tria sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponendâ totâ oratione quærendum.

NOTES.

Section I. *Page* 7. *Line* 1. *Memoriâ* . . . . *repetenti.* "Reflecting upon the history of past times." *Vetera.* Scil. *monumenta.* Probably referring to those of the ancient Romans and Athenians, who were remarkable for bestowing honors on deserving men.

7. 3. *In optimâ republicâ.* That is, under a government which has not been affected by any innovations of corruption.

7. 5. *In negotio.* "In public life."

7. 7. *Ac fuit quidem.* After his consulship, which he had received A. U. C. 691, in the 44th year of his age.

7. 11. *Ambitionis occupatio.* The candidates for public offices in Rome expended much time and labor in soliciting them. For a long time before the election, they endeavored to gain the favor of the people by every popular art; by going round the city and municipal towns, by shaking

hands with those whom they met, and addressing them by name; hence Cicero sometimes calls them *natio officiosissima.*

7. 12. *Decursu honorum.* "When my course of honors was terminated." Cicero, during his life, filled the offices of augur, quæstor, edile, prætor and consul. The word *decursu* is used in allusion to the chariot races, which were so frequent and popular among the Romans.

7. 12. *Ætatis flexu,* i. e. *virili ætate ad senectutem vergente.* "In the decline of life."

8. 2. *Graves communium temporum.* The calamities which affected all classes of men; such, for example, as the conspiracy of Catiline.

8. 4. *Locus.* Meaning, probably, the "part of his life;" some, however, think it refers to his beautiful estate, which was demolished by the fury of the Clodian party.

8. 10. *Primâ ætate.* A. U. C. 667, when our author was about 20 years of age; at this time, the civil wars of Cinna, Marius and Sylla broke out.

8. 12. *In medium .... discrimen.* Referring to the conspiracy of Catiline, A. U. C. 691, which was crushed by the sagacity and vigilance of Cicero.

8. 13. *Et hoc .... fluctibus.* Cicero is supposed to have written these dialogues in the 52d year of his age. When he retired from the consulship, he had to encounter the malicious attacks of many unprincipled citizens. He was accused by P. Clodius a tribune of the people, because he had ordered Lentulus, Cethegus, and other accom-

plices of Catiline, to be put to death. He might have been defended by his friends, but he preferred to be exiled, rather than expose his friends to danger on his account. He was restored in a few months after his banishment, by the agency of Pompey.

SEC. II. 8. 25. *Memoriæ.* "Conference," i. e. between Crassus and Antony, respecting oratory, which is the subject of the present work.

9. 10. *Prudentissimorum.* "Most learned."

9. 20. *Non mediocrium artium.* As Zeuxis, Apelles, Protogenes in painting; Polycletus, Phidias and Lysippus in statuary.

9. 21. *Maximarum.* In the art of war, many of the Greeks and Romans were distinguished; in mathematics, Euclid and Archimedes; in medicine, Hippocrates and his disciples.

9. 24. *Imperatorem.* Whilst Rome was a republic, this title was given to the commander who had obtained an important victory; it was afterwards, under the monarchical government, assumed by the emperor, and prefixed to his name.

9. 26. *Pæne innumerabiles.* The names of Manlius, Camillus, Fabius, Decius, Scipio, Cato, &c. may be offered as examples.

10. 4. *Vix . . . . invenirentur.* During a period of five hundred and fifty years, Rome could not boast of an orator. The first who had a claim to the name, is said to have been M. Cornelius

Cethegus, who was consul A. U. C. 550. *Ætatibus*, i. e. *Seculis*.

SEC. III. 10. 22. *Sed omnia*. Gorgias, called Leontinus, from Leontium, professed himself ready to discourse on any subject which could be proposed to him. Carneades, a philosopher of Cyrene, by the power of his eloquence could carry conviction to his audience, whatever might be the subject of which he treated.

11. 3. *Musicis*. By this word we are to understand the art of music, not its professors.

11. 10. *Minimam copiam poëtarum*. Before the time of Cicero, there were but few distinguished poets. In heroic poetry the Greeks had only Homer and Hesiod; in lyric, Pindar and Anacreon; in comedy, Aristophanes and Menander; in tragedy, Euripides and Sophocles. Among the best Latin poets, were Q. Ennius in heroic and tragic compositions, Lucilius in satires, Plautus and Terence in comedy.

11. 19. *In medio posita*. "Easy."

11. 26. *Abhorrere*. "To deviate."

12. 5. *Omnium doctrinarum inventrices*. The Athenians were the inventors of the common, as well as of the liberal arts. They were the first to teach the use of the olive and the vine; the methods of ploughing, sowing and spinning. In learning, eloquence and civil government, they had no superiors.

Sec. IV. 12. 10. *Imperium omnium gentium constituto.* The most celebrated, perhaps, but not all; the Parthians, in the east, were not subdued by them; nor was the Roman empire ever extended beyond the Elbe in the north.

12. 14. *Rationis.* "Art." Suetonius says that rhetoric was but little attended to among the Romans, and that by an ancient decree of the senate, philosophers and rhetoricians were banished from the city.

12. 15. *Tantum consequebantur.* "Made as much progress in eloquence."

13. 7. *Sed . . . . quiddam.* "But this art of eloquence is a more difficult thing."

Sec. V. 13. 24. *Expromenda.* "To be applied."

14. 8. *Scena.* "Plays of the theatre." The *scena* was in an arbour or tent made of branches and leaves, in which the ancients performed theatrical pieces. Those in which tragedies were exhibited, were adorned with statues, columns, &c. according to the merit of the plays. Those for comedies were made to represent private houses. For satirical compositions, the *scena* was adorned with hills, caves, clusters of trees, and other rural properties.

Sec. VI. 15. 19. *Dictionibus.* "Kinds of oratory." The same word, p. 60. 28, means "declamations."

15. 26. *Incunabulis.* "Rudiments."

SEC. VII. 16. 11. *In causam principum.* Against the senators.

16. 12. *Drusique tribunatus.* M. Livius Drusus, a tribune of the people, attempted to restore its former influence to the senate, and to transfer to that order the judicial power, which by the Gracchian laws, had been bestowed upon the equites; but so great a sedition arose in consequence of this movement, that both Drusus and Crassus lost their lives. *Pro.* "In defence of."

16. 15. *Ludorum Romanorum.* These were games instituted by Tarquinius Priscus, which the spoils he had gained by his conquest of the Latins, enabled him to exhibit with great splendor. They consisted of horse-races and wrestling, and were celebrated annually, being termed the Roman, and sometimes the great games.

16. 15. *L. Crassum.* This was L. Licinius Crassus, a Roman orator, who frequently appears in these dialogues.

16. 16. *Colligendi sui causâ.* "To recruit his spirits."

16. 18. *Q. Mucius.* He was the instructor of Cicero in the civil law.

16. 21. *Exierant*, i. e. from Rome to Tusculum.

16. 24. *C. Cotta.* C. Aurelius Cotta, distinguished for his eloquence. He was consul A. U. C. 679.

17. 9. *Accubuissent*, i. e. *mensæ.* In the time of their ancient poverty, the Romans were content to take their frugal meal seated on a bare bench;

but they afterwards adopted the custom of lying down at supper, on couches somewhat similar to the modern sofas. Each couch could accommodate three or four persons, who laid in a reclining posture, on the left arm, having the shoulders elevated with cushions, and the limbs extended beyond whoever was next; so that the head of the one was opposite the breast of the other, and in serving themselves, they made use only of the right hand. Water was presented to the company to wash the hands and sometimes the feet, before they laid down.

17. 15. *Dicebat*, i. e. Cotta. *Duobus spatiis tribusve factis.* "After walking two or three turns."

17. 17. *Phædro.* The title of a dialogue of Plato, in which he introduces Socrates disputing upon the dignity of the soul, whilst he was reclining on the grass, under the shade of a plane tree, near the Ilyssus.

17. 23. *Et quod .... æquius.* Because my feet are harder than his who was accustomed to walk without any covering for them.

Sec. VIII. 18. 3. *Ex pristino sermone.* In which they had been conversing upon the calamities of their country.

18. 6. *Non sibi cohortandum.* That is, to the study of eloquence.

18. 12. *Tenere hominum cœtus.* "To fix the attention of popular assemblies." *Allicere mentes.* "To gain their favor."

18. 25. *Judicum religiones.* "The consciences of the judges," who were bound by their oath to decide impartially, according to the requisitions of the law.

19. 7. *Ne . . . . meditere*, i. e. that you may not think eloquence desirable only in public life. In the forum, justice was administered by the prætors, and other public business transacted. The *subsellia* were the seats on which the judges or jury, appointed by the prætor, usually sat, whence this word is sometimes put for the act of judging or pleading. From the *rostra* the orators addressed the people. In the *curia* the business of the senate was acted upon.

19. 9. *Magis proprium humanitatis.* "More conducive to social happiness."

19. 17. *Ad illa summa.* To the greatest advantages of eloquence.

Sec. IX. 20. 5. *C. Lælii.* He was distinguished for his learning and eloquence, and is said to have assisted Terence in writing his plays.

20. 22. *Sabinorum connubia conjunxisse.* Referring to the seizure of the Sabine woman by order of Romulus, when other means to promote an intermarriage had failed. This happened in the fourth year of his reign, during the celebration of some games, and was the cause of a severe conflict between the Sabines and Romans.

20. 26. *Ceteris regibus.* Tullius Hostilius, Ancus Martius and Tarquinius Priscus.

21. 2. *Exactis regibus.* "When monarchy was abolished." The government of kings continued from the building of the city, to the establishment of liberty, 244 years. After that time, the government was intrusted to two consuls, who were annually appointed with equal authority.

21. 16. *In urbanas tribus.* Romulus divided the people of Rome into three tribes; this number was afterwards increased to thirty-five. They were divided into country and city tribes—*(rusticæ et urbanæ.)*

21. 22. *Avitis armis.* By the courage and victories of his ancestor Scipio.

21. 24. *Dissipaverunt.* "Nearly destroyed." By enacting the agrarian laws; these were the cause of a civil commotion, in which both these men perished.

Sec. X. 21. 26. *Auspicia.* Among the Romans, it was no less the constitution of their government, than the genius of their religion, to countenance a belief in omens; these were invariably consulted previous to the adoption of any important resolution. This gave rise to the college of augurs, composed of fifteen men, whose duty it was to interpret dreams, oracles and prodigies, and to foretell events by the conclusions they drew from their observation of the flight, singing or feeding of birds; sometimes also from the appearance of the heavens.

21. 26. *Quibus . . . . . præsumus.* They be-

longed to the college of augurs, mentioned in the preceding note.

22. 10. *Hæc ætas nostra.* "The orators of our time."

22. 16. *In tuo regno*, i. e. upon your Tusculan estate.

22. 18. *Interdicto tecum contenderent.* "Would bring the prætor's decree against you." Certain decrees of the prætor were called *interdicta*, as about acquiring, retaining, or recovering possession of any thing.

22. 19. *Manu consertum.* The phrase *manum conserere*, properly means to join in close combat; but it is sometimes applied to the business of the forum. It was customary for the plaintiff and defendant to meet on an appointed day, upon the disputed ground; after a pretended fight, the plaintiff was driven from the field; he then appealed to the prætor, and demanded a restitution of his property. *Consertum* is a supine, and *manu* an ancient form for *manum* or *manus*.

22. 23. *Vindicarent.* "Would urge their claims."

22. 24. *Justo . . . . liceret.* "Would have an unequal chance of success." An allusion to the custom of depositing a sum of money with the pontifex in civil suits, so that the losing party should forfeit the sum deposited. The term *sacramentum* is used because this deposite used to be expended on sacred rites, or because it served as an oath to convince the judges that the suit was not undertaken without cause.

22. 26. *Greges.* "Innumerable sects." *Jam . . . Socrate.* "Who derived their origin from Socrates, the first teacher of moral philosophy."

22. 27. *Te.* Who attribute all these things to an orator.

23. 4. *Familiæ.* "Sects."

23. 5. *Academia.* A place near Athens where Plato taught philosophy, whence his disciples were called Academics. The word is here put by metonymy for the sect.

23. 6. *Stoici.* A sect of philosophers founded by Zeno of Citium. They derived their name ἀπὸ τῆς στοᾶς, from the portico where they met for disputation.

23. 11. *Vincerent.* "Would prove."

23. 14. *Missos facio.* "I forbear to mention."

23. 17. *Ista . . . . profitenda.* "That so many and so great advantages should be claimed for this art."

Sec. XI. 24. 4. *Quæstor.* The consuls were assisted in the execution of some of their duties by quæstors, who accompanied them when commanding the army, in the capacity of commissaries, and during peace, were employed in the regulation of the revenue, and the usual departments of the treasury. *Florente . . . . obtinebant.* The meaning is that the academy was believed to be in a flourishing condition at that time, because it was under the direction of Charmades, Clytomachus and Æschines.

24. 14. *Repelli . . . . civitatum.* "That an orator was deemed unfit for the government of states."

24. 26. *Verbi controversia.* It was a common subject of dispute among the Greeks, whether he only should be called an orator who excelled in forensic disputations, or he who could speak eloquently on any subject.

25. 1. *Si quis.* For *etsi.*

25. 27. *Sint . . . . studiis.* "Let these subjects on which they dispute belong to other arts."

26. 2. *Rationis.* "Subject," i. e. the art of oratory.

26. 5. *Neque . . . . satisfecisse.* "Nor was he on that account less esteemed as an orator."

26. 7. *Alienâ.* "Foreign to eloquence."

Sec. XII. 26. 13. *Proprium.* "Peculiar to their art."

26. 17. *Omnium irrisione ludatur.* As in the case of Phormio the Peripatetic philosopher, who was deservedly laughed at for attempting to discourse before Hannibal upon military affairs. See p. 140.

Sec. XIII. 27. 22. *Quibus de rebus,* i. e. the emotions of the mind.

27. 24. *Totum a me.* "Entirely on my side."

27. 27. *Artis suæ.* Philosophy.

28. 18. *Ædilis curulis.* Subordinate to the tribunes of the people were the ediles. Their

duty was to take care of the public and private buildings of the city. Two were elected from the plebeians, and two from the patricians; the latter were called curule.

28. 24. *Ordines.* There were three, the senatorial, equestrian and plebeian. *Dicant vel Græci.* Ironically.

29. 1. *Decemviros . . . . perscripserunt.* After the expulsion of Tarquin, the institutions of kings were observed not as written law, but as customs, and the consuls determined most cases as the kings had done according to their pleasure. As justice became uncertain from its depending thus on the will of an individual, the unanimous voice of the people called for some fixed and more appropriate code, and ambassadors were sent to Greece to collect the laws of that wise and polished people. At their return, these were embodied with some of those previously in force among the Romans themselves, and engraved on twelve tablets of brass, whence they were called the laws of the XII. tables.

Sec. XIV. 30. 10. *Armamentarium.* Pliny says that this dock-yard was so large and commodious that 1,000 ships could be drawn into it and kept secure from exposure.

30. 14. *Hermodoro.* A famous shipwright among the Romans.

30. 15. *Causam didicisset.* "Had made himself master of the subject," i. e. of naval affairs.

SEC. XV. 31. 10. *Illud tenebo.* "I will maintain this opinion."

31. 19. *C. Mario.* A distinguished Roman general. His military talents elevated him from a mean station to the highest offices of the state. He was so tyrannical, that he became as great an object of terror to his fellow-citizens in time of peace, as to his enemies when engaged in war.

32. 6. *In naturæ . . . . mores.* "Natural, argumentative and moral philosophy."

SEC. XVI. 32. 17. *Aratum.* A Greek poet of Cilicia.

33. 6. *Humanitatis.* "Of liberal knowledge."

33. 15. *Libero.* "Of a well-educated man."

33. 20. *Palæstram.* This word is used for the art taught there.

SEC. XVII. 34. 2. *Id enim . . . . . traderes.* "For in your reply you have artfully agreed with me in those things which I deny to belong to an orator, and then have warped your argument so as to make them the property of oratory."

34. 7. *Prætor.* This officer was next in dignity to the consul, and was appointed to superintend the administration of justice.

35. 7. *Confecit.* "Has worn out."

35. 8. *Quod . . . . . esse.* "But if you have so favorable an opinion of me."

35. 26. *Eorum hominum.* Philosophers and mathematicians.

SEC. XVIII. 36. 3. *Sed palæstræ magis et olei.* "But more fit for sportive exercises." The wrestlers and pugilists who exercised in the palæstræ, were accustomed to anoint their bodies with oil, both to increase their strength and render their skin slippery, by which they would more easily elude the grasp of their antagonists.

36. 11. *Increbuisset.* "Had been rumored."

36. 28. *Mos patrius.* "An old established custom;" derived from Plato, the founder of the sect.

SEC. XIX. 37. 13. *Homo.* Menedemus. *Homine.* Charmades.

37. 20. *Modo omnium rerum.* "Moderation in all things."

37. 22. *Eorum.* Rhetoricians.

38. 10. *Caput.* "The principal aim."

39. 1. *Ea.* "Those emotions of the mind."

SEC. XX. 39. 4. *Huic.* Menedemus. *Ille.* Charmades.

39. 8. *Quid ille potuisset.* "How eloquent he could be."

39. 18. *Ad extremum . . . . conqueri.* "To conclude in terms of entreaty and expostulation."

39. 26. *Corace. Tisiâ.* Ancient rhetoricians of Sicily.

SEC. XXI. 41. 14. *Ambitione et foro.* "In

the pursuit of honors and the business of the forum."

41. 17. *Aliquem.* Cicero himself is probably meant.

42. 22. *Princeps . . . . fuit.* "Began this conference."

43. 1. *Lyceo.* A gymnasium near Athens where Aristotle taught. *Gymnasium.* Properly a place where the body is exercised by athletic exercises. It is often put, as it is here, for a place devoted to literary pursuits.

Sec. XXII. 43. 13. *Istius . . . . . inscitia.* "From my want of experience in discussions of this kind, and my ignorance of what are considered the principles of the art of oratory."

43. 21. *Cretionibus.* This word expresses the time, usually from sixty to one hundred days, in which an heir could be permitted to take possession of an inheritance.

43. 23. *Ille.* Cotta.

44. 12. *Ex magnâ . . . . quæreret.* "Commanded that if any one from that great assembly had any question to ask, he should propose it to them."

44. 27. *Huic studio.* Philosophy.

Sec. XXIII. 45. 5. *Gerendus . . . . adolescentibus.* "You must comply with the wishes of the young men."

45. 20. *Inquit.* Crassus.

45. 23. *Auctoritatem tuam.* "Your advice."

Sec. XXIV. 46. 27. *Ne . . . . efferatis.* "Not to publish my absurdities."

47. 2. *Togatorum.* The Romans were so called from the outer robe which they wore. For a similar reason the Greeks were called *palliati.*

47. 4. *Non . . . . promsisse.* "Not to offer any thing as my own discovery."

47. 6. *Equidem . . . . ineptum.* When Crassus was a candidate for the consulship, he never could be induced whilst Q. Scævola was present, to comply with the usual practices to gain popular favor, but asked him to go out of his sight until the absurd ceremony was concluded. By *prensando*, is meant the process of shaking hands with every one he met, which was a part of the duty of a candidate for office.

47. 18. *Istam . . . . præstabo.* "I will answer for any thing which you fear may be amiss."

Sec. XXV. 47. 22. *Neque . . . . defuisse.* "And that Tisias and Corax were not so deficient in the principles of oratory as in natural gifts."

48. 3. *Præclare . . . . possint.* "It would be well if these faculties could be animated and excited by art."

48. 8. *Linguæ solutio.* "Readiness of speech."

49. 1. *Si quid . . . . habeant.* "If they are deficient in any natural gift."

49. 4. *Homini novo.* Whose ancestors had borne no curule magistracy.

Sec. XXVI. 49. 15. *Hæc turba et barbaria forensis.* "This troublesome throng of judges and litigants."

49. 17. *Hoc,* i. e. the qualifications of a perfect orator.

49. 21. *Nullæ .... perpeti.* The meaning of Crassus is, that we endure bad orators, because lawsuits and other business of the forum, are necessary evils; but the amusements of the theatre can easily be dispensed with; we are therefore unwilling to endure bad actors.

49. 25. *Quibus necesse est.* Those whose cause he is pleading.

49. 26. *Quibus ..... judicare.* "Who can judge disinterestedly of him;" i. e. his other auditors.

50. 7. *Tametsi .... potest.* "Yet it is impossible that they should appear otherwise."

50. 9. *Variosque eventus orationis.* The most distinguished orators are sometimes so confused as to be unable to proceed. This was the case with Demosthenes before Philip of Macedon, and with Theophrastus when about to address the Athenians. Cicero himself, when commencing his oration in defence of Milo, was so disconcerted by the shouts of the partizans of Clodius, that he lost in a degree his presence of mind.

50. 24. *Q. Maximo.* This was Q. Fabius

Maximus Servilianus, who was a consul A. U. C. 611, and afterwards censor.

50. 25. *Consilium.* "The court."

Sec. XXVII. 51. 9. *Ut . . . . esset.* "The more eloquence an orator exhibited, the more confused he would be."

51. 14. *Ita . . . . timere.* "Therefore it is reasonable in them, when about to speak, to fear that what might sometimes happen, may happen to them at that time."

51. 20. *Consequi.* "To express."

51. 22. *Agere.* Scil. *In theatro.* Roscius was a distinguished Roman actor, a contemporary of Cicero, and frequently alluded to by him. *Crudior.* "Troubled with indigestion."

52. 5. *Æterna . . . . tarditatis.* "An opinion prevails forever or for a long time, that he is a stupid orator."

Sec. XXVIII. 52. 17. *Satis . . . . . hominis.* "For in acquiring other arts, it is sufficient to have the resemblance, (i. e. *the reasoning faculties,)* of a man."

53. 6. *In artificio perquam tenui et levi.* There was a remarkable difference between the actors of Rome, and those of Greece. At Athens they were generally persons of good birth and education, and were not the less respected on account of their profession. But in Rome, it was far otherwise; for the *histriones*, (so called from *hister*, signifying

a player in the language of the Tuscans, from whom they were first brought to appease the gods, in the time of a plague,) were generally held infamous, and were deprived of many political privileges. It sometimes, however, happened that there were among them excellent artists and men of good morals; these received the respect they merited.

53. 16. *Itaque . . . . . dirigamus.* "That we may therefore judge of the accomplishments of a perfect orator by comparing him with Roscius."

Sec. XXIX. 54. 4. *Jus civile.* The Roman youth usually devoted themselves to the study of eloquence, jurisprudence or the military art.

54. 14. *In specie.* "In outward appearance," as the voice, action and gesture.

54. 22. *Et ut ne dedeceat.* "And not offend against decorum."

55. 3. *Sed . . . . loquamur.* "But let us, if you please, change the conversation, and speak in our usual way, not as rhetoricians."

55. 9. *Istâ tuâ mediocri.* Ironically.

Sec. XXX. 56. 11. *Ejus scriptore et lectore.* It was customary among the Romans, who devoted themselves to literary pursuits, to lighten their labor by employing slaves or freed-men to write and read for them.

Sec. XXXI. 56. 27. *De infinitæ rei quæstione.* "Some subject of a general nature."

57. 12. *Sed causarum . . . . deliberationibus.* "But of those questions which could not be ranked under the general division, some became matters of trial, others of debate."

57. 16. *Locos.* "Sources of argument."

57. 23. *In quinque partes.* Invention, arrangement, embellishment, memory and delivery.

57. 28. *Memoriâ sepire.* "To impress them upon the memory."

Sec. XXXII. 58. 21. *Artificum.* "Teachers of eloquence."

59. 3. *Atque id egisse.* "And made use of what they observed."

59. 8. *Non illiberale.* "Worthy of a well-educated man."

59. 10. *Ingrediuntur in stadium.* Are entering upon the study of eloquence. *Quique.* Sc. *Ingrediuntur.*

59. 12. *Tanquam in acie.* The forum is compared with an army and with war; domestic training with the exercises of the palæstra, in which raw soldiers are prepared by mock fights for real conflicts.

Sec. XXXIII. 59. 25. *Linguæ celeritatem incitant.* "Declaim with great volubility."

60. 4. *Subito.* "Extempore."

60. 9. *Stilus.* This word properly signifies the iron pen which the Romans used to form their letters, in writing upon tablets of wax; here it is

put for the practice of writing frequently and with ease. It is commonly used to express the peculiar arrangement of words and sentences of any author, as the Ciceronian style, &c.—sometimes as a reproach, in which sense Cicero uses it when he says that he dreads the *censorium stilum.*

60. 11. *Nam . . . . superabit.* For if a premeditated speech is better than an extemporaneous one, surely the latter will be excelled by a carefully written one.

60. 18. *Ostendunt se.* Writers have three advantages over orators who speak extemporaneously; they discover with more certainty the points by which their cause can be best sustained; they select such sentences as will throw the most light upon them, and weigh well the words they are to use.

60. 20. *Subacumen . . . . necesse est.* "Must undergo the polish of the pen."

61. 1. *Qui . . . . . venit.* "Who speaks in public after having written much in private."

61. 5. *Cum ab eo discesserit.* When he has laid aside his notes.

61. 7. *Inhibuerunt.* In some good editions we find *sustinuerunt,* which would mean "have stopped rowing." The latter seems to be the better word.

Sec. XXXIV. 61. 18. *Ad . . . . comprehendere.* "As much as I could remember."

61. 24. *Occupâsset.* "Had before used."

62. 3. *Ut explicarem.* "To translate."

62. 7. *Sed . . . . . idonea.* "But also coined some words, in imitation of those in the Greek, which were new to my countrymen, and at the same time suitable."

62. 21. *Locorum simulacrorumque rationem.* This artificial memory consists in associating in our minds the circumstances we wish to remember with certain places, such as a house, window, &c.; or with certain images, either animate or inanimate. These places and images, methodically arranged, will easily bring to our recollection the circumstances connected with them.

62. 26. *Et illa . . . . est.* "And your private studies must stand the test of public practice."

63. 10. *Sociorum.* The Romans gave the name of allies more especially to the Italian people under their protection, who, in case of a war, were obliged to send auxiliaries. The inhabitants of the provinces were also so called by way of courtesy, although they were subjects of Rome. *Causa imperii.* "The interests of the empire."

63. 10. *Fœdera, pactiones.* There is a difference between these terms. A league was made with more ceremony than a contract; the gods were invoked, an oath taken, and a victim slain; a contract could be made verbally, a mutual promise being given; it could be made between private citizens, which was not the case with the league.

63. 13. *Effudi.* "I have freely explained."

63. 15. *Quemcumque . . . . . circulo.* "Any

private gentleman from the circle of your acquaintance."

Sec. XXXV. 64. 12. *Quid possideat.* "What his intellectual qualifications are."

64. 21. *Quasi per transennam.* "As through a lattice window;" i. e. slightly.

64. 25. *Homine.* Crassus.

Sec. XXXVI. 66. 4. *Potes . . . . liberaretur.* The following is an explanation of this scene: Scævola, on his way to the comitia, passed through the forum, and found there two orators, Hypsæus and Cn. Octavius, disputing, and exhibiting great ignorance of the civil law. The former was accusing a guardian for mismanagement of the affairs of his ward; the latter defended the guardian, and M. Crassus was the judge. The guardian was required to pay a sum of money to his ward, and to make good all losses which had occurred through mismanagement; afterwards he was ordered by the law of the XII. tables, to pay something extra, in the shape of a fine. But if the ward or his patron demanded more from the accused than could be legally required, he lost the cause; this Hypsæus did; and Octavius, instead of rejoicing at the faux pas, commenced an elaborate speech to prove that more ought not to be asked; that is, that his opponent should not lose his cause.

66. 7. *Cum in campum properaret.* "When he was in haste to attend the comitia in the *campus*

Martius." This was a large plain by the Tiber, consecrated to Mars. Here the *comitia centuriata* were held, and the Roman youth trained in military exercises.

66. 8. *Ridens et stomachans.* "With a mixture of mirth and indignation," at the ignorance of Hypsæus and Octavius. *Q. Scævola.* Not the augur of that name, who is one of the parties in this dialogue, but Q. M. Scævola, the pontiff, an eminent lawyer, and a tribune of the people, A. U. C. 649.

66. 15. *Stultitiâ.* "By the ignorance."

66. 21. *Lege agendo.* "By commencing a suit at law."

66. 24. *Plus . . . . actione.* "That he was more hardly dealt with than the action required."

Sec. XXXVII. 67. 1. *In tribunali.* When the prætor was performing his judicial duties, he sat in the forum or comitium, on a tribunal or kind of stage, in which was placed his curule chair; a sword and spear were set upright before him. The tribunal was made of wood and moveable; it was large enough to contain the *assessores* or counsel of the prætor, and others, in the form of a square, as appears from ancient coins.

67. 1. *Prætoris urbani.* The names of consul *(quod consuleret senatum)* and prætor, *(quod præiret populum,)* anciently belonged to the same person. But from the frequency of wars in which the

consuls were too much engaged, to enable them to attend to judicial duties, two prætors, *(peregrinus et urbanus,)* were appointed to administer justice, the former between foreigners and citizens of Rome, and the latter between citizens only.

67. 3. *Disertorum.* "Of your eloquent lawyers." Contemptuously. The case to which Cicero refers, may be explained thus: A man owed to another a sum of money to be paid by agreement on a certain day: before that time arrived, he was sued by his creditor for payment. The lawyer who was employed in behalf of the debtor, being ignorant of the law against demanding payment before it was due, which rendered the creditor liable not only to lose his debt, but to other heavy penalties, expended his oratory in attempting to obtain a release for his client, until the specified time of payment.

67. 20. *Ferendum.* "To be honored."

67. 22. *Neque . . . . assumsisset.* "That the latter could not be successful in the civil law, unless he united eloquence to it."

68. 4. *Vir.* Antonius, who was but little acquainted with the civil law.

Sec. XXXVIII. 68. 14. *Ceteris armis prudentiæ.* "By his other intellectual resources."

68. 18. *Hærere in jure.* "To be always dangling after the law."

68. 21. *In causis centumviralibus.* The centumviri were minor judges or commissioners among the Romans, chosen from each tribe, to hear certain

civil causes, chiefly those relating to testaments and inheritances, the guardianship of orphans, &c.

69. 7. *In circulo.* "In any private assembly," where the subject of contracts is under consideration.

69. 8. *Tabellas.* "Deeds," or other written obligations.

69. 15. *Quod tandem os est.* "How great must be the impudence."

69. 24. *Egissetque . . . filius.* "And the disinherited son commenced an action for his father's property."

Sec. XXXIX. 70. 10. *Qui Romam . . . . . patrono.* A foreigner having been banished from his own country, took refuge in Rome. He there devoted himself to the service of a Roman citizen, whom he treated in all respects as a client would his patron. He died intestate. The Roman citizen claimed the property of the deceased, because he had attached himself to him. This Cicero calls the *jus applicationis.*

70. 22. *In mancipii lege.* "In the conditions of the deed."

70. 24. *Præstare.* "To be responsible."

71. 7. *Egit cum.* "Commenced a suit against."

71. 20. *Antequam . . . . venisset.* "Before he had become of age."

71. 22. *Secundum postumum.* "Next in succession to the last child."

SEC. XL. 72. 4. *Capitis nostri causæ.* "Causes affecting our reputation." The Romans considered any cause capital which could, in its event, affect the honor and reputation of the individual.

72. 8. *Propter . . . . fœderis.* Because he was odious to the Romans on account of the infamous treaty he made with the Numantians.

72. 18. *Majorem,* i. e. than the cause of Mancinus, in which his rank as a senator, his rights as a citizen, and his freedom were at stake.

73. 4. *Cum . . . . sit.* In the census of the Roman citizens, which the censors took every fifth year, freemen only were included. If the name of a slave, at the request of his master was recorded, a question might arise whether he became free immediately by that act, or *Ubi lustrum conditum,* when the census was completed with the usual sacrifice of a swine, a sheep and a bull.

73. 9. *Romæque . . . . remisisset.* "And had married another wife at Rome, before he had been divorced from his former one." Among the Romans, as with us, it was unlawful to have more than one wife; but a divorce could be obtained if sufficient reason was found. The ceremony of a divorce was performed in the presence of seven witnesses, the marriage contract was torn, the keys were taken from the wife, and the words, "*Res tuas tibi habeto, tuas tibi res agito,*" were pronounced by the husband or a freed-man.

SEC. XLI. 74. 11. *Posteaquam est editum.*

"After that was made known which they wished to be concealed."

74. 12. *Expositis . . . . actionibus.* Cicero, in his oration for Murena, says, "But few were able to tell, formerly, whether an action could be brought or not. The persons consulted were in high esteem, and resorted to as the Chaldeans of old, to give notice of the days on which actions were allowed. At last a scribe, one Cn. Flavius, outwitted this tribe of conjurors; set up a calendar with the proper distinction of days, and pillaged the very lawyers themselves of their knowledge. They, in great wrath, and fearing that actions might be brought without them, now the proper court days could be known, set themselves to contrive certain forms of proceeding to render their intervention necessary in all causes."

74. 13. *Qui . . . . componerent.* "Who could reduce his artful digest to methodical order."

Sec. XLII. 74. 26. *Grammaticis.* "Belles-lettres."

75. 27. *Occupârit.* "Anticipate me in doing it."

Sec. XLIII. 76. 12. *C. Aculeonem.* A Roman knight who married an aunt of Cicero.

76. 14. *Ab hoc.* Scævola.

76. 19. *Elata.* "Published."

76. 26. *Aliena.* Different from that of the civil law.

76. 27. *Pontificum libris.* In which are recorded the sacred rites. The pontiffs were judges in all cases relating to sacred things.

77. 4. *Civilem scientiam.* "A knowledge of civil government."

SEC. XLIV. 78. 1. *Debet.* Scil. *Efficere.*

78. 2. *Cujus rei,* i. e. love of country.

78. 4. *Sapientissimus vir.* Ulysses, to whom Calypso promised immortality if he would remain with her.

78. 17. *Lycurgo et Dracone et Solone.* Distinguished legislators, the first of Sparta, the two last of Athens.

SEC. XLV. 79. 3. *Ministros se præbent.* Lend their aid by suggesting points of law which may have a bearing upon the case before them.

79. 8. *Summo poetâ.* Ennius. Æliu' for Ælius.

79. 10. *Ingenio [auctore.]* "By the aid of their genius."

80. 7. *Affectâ ætate.* "In the evening of life."

SEC. XLVI. 81. 26. *Digitum ad fontes intenderem.* That is, point out the best sources of eloquence to those who wish to learn it.

SEC. XLVII. 82. 1. *Istorum.* Sulpicius and Cotta.

82. 3. *Perfectum sibi opus esse.* "That he had effected his object."

SEC. XLVIII. 84. 19. *Maximorum.* There were many of this name distinguished for military achievements. The most eminent was Q. Fabius Maximus.

85. 8. *Ad cavendum.* To guard his clients against deception.

SEC. XLIX. 86. 12. *Scaurus.* M. Æmilius, distinguished in the senate, and twice consul.

SEC. L. 87. 17. *Istâ ratione.* "With the same propriety." Ironically.

87. 18. *Duodecim scriptis.* A game played on a square table divided by twelve lines, on which were placed counters of different colors. These last were moved according to throws of the dice. The lines were intersected by a transverse line, which they did not pass without being forced to it. When the counters had reached the last line, the players could not move again.

87. 22. *Empedocles.* A philosopher and poet of Agrigentum.

88. 11. *Peregrinum atque hospitem.* "Ignorant and inexperienced."

SEC. LI. 88. 13. *Istis tragœdiis tuis.* "That pathetic mode of reasoning."

89. 8. *Miscere.* "To excite."

89. 10. *Qui . . . . debere.* As the Stoics do.

89. 22. *Ineptum.* If he attempts to declaim upon unintelligible points in philosophy before a

popular assembly. *Græculum.* If he exhibits his learning in a pedantic manner.

89. 25. *Peragrat.* "Penetrates."

90. 1. *Hæc.* Virtue and pleasure.

Sec. LII. 90. 12. *Teneat . . . . degustet.* He should understand the topics and arguments by which the minds of men, of every class and age, can be influenced, and should penetrate their thoughts. *Venas.* A metaphor taken from the veins in the earth, which they explore who are in search of water or metals.

90. 26. *Eripite . . . . debemus.* These words are quoted from an oration which Crassus delivered before the people, in which he complained of the unjust conduct of the knights towards the senate. This fragment is sufficient to show the distress to which the senate was reduced.

91. 6. *Ne . . . tuus.* "Lest you should perish by an unjust sentence."

91. 10. *Potestne . . . . . complecteris.* "Can virtue be subservient, whilst those philosophers are our guides, in whose precepts you wish an orator to be instructed?"

Sec. LIII. 91. 25. *P. R. Rufus.* Eminent as a Roman orator, jurist, historian and philosopher.

92. 8. *Originibus.* The title of a book written by M. Cato. It was so called because it treated of the early history of the cities and people of Italy.

92. 14. *In procinctu.* A Roman soldier when

going to battle, could, in the presence of three or more of his comrades, appoint whomsoever he pleased heir to his property. Such a will was said to be made *in procinctu*, "when girding himself for battle."

92. 15. *Sine librâ atque tabulis*, i. e. without the usual formalities in making a will.

92. 18. *His tragœdiis*. "By these touching circumstances."

92. 22. *Hæc . . . . . anteponendam*. Because being a Stoic, he thought it disgraceful to make the passions the means of effecting their object.

92. 28. *Non modo supplex*. When quæstor in Asia, he defended the inhabitants of that country against the injustice of the officers who had charge of the revenue. By this he became unpopular with the equites, from whom those officers were chosen, and was accused of extortion, condemned and banished.

93. 3. *Paulum partium*. "Some part of his defence."

93. 13. *Pestiferi cives*. The equites referred to in the preceding note.

93. 21. *Supplosit*. It was common among ancient orators, to stamp their feet upon the floor to give effect to what they said. He says the practice was omitted in this instance for fear of giving offence to the Stoics.

SEC. LIV. 93. 23. *Homo Romanus*. Rutilius.

93. 26. *Judicio capitis*. In which he was accused of ridiculing the gods of the Athenians.

94. 2. *Scriptam orationem attulisset.* At Athens every man was obliged to plead his own cause. Lysias, a distinguished orator, is therefore said to have frequently written orations, which those who were unacquainted with forensic eloquence might commit to memory, and pronounce for themselves.

94. 6. *Sicyonios.* Sicyon was a city of Peloponnesus, in Greece, between Corinth and Athens, now called Basilica. The most elegant shoes for women were made there.

94. 28. *Istos philosophos.* Plato, Carneades, Aristotle and others who contend that the precepts of rhetoric are to be sought from philosophy.

95. 5. *Aliud . . . . posse.* "That eloquence is a different thing from philosophy, and may be perfect without it."

Sec. LV. 95. 9. *Te dedisti.* That is, you said those things which were in accordance with the opinions of Scævola.

Sec. LVI. 97. 16. *Assectaretur.* Accompanied him as a friend through the city, whilst he was canvassing for the office.

97. 19. *Crassum . . . . retulisset.* "Had taken Crassus aside and explained his purpose to him."

98. 9. *P. Mucii. Sex. Ælii.* Distinguished lawyers.

Sec. LVII. 98. 18. *Agnascendo.* "By the birth of a child after the will was made."

98. 24. *Ejus partis . . . . invenire.* "To find some good authority to support the opinion which he defends."

99. 6. *Multo majorem partem pellexisti.* "You have influenced a great majority of the judges to decide in your favor."

100. 2. *Militis causâ.* Pontius, who had sent his son to the war against the Cimbrians, persuaded by false information that he was dead, appointed by his will Torquatus for his heir. His son having returned from the war, had the will set aside by a decree of the senate.

100. 3. *Hostilianas actiones.* Who Hostilius was is uncertain; probably a lawyer who had prepared a volume of legal precedents or forms, *(actiones.)*

100. 13. *Uti linguâ nuncupâsset.* An extract from one of the laws of the XII. tables, requiring the language of contracts, &c. to be strictly interpreted.

100. 15. *In magistri carmine.* "In the language of an auctioneer."

SEC. LVIII. 101. 10. *Si modo tradi ratione posset.* It was a common subject of dispute among philosophers, whether the virtues were natural gifts. Socrates thought they were; the Peripatetics that their seeds were planted in our minds to be cultivated according to our ability.

101. 12. *Nam . . . . possumus.* "For without a knowledge of the law, we can be sensible how excellent is that precept, to shun evil."

101. 16. *Causis satisfacere.* "To manage causes skilfully."

102. 4. *Magonis.* A voluminous writer on agriculture. His works were so good that they were translated into Latin, by a decree of the senate.

102. 5. *An.* This word, in a question, has the force of *an non.*

Sec. LIX. 103. 17. *Pæanem aut munionem.* Certain songs practised by the Greeks to improve their voices. The meaning of the sentence is, if we should pay as much attention to the cultivation of the voice as the Greeks do, our clients would lose their causes before we had repeated the preparatory notes as many times as prescribed.

103. 22. *In hac acie quotidiani muneris*, i. e. in this forensic warfare.

104. 5. *In quo.* The Romans act with more discretion than the Greeks; for the former expect their lawyers to be men distinguished for learning and eloquence; the latter are content that they should be ordinary men, the hired assistants of the orators.

Sec. LX. 104. 19. *Tibicinis.* The actors upon the stage were assisted in their performance by a musician, to whose notes they adapted their voices and gestures. Roscius therefore says that when he became less vigorous on account of age, he employed one who would play more slowly.

105. 4. *Scipionem.* Africanus, the younger.

105. 10. *Colatur.* "Frequented," for the purpose of consulting you.

105. 18. *Antiquitatis iter.* "An acquaintance with ancient customs."

105. 24. *Studio atque humanitate,* i. e. *Studio humanitatis.*

SEC. LXI. 106. 16. *Quasi quendam.* As perfect as Roscius.

107. 15. *Primam literam.* The letter R. or ῥ, the first in the word ῥητορική.

107. 20. *Id . . . . declarant.* The periods in his writings were so long that it was very difficult to pronounce them without letting the voice rise and fall twice—he however pronounced each in one breath.

SEC. LXII. 108. 23. *Nullius ornamenti.* "Of no intellectual accomplishment."

109. 4. *Se frangat.* "Is abated."

109. 7. *Tusculanum.* That part of Tusculum in which Scævola had a villa; Catulus and Cæsar also had villas there.

BOOK II.

Sec. I. 111. 5. *Decesserat.* "Had set out on his journey;" not "died," as some interpret it. This may be inferred from the sentence, "De Antonio," &c. on the same page.

111. 11. *Cum . . . . poteramus.* "Since even in our boyhood we had sense enough to perceive how intelligent he was.

112. 3. *Græcis.* Whose erudition or rather loquacity was ridiculed by the Romans.

112. 6. *Graviorem fore.* "Would have greater influence."

Sec. II. 112. 23. *Quæ . . . . duxit.* Which always considered eloquenee of the highest importance.

113. 18. *Nihil admodum.* "Almost nothing." A treatise "De ratione dicendi," was all he left.

Sec. III. 115. 4. *Illa erant acta.* "Those subjects were discussed" in the former book. *Horâ secundâ.* The second hour after sunrise. The Romans considered the first hour of the day that in which the sun arose; the twelfth and last hour that in which it went down.

115. 12. *Ut . . . . ferebat.* "With their usual familiarity."

115. 18. *Dixit . . . . conventum.* "Told me he had met Scævola returning from your house."

Sec. IV. 117. 3. *Me esse.* Scil. *Ineptum.*

117. 18. *Omnia.* Scil. *Vocabula.*

. . .

Sec. V. 118. 3. *Horum Græcorum.* Many of the Greeks taught philosophy at Rome; but as most of these were empty fellows, of no reputation in their own country, they were generally despised.

118. 26. *Discum.* A mass of iron, lead or stone which young men, for the sake of exercise, attempted to throw as far as possible beyond an established goal. It is here used figuratively for any amusement followed in preference to serious subjects.

119. 1. *Unctionis causâ.* That is, to pursue those exercises for which the body was prepared by anointing it with oil.

Sec. VI. 119. 24. *In causâ Curianâ.* In my defence of M'Curius, before referred to, L. 1, 39.

120. 6. *Hoc ipsum . . . . cessare.* "This freedom from toil and anxiety."

120. 15. *Ipse.* Scil. *Intelligeret.*

120. 16. *Persium.* Not the poet of that name, but a distinguished orator who flourished not long before the time of Cicero.

120. 20. *Nihil ad.* "Not to be compared with."

Sec. VII. 121. 9. *Quod promiserat.* Because he had promised his brother to sup with him.

121. 14. *Neque imperâram.* Had not commanded a supper to be prepared for me at home.

121. 18. *Hominem . . . . . eruditum.* Spoken ironically.

121. 26. *Os.* "Impudence."

Sec. X. 125. 25. *Ille in Trinummo.* The servant in the "Trinummus," a comedy of Plautus, act 3, sc. 2.

126. 9. *Hominem reddidit.* "Made you refined."

126. 10. *Cæcilius.* Statius Cæcilius, a distinguished comic poet of Rome.

Sec. XI. 128. 1. *Collegam.* Cn. Domitius Ahenobarbus, an avowed enemy of L. Crassus.

Sec. XII. 130. 25. *Modo . . . . . importata.* "For these oratorical embellishments have been recently introduced amongst us from the Greeks."

131. 1. *Antipater.* L. Cœlius Antipater, who published a history of the Carthaginian war, and was the instructer of L. Crassus.

Sec. XIII. 132. 11. *Ex . . . . officinâ.* From the school of Isocrates.

Sec. XIV. 133. 17. *Ad Misenum.* At my villa which is near Misenum.

133. 19. *Ne . . . . videatur.* Lest you should think me better acquainted with Grecian literature than I am.

Sec. XVII. 138. 7. *Sed . . . . . relinquatur.* "But beware lest in the two departments assigned to oratory you comprise the hydra and the lion's skin, i. e. *the least important parts*, whilst the statue itself of Hercules and other more valuable subjects are left among those things which you say require no precepts."

138. 15. *Non tam doctus quam expertus.* "Not so much from study as from experience."

138. 26. *Rei dominus*, i. e. the judge.

139. 12. *In . . . laborabit.* "In such exercises if any one shall attain to that perfection, as like a Phidias in sculpture, to be able to finish the statue of Minerva, he will be under no difficulty in learning to execute those more minute figures, as that same artist did upon her buckler."

Sec. XVIII. 140. 16. *Pœnus.* Hannibal, the Carthaginian.

Sec. XIX. 141. 14. *Et es . . . negotii.* "And on that account perhaps am the more annoyed by them."

142. 25. *Inaudita*, i. e. by the judge.

142. 28. *Denuntiatione.* "Demand upon his attention."

Sec. XX. 143. 18. *Tantâ hac in re.* In so important an art as that of eloquence.

143. 26. *Campus.* The campus Martius where the Roman youth practised their military and other exercises.

144. 14. *Sin . . . . . velit.* "But if after the greatest exertion, he shall appear capable of rising to mediocrity only in eloquence, I will leave him to himself."

144. 18. *Absurdus.* "Incapable of eloquence."

Sec. XXII. 147. 26. *Cujus . . . . exierunt.* From whose school distinguished orators came forth as the Grecian heroes did from the horse introduced by them into the city of Troy. Æ. II. 15.

Sec. XXIII. 149. 18. *Alter.* Cæsar. 20. *Alter.* Cotta.

Sec. XXIV. 150. 17. *Praecipiunt.* The instructers.

151. 7. *Tarditatis.* "Of ignorance."

151. 14. *Qui locus.* "Whatever point in the cause."

151. 25. *Quæ . . . . ambigui.* "What doubtful points may appear in it."

Sec. XXV. 152. 14. *Plerumque . . . . facti.* "The controversy arises generally from what is to come, rarely from what is present or past."

152. 17. *L. Opimii causam.* A. U. C. 633. Opimius, when consul, put to death Caius Gracchus on account of the seditious spirit manifested by him. After his consulship, he was himself accused by P. Decius, a tribune of the people, because he had taken the lives of many citizens uncondemned. By the successful defence of C. Carbo he was acquitted.

152. 21. *Aliâ tum mente.* Carbo was a partisan of the Gracchi.

153. 6. *Lege Apuleiâ.* The author, L. Apuleius, tribune of the people, A. U. C. 652. It seems to have been enacted for the restraint of public force and sedition in the city. It is thought to have made the question *de majestate* perpetual.

153. 22. *Extorquetur e manibus.* Is so much weakened by your opponent that you can make no use of it.

Sec. XXVI. 154. 4. *Cum . . . . . discrepat.* "When the letter and the spirit of the act are at variance."

154. 12. *Referendis praeteritis verbis.* "By supplying the omitted words."

154. 18. *Nostri.* Scil. *Oratores.*

Sec. XXVIII. 157. 26. *Præsto est.* "Crassus is here."

159. 1. *Excitare*, i. e. from the seats appropriated to those on trial. *Reum consularem.* M'Aquillius, who after the servile war in Sicily, was accused of extortion. M. Antonius, who pleaded for him at his trial, in order to give effect to what he said, tore open the tunic of the accused and exhibited the wounds he had received in the war. At the sight of these, he was acquitted by the judges.

159. 17. *Cn. Manlii.* He was a proconsul with Q. Servilius Cæpio. They were both defeated by the Cimbrians after a disastrous conflict, in which 40,000 men were slain. *Q. Regis.* Q. Marcius Rex, of a distinguished family, was consul A. U. C. 636.

159. 17. *Commiseratione.* Which you called forth.

Sec. XXX. 162. 11. *Isti.* Greek rhetoricians.

162. 12. *Quid facit causam.* "What is the principal point in the case?"

162. 14. *At . . . . . Decius.* Decius contends that the murder of Gracchus was not justifiable, because it was committed against the laws.

Sec. XXXI. 163. 18. *P. Decius.* Not one of those who were distinguished for having surrendered their lives to save their country, but probably one who was quæstor, A. U. C. 628.

Sec. XXXII. 164. 8. *Mancini causam.* See Lempriere's Class. Dict.

164. 9. *Receptus non erit.* By the enemy to whom he was surrendered by the chief herald.

Sec. XXXIII. 166. 22. *De turbâ et a subselliis.* "From the tumult and litigation of the forum."

167. 6. *Scævolarum.* This name is applied to lawyers, among whom Scævola was the most celebrated.

Sec. XXXV. 168. 27. *Est*, i. e. *efficit.*

169. 21. *Tu.* "Understand and can explain."

Sec. XXXVI. 170. 17. *Græcarum rerum.* "Of Grecian erudition."

Sec. XXXVII. 171. 2. *Scopulum.* In allusion to the rocks of Circe and of the sirens celebrated by the poets.

171. 6. *Erat in hac gente.* "Constituted a part of this country." At one period the southern part of Italy was called Magna Græcia, but this name was not long retained. It is now a part of the kingdom of Naples.

171. 13. *Senserunt.* Before the Greeks became acquainted with the science of civil government, which they learned from Pythagoras.

172. 4. *Studia.* "Philosophical pursuits."

Sec. XXXVIII. 173. 1. *Stoicus iste.* Diogenes.

173. 18. *Erat . . . . Aristotele.* "For he was a disciple of Aristotle."

Sec. XL. 175. 26. *Q. Metellum.* He was prætor A. U. C. 657, and obtained the name of Pius from the sorrow manifested by him on account of the banishment of his father, Metellus Numidicus, whom he caused to be recalled.

176. 16. *Gracchus.* Scil. *Fecit.*

177. 12. *Hic . . . . patri.* "If upon a slight acquaintance he bears her death so feelingly, how would he have borne it if he had loved her? How will he lament for me who am his father?" This quotation is from the Andria of Terence. Act 1. sc. 1.

M. T. CICERONIS

AD QUINTUM FRATREM

DIALOGI TRES

DE ORATORE.

EX EDITIONIBUS OLIVETI ET ERNESTI.

ACCEDUNT NOTÆ ANGLICÆ.

CURA

C. K. DILLAWAY. A, M.

TOM. II.

BOSTONIÆ:

PERKINS ET MARVIN.

PHILADELPHIÆ: H. PERKINS.

1838.

STEREOTYPED AT THE
BOSTON TYPE AND STEREOTYPE FOUNDRY.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

LIBER SECUNDUS.

XLIII. VALET igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta, et facta, et vitam eorum qui agent causas, et eorum pro quibus; et item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, [vultûs,] pudoris significatio, verborum comitas; si quid persequare acrius, ut invitus et coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ

proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus judicis acri et vehementi quâdam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, submissa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello, non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: et hoc vel in principiis, vel in re narrandâ, vel in perorandâ, tantam habet vim, si est suaviter et cum sensu tractatum, ut sæpe plus quam causa valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, et genere verborum, adhibitâ etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur.

XLIV. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes

judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt et propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum suâ sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus ejus cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, et natura corporis, cognoscenda est; sic equidem, cum aggredior ancipitem causam et gravem, ad animos judicum pertractandos, omni mente in eâ cogitatione curâque versor, ut odorer, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, et (ut ante dixi) suâ sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent; accipio quod datur, et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer quietusque judex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo exci-

tanda, nihil adjuvante naturâ. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poëtâ dicta est "flexanima, atque omnium regina rerum," oratio, ut non modo inclinantem impellere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, cum a me divinitus tractari solere diceret, et in causâ M' Aquilii, C. que Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret: quæ, mehercule, ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo, significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis fucoque puerili, ut mihi non solum tu incendere judicem, sed ipse ardere, videaris.

Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in ejusmodi genere orationis nihil

esset, nisi falsum atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem, causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. Non, mehercule, unquam, apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse, in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique, ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, et ardens, accesseris.

XLVI. Ac, ne forte hoc magnum ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum

sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione et fallaciis. Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro, accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius; quanquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est): sed alia sunt majora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed (ut dixi) ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex personâ mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

"Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
Neque paternum aspectum es veritus?"

Nunquam illum "aspectum" dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem, inflexâ ad miserabilem sonum voce,

"Quem, ætate exactâ, indigem
Liberûm lacerâsti, orbâsti, exstinxsti; neque fratris necis,
Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus" . . . .

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen [recte] agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis, in scribendo, leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, et sine quodam afflatu quasi furoris.

XLVII. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus fictosque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cum mihi M' Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illâ causâ perorandâ fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem; hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordiâ sum ipse captus. Sen-

si equidem, tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœstum ac sordidatum senem, et cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de quâ quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem. Cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret; cumque ego, illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem; non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno, miseratio, omniumque Deorum et hominum et civium et sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda, fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere, possitis. Quanquam te quidem quid hoc doceam, qui, in accusando sodali et quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, et dolore, et ardore animi concitâras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causâ superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judi-

cium vocabas: deinde principem et senatûs et civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, et T. Didium, cum intercedere vellent rogationi nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro republicâ queri summâ cum dignitate existimarere; ego, homo censorius, vix satis honeste viderer seditiosum civem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hîc ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, et prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem liber-

tatis, populo Romano dari, sine nobilium dissensione, potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali, esse ponendum. Quod si unquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur (id quod docebam sæpe esse concessum), nullam illâ causam justiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi et converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitûs. Sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium (a quo erant ipsi propter judicia abalienati), renovabam [atque revocabam].

XLIX. Quod ubi sensi me in possessione judicii, ac defensionis meæ, constitisse, quod et populi benevolentiam mihi conciliâram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, et judicum animos totos, vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad causam nostram converteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum (de quo ante disputavi) lenitatis et

mansuetudinis cœpi; me, pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more majorum esse deberet, et pro meâ omni famâ prope fortunisque, decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso, deprecatum. Sic, in illâ omni defensione atque causâ, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleiâ dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut et acerrimus in Cæpionis invidiâ renovandâ, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus, viderer. Ita magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa.

L. Hîc Sulpicius, Vere, hercule, inquit,

Antoni, ista commemoras: nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed incendium, tradidissem; quod tuum principium, Dii immortales, fuit! qui timor! quæ dubitatio! quanta hæsitatio, tractusque verborum! Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere; quam tibi primum munîsti ad te audiendum viam! Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur; serpere occulte cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam, non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam, fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidiâ, misericordiâ miscuisti! Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutâsti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam: istam enim ipsam demonstrationem defensionum tua-

rum, abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maxime spectare, solemus: docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa: nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nam, quoniam hæc fere maxime sunt in judicum animis (aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus) oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certe pro iis qui illis boni atque utiles sint, laborare: namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in eâ re quam defendas,

aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causâ suâ. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum ceteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam (cui maxime invideri solet) nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et a nobis ac nostris demovere: eademque hæc genera tractanda sunt in iracundiâ vel excitandâ vel sedandâ: nam, si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id [factum] augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos [viros, aut] in eos in quos quisque minime debuerit, aut in rempublicam; tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. Interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus.

LII. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ: sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ; nec minus virium opus sit in eâ comprimendâ, quam in excitandâ. Invident autem homines maxime paribus, aut

inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolâsse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, et eo magis, si intolerantius se jactant, et æquabilitatem juris, præstantiâ dignitatis aut fortunæ suæ, transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum, si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis, esse parta; nec ad suum commodum, sed ad aliorum, esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videatur, etsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen eâ non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, et pervagatum; [invidetur autem præstanti florentique fortunæ]) ut hæc opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus et miseriis permixta esse videatur. Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut, intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita, cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta et

prostrata virtus maxime luctuosa est; et, ut illa altera pars orationis, quæ, probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe jam dixi) atque submissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse debet.

LIII. Sed est quædam in his duobus generibus (quorum alterum lene, alterum vehemens, esse volumus) difficilis ad distinguendum similitudo. Nam, ex illâ lenitate, quâ conciliamur iis qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, quâ eosdem xcitamus, influat oportet aliquid, et ex hac vi nonnunquam animi aliquid [inflammandum est] illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in quâ asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quâdam gravitate et contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, et illo in quo vis atque contentio quæritur, et hoc quod ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda [sunt,] et exitus tamen spissi et producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis; abest enim totum a causâ; et homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant; nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter

discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur, ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit: illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem, requirit, quam consequi, nisi multâ et variâ et copiosâ oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. Quare, qui aut breviter aut submisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causâ sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causâ leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benevolentia, misericordiâ invidia, tollatur.

LIV. Suavis autem est, et vehementer sæpe

utilis jocus, et facetiæ; quæ, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. In quibus tu longe aliis, meâ sententiâ, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque, cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula et salsa multa Græcorum; nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et præter ceteros, Attici, excellunt: sed, qui ejus rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breve; illa a veteribus superior cavillatio, hæc altera dicacitas, nominata est. Leve nomen habet utraque res; quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in causis persæpe lepore et facetiis profici vidi. Sed, cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non

desideretur (natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante, et voce, et ipso genere sermonis); tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hærere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, "Furem se videre," respondit? quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententiâ, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio tota redundavit hilaritate quâdam et joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati; in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, "flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam

bona dicta teneat:" hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed, ut in Scævolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit; sic, in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumeliâ judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit! atque illa brevia, cum ille diceret, se sine causâ sudare; "Minime mirum," inquit; "modo enim exîsti de balneis." Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitâsset, et alteri de coloniâ Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Serviliâ, et cum contraria inter sese de republicâ capita contulisset; noster hic facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, "Forte evenit, ut in Privernati essemus:" "Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse." Deinde ex libro secundo, "In Albano eramus ego et Marcus filius:" "Sapiens videlicet homo cum primis nostræ civitatis, nôrat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is

nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur." Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) "In Tiburti forte assedimus ego et Marcus filius." "Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod, nisi puberem te," inquit, "jam haberet, quartum librum composuisset, et se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset." Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis, non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eâdem causâ funere efferretur anus Junia? Pro, Dii immortales! quæ fuit illa, quanta vis! quam inexspectata! quam repentina! cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summâ gravitate et celeritate verborum, "Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonione augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt: an juri civili? est paternum: sed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem et cæsis solium tibi paternum recepisse: an rei militari? qui nun-

quam castra videris: an eloquentiæ? quæ nulla est in te: et, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas, non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem, tibi ullum locum reliquisti."

LVI. Sed hæc tragica atque divina: faceta autem et urbana innumerabilia ex unâ contentione meministis: nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam hujus contra collegam in censurâ nuper, neque lepore et festivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, et multum facetias in dicendo prodesse sæpe, et eas arte nullo modo posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum, in hoc, Crasso paulum inviderem: nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse et videri (quod isti contigit uni), id

mihi vix ferendum videbatur. Hîc cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem, quomodo utamur, cum opus sit, quærimus; ut in adversarium. et maxime, si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facile homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quam quæ priores: nam et ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, et humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti; ut, in istâ ipsâ concione, nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum, videretur.

LVII. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit: patiemur, Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio màgis

ipse elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale sit, et unde ducatur; præsertim cum tantam vim et utilitatem salis et urbanitatis esse fateatur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, nullam esse artem salis? Hîc cum Sulpicius reticuisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius jamdiu loquitur, ars ulla sit. Observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo, posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ naturâ, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum, quo referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone, præterita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a convivâ, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scenâ

gestum, spectante Roscio: quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, et docebo sus, (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audîsset, "fœnum alios" aiebat "esse oportere." Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosiâ alendus esse videatur: verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen, defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno deversorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simul ac perpaululum gustâris, extrudam et ejiciam.

Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur; unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum movere: quartum, quâtenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et

quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus autem, et regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine et deformitate quâdam continetur: hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum: vel quod ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quod admirantur omnes acumen, uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam lacessentis; vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam ac severitatem mitigat, et relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. Quâtenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus: nam nec insignis improbitas, et scelere juncta, nec rursus miseria insignis, agitata ridetur: facinorosos enim majore quâdam vi, quam ridi-

culi, vulnerari volunt; miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordiâ maximâ, digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vitâ hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque, belle agitata, ridentur. Est etiam deformitatis, et corporis vitiorum, satis bella materies ad jocandum: sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum est, quâtenus. In quo, non modo illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam, si quid perridicule possis: vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, "comedisse eum lacertum Largii," cum esset cum eo Tarracinæ de amiculâ rixatus: salsa, attamen a te ipso ficta

tota narratio. Addidisti clausulam, totâ Tarracinâ tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM: cum quæreres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, "Lacerat lacertum Largii mordax Memmius." Perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, sive habeas, vere quod narrare possis (quod tamen est mendaciunculis aspergendum), sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus, omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quâdam depravatâ imitatione sumi solet, ut idem Crassus, "per tuam nobilitatem, per vestram familiam." Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultûs et vocis imitatio? "Per tuas statuas" vero cum dixit, et extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: "Tibi ego, Antipho, has sero," inquit: senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: præstet idem ingenuitatem et ruborem suum,

verborum turpitudine et rerum obscœnitate vitandâ.

LX. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narratâ aliquâ, quales sint, intelligantur; aut, imitatione brevi injectâ, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi aut sententiæ quodam acumine movetur. Sed, ut in illo superiore genere vel narrationis vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic, in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris, familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? Non, mehercule, in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. "Licet," inquit, "rogare?" Philippus. Tum quæsitor properans, "Modo breviter." Hîc ille, "Non accusabis: perpusillum rogabo." Ridicule. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam testis ipse: omnis est risus in judicem conversus: visum

est totum scurrile [judicium]. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Ut iste, qui se vult dicacem, et, mehercule, est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. "Cœnabo," inquit, "apud te," huic lusco familiari meo, C. Sextio: "uni enim locum esse video." Est hoc scurrile, et quod sine causâ lacessivit, et tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, et ex tempore: "Manus lava," inquit, "et cœna."

Temporis igitur ratio, et ipsius dicacitatis moderatio et temperantia, et raritas dictorum, distinguet oratorem a scurrâ; et, quod nos cum causâ dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, et sine causâ. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius, cum M. suo fratre, complexus esset: "Puer, abige muscas?" Risum quæsivit, qui est, meâ sententiâ, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentiâ et gravitate, moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

LXI. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur

sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re haberi, alias in verbo; facetiis autem maxime homines delectari, si quando risus conjuncte, re verboque, moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci: tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis et quasi deformibus, ponitur; velut in iisdem verbis et laudare frugi servum possumus, et, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, "Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum:" quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis.

Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio, graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, "Quin prodis, mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem," præclarum et grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti, "Ubi est vetus illud? num claudicas? at hic clodicat," ridiculum est: et utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. "Quid hoc Nævio ignavius?" severe Scipio: at in male olentem, "Video me a te circumveniri,"

subridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo.

Ex ambiguo dicta vel argutissima putantur. sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate, versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, "Noli mirari," inquit, "si non convenit: caput enim magnum est:" laudabile, et honestum. At ex eodem genere est: "Calvus satis est; quod dicit parum." Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa et gravia sumantur.

Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipso corpore, ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum

LXII. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum; morosum, [superstitiosum,] suspiciosum, gloriosum, stultum: naturæ ridentur ipsæ; quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, et cursim; aliter

enim minime est liberale: tertium, oris depravatio, non digna nobis: quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re (ut ante divisi) positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent: magis ut belle et literate dicta laudantur: ut in illum Titium, quem, cum studiose pilâ luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum "brachium fregisse" diceret: ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

> "Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit."

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, "non esse sextantis." Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellet: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque

ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud exspectamus, aliud dicitur. Hîc nobismet ipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius; ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percontatus ita, "Quanti addictus? mille nummûm." Si addidisset tantummodo, "Ducas licet;" esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed, quia addidit, "Nihil addo: ducas licet;" addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur), permulta tamen acute dicemus.

Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod, in literâ positum, Græci

vocant *Παρονομασίαν*, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato; aut, ut idem, cum cuidam dixisset, "Eamus deambulatum;" et ille, "Quid opus fuit *de?*" "Immo vero," inquit, "quid opus fuit *te?*" aut ejusdem responsio illa, "Si tu et adversus, et aversus, impudicus es."

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in Campo Martio nomen invenisse.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus; aut aliqua pars versûs, ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

> "St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
> Tantâ confidentiâ estis? auferte istam enim superbiam."

Nam in Cœlio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a se pecuniam profectam diceret testis, et haberet filium delicatiorem, abeunte jam illo,

> "Senti'n' senem esse tactum triginta minis?"

aliam esse joci, aliam severitatis; gravium autem et jocorum unam esse rationem. Ornant igitur imprimis orationem verba relata contrarie; quod idem genus sæpe est etiam facetum; ut, Servius ille Galba, cum judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares suos, et dixisset Libo, "Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis?" "Cum tu," inquit, "de cubiculo alieno." A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, "Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio."

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt; eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in quibus est narratio; res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, et ponenda ante oculos, ea, quæ videantur esse verisimilia (quod est proprium narrationis), et quæ sint (quod ridiculi proprium est) subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex historiâ, ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, "Multos," inquit Antonius, "possum tuos Ajaces Oileos nominare." Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imagi-

nem: collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: "Erras," inquit, "Scaure: ego enim Magium non conservâsse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in ventre abstulisse:" ut ille M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, "Nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum."

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud in Helvium Manciam, "Jam ostendam, cujusmodi sis:" cum ille, "Ostende, quæso;" demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico, sub Novis, distortum, ejectâ linguâ, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est: ut cum Tito Pinario, mentum in dicendo intorquenti, "tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset."

Etiam illa, quæ, minuendi aut augendi causâ, ad incredibilem admirationem efferuntur; velut tu, Crasse, in concione, "ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut, in forum descendens, caput ad fornicem Fabii demitteret." Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numan-

tiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, "Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram."

Arguta etiam significatio est, cum parvâ re, et sæpe verbo res obscura et latens illustratur; ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo (ut existimabatur) avarus et furax, sed egregie fortis, et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno et gravi; "Nihil est, quo mihi gratias agas," inquit, "si malui compilari, quam venire:" ut Asello Africanus, objicienti lustrum illud infelix, "Noli," inquit, "mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, et taurum immolavit." Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominiâ levârit.

LXVII. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, "Quid tibi vis," inquit, "insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ

manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum." In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, et eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui melius hæc nôrunt, Socratem opinor in hac ironiâ dissimulantiâque longe lepore et humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, et cum gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus, accommodatum. Et, hercule, omnia hæc, quæ a me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum, condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causâ multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, "P. Mummium cuivis tempori hominem esse." Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari.

Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugnâ non affuerat, cum ille se custodiæ causâ diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; "Non amo," inquit, "nimium diligentes."

Acutum etiam illud est, cum ex alterius

oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex eâ prœlia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, operâ suâ se Tarentum recepisse; "Quidni," inquit, "meminerim? nunquam enim recepissem, nisi tu perdidisses."

Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

. . . . . "Homo fatuus,
Postquam rem habere cœpit, est mortuus:"
. . . . . "Quid est tibi
Ista mulier?" "Uxor." "Similis, medius fidius:"

et

"Quamdiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus."

LXVIII. Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum; sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus, quasi stulte, cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audîsset te censorem a M. Duronio de ambitu postulatum, "Aliquando," inquit, "tibi tuum negotium agere licebit." Valde hæc ridentur, et, hercule, omnia, quæ a prudentibus, quasi per dissimulationem [non] intelligendi, subabsurde salseque dicuntur. Ex quo genere est etiam,

non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, "Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur?" "Tardum:" ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet, et dixisset, "Tu igitur nihil vides?" "Ego vero," inquam, "a portâ Esquilinâ video villam tuam:" ut illud Nasicæ, qui cum ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, et illum intus esse: paucis post diebus, cum ad Nasicam venisset Ennius, et eum a januâ quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, "Quid? ego non cognosco vocem," inquit, "tuam?" Hîc Nasica, "Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse: tu mihi non credis ipsi!"

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quo dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audîsset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, "Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tuâ colu et lanâ?" "Non, pol," inquit, "audeo: nam me ad famosas vetuit mater accedere."

LXIX. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est

illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, "Amabo te," inquit, "da mihi ex istâ arbore, quos seram surculos." In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse; "Ac magnam quidem," inquit; "neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit."

Me quidem, hercule, valde illa movent stomachosa, et quasi submorosa ridicula, cum non a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura, ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium.

"Quid ploras, pater?
Mirum ni cantem: condemnatus sum."

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti; ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, "Cave;" rogavit, "numquid aliud ferret præter arcam?"

Etiam stultitiæ salsa reprehensio, ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: "Quæso," inquit, "prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis."

Movent illa etiam, quæ conjecturâ explanantur longe aliter, atque sunt, sed acute, atque concinne; ut, cum Scaurus accusaret Rutilium ambitûs, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in ejus tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idque diceret esse, "Actum fide P. Rutilii;" Rutilius autem, "Ante factum, post relatum;" C. Canius, eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. "Quid ergo?" inquit Scaurus; "Æmilius fecit, plectitur Rutilius."

LXX. Ridentur etiam discrepantia. "Quid huic abest, nisi res et virtus?" Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; ut cum objurgavit Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, et valde absoluto Scævolâ gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judicatum * * *

Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redîsset; "Perdam," inquit, "vocem, si id fecero:" "Melius est," inquit, "quam reum."

Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur; ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pom-

peii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat; sederetque advocatus reo Bestiæ, cum fūnus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, "Vide," inquit, "Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor."

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter exspectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege Thoriâ, et premeretur Lucilius ab iis qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, "Non est," inquit, "Lucilii pecus illud: erratis:" (defendere Lucilium videbatur) "ego liberum puto esse: quâ lubet, pascitur."

Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit: cum ei M. Flaccus, multis probris objectis, P. Mucium judicem tulisset, "Ejero," inquit: "iniquus est:" cum esset admurmuratum, "Ah!" inquit, "P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus."

Ab hoc vero Crasso nihil facetius: cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audîsse dixisset; "Potest fieri," inquit, "Sile, ut is, unde te audîsse dicis, iratus dixerit." Annuit Silus. "Potest etiam, ut tu non recte intellexeris." Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. "Potest etiam fieri," inquit, "ut omnino, quod te audîsse dicis, nunquam

audieris." Hoc ita præter exspectationem acci dit, ut testem omnium risus obrueret.

Hujus generis est plenus Nævius, et jocus est familiaris, "Sapiens, si algebis, tremes:" et alia permulta.

LXXI. Sæpe etiam facete concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, "At, hercule," inquit, "tu tuis dignus." Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, et satis contumeliose, "Quid fers, Cinciole?" quæsîsset; "Ut emas," inquit, "Cai, si uti velis."

Sæpe etiam salse, quæ fieri non possunt, optantur; ut M. Lepidus, cum, ceteris in Campo exercentibus, in herbâ ipse recubuisset, "Vellem hoc esset," inquit, "laborare." Salsum est etiam, quærentibus et quasi percontantibus lente respondere, quod nollent; ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, et quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset; "Me istorum," inquit, "nihil credere."

Colliguntur a Græcis alia nonnulla, exsecrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quæ verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri, solent.

Hæc autem, quæ sunt in re, et in ipsâ sententiâ, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, et naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi naturâ quâdam aptâ ad hæc genera, et moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pomtinum diverteris, neque amœnum neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiêsse, et iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem

jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

LXXII. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum et argumenta causæ, et eos locos quibus animi judicum conciliantur, et illos quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum, bono illo ornando et augendo dissimulatum, obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum: sin autem in conciliatione aut in permotione causa est, ad eam

me potissimum partem, quæ maxime commovere animos hominum potest, confero.

Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela; sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt, abducere animos a contrariâ defensione, et ad nostram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, (quoniam quæ difficiliora sunt, non possum) mihi pro meo jure sumo: unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco, nonnunquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de meâ nunc, non de aliorum, facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto, fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, et pugnæ similem fugam; consistere vero in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci, causâ cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cavendum et providendum puto, quodque me sollicitare summe solet: non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque;

sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quam non profuisse.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causâ, sive quærendi.

Tum Julius, Ego, mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum, propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil a te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoriâ teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini: cetera in te summe esse laudanda; illud vero improbi esse hominis et perfidiosi, dicere quod alienum esset, et noceret ei, pro quo quisque diceret: quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum

putes, nihil in causâ mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: sed et tu, et vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quâdam loqui, sed de exercitationis et consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis; cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet: facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere; (sed ego non de præstanti quâdam et eximiâ, sed prope de vulgari et communi prudentiâ disputo;) ut apud Græcos fertur incredibili quâdam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus, accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus esse, se traditurum: cum ille quæsîsset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quam si meminisse, docuisset. Videsne, quæ vis in

homine acerrimi ingenii, quam potens et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse; cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audîsset vidissetve, meminisse. Sed neque, propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio et timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi, negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem.

Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus. Non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hîc quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris! habet enim et voluntatem nocendi in iracundiâ, et vim in ingenio, et pondus in vitâ; nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, et sæpe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet,

quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, "Occidit ille." "Adversariumne?" "Immo vero," aiunt, "se, et eum quem defendit."

LXXV. Hoc Crassus non putat nisi perfidiâ accidere posse: ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid? illud, quod supra dixi, solere me cedere, et, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt; mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed, laudando et efferendo, invidiosiora faciunt; quantum in eo tandem mali! Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos, sine ullâ præmunitione orationis, acerbius et contumeliosius invehare; nonne abs te judices abalienes? Quid? si, quæ vitia aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu, in adversariis exprobrando, non intelligas, te in judices invehi, mediocre peccatum est?

Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundiâ, causam re-

linquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus existimor; ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, quod ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus, esse videatur.

In ipsis autem argumentis si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo; sin id minus, ut certe nequid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum; altera, quæ oratorum judicio et prudentiâ comparatur. Nam, ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit.

Ut vero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causâ dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde multa sunt; ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod sæpe jam dixi) tribus rebus [omnes] ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex omnibus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam et principia, et ceteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca

dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas, permanare possint.

Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen et commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus et in exordiendo et in perorando; digredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causâ, sæpe utile est. Itaque vel, narratione expositâ, sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eæque causæ sunt, ad agendum et ad ornandum, gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio

satisfactum non sit, multo plus sit in reliquâ causâ laborandum. Male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo, ut in oratore optimus quisque, sic et in oratione, firmissimum quodque sit primum; dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria, (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem, conjiciantur.

Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio: nam, si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi semper cum accurata, et acuta, et instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum propria, esse debent. Prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo, non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat; et ait

idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut et venustati vel maxime serviant, et reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens et pugnax non sæpe esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem, valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum, in quâ non vis potius, sed delectatio, postulatur? Nihil est denique in naturâ rerum omnium, quod se universum profundat, et quod totum repente evolet: sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit.

Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco, totâ causâ pertentatâ atque perspectâ, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum: sic et facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita et momenti aliquid afferent, cum erunt pæne ex intimâ defensione deprompta, et apparebit, ea non modo non esse

communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex eâ causâ, quæ tum agatur, effloruisse.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam et munitionem, aut quoddam ornamentum et dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis vestibula et aditus, sic causis principia, proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus causis ab ipsâ re est exordiri sæpe commodius.

Sed, cum erit utendum principio (quod plerumque erit), aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordiâ dignum, quæ valeant contra falsam criminationem: ex adversario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit: ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos beneque existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia

ex eo genere gignuntur. Nam et attentum, monent Græci ut principio faciamus judicem, et docilem; quæ sunt utilia, sed non principii magis propria, quam reliquarum partium; faciliora etiam in principiis, quod et attenti tum maxime sunt, cum omnia exspectant, et dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis, dicuntur, aut arguendo, aut refellendo

Maxima autem copia principiorum, ad judicem aut alliciendum aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causâ; quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non, tanquam citharœdi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum, esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

Narrare vero rem quod breviter jubent; si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio; sin tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit. Ut illa, "Nam is postquam excessit ex ephebis," quam longa est narratio! Mores adolescentis ipsius, et servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus et forma et lamentatio sororis, reliqua, pervarie jucundeque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsîsset,

"Effertur, imus; ad sepulcrum venimus:
In ignem posita est,"

[fere decem versiculis] totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, "Effertur, imus," concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, "In ignem posita est;" tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta personis, et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas, et multo apertius ad intelligendum est, si sic con-

sistitur aliquando, ac non istâ brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cetera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod et difficilius est, non esse obscurum in re narrandâ, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cetera; vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem; vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causâ locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur.

LXXXI. Sed, quando utendum sit, aut non sit, narratione, id est consilii: neque enim, si nota res est, nec si non dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit; nisi si refellemus. Ac, si quando erit narrandum, nec illa, quæ suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, et, quidquid poterit, detrahamus; ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidiâ, non stultitiâ, fieri putat, ut causæ noceamus, accidat:

nam ad summam totius causæ pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis: namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem et confirmationem et reprehensionem quærit: sed, quia neque reprehendi quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc et naturâ, et utilitate, et tractatione, conjuncta sunt.

Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus; sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam et sapientis est, consilium ex-

plicare suum de maximis rebus; et honesti, et diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere, possit.

LXXXII. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt: sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenii ostentationis suspicio.

Concio capit omnem vim orationis, et gravitatem varietatemque desiderat. Ergo, in suadendo, nihil est optabilius, quam dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt Nemo est enim, præsertim in tam clarâ civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, eâ neglectâ, ne dignitatem quidem posse retineri.

Controversia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id convenit, certatur, utrum honestati potius an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii militum, [utilitates] ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget;

posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam.

Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utrâque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit.

Ad consilium autem de republicâ dandum, caput est, nôsse rempublicam; ad dicendum vero probabiliter, nôsse mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et, quanquam una fere vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam, aut cohortatione, aut commemoratione aliquâ, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam, concitandos, sæpe etiam a temeritate, iracundiâ, spe, injuriâ, invidiâ, crudelitate, revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concionis, naturâ ipsâ ad

ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi; quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio, dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione vel invidiâ, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque famâ; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metûs multitudo. Hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio; quod est infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, et celeritas, et breve aliquod dictum, nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitiâ, et sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, et acute, et hilare dicto deducitur.

LXXXIV. Exposui fere, ut potui, vobis, in utroque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quâque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium lauda-

tionum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed, et quia multa sunt orationum genera, et graviora, et majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, et quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci [legendi, qui magis aut] delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causâ, laudationes scriptitaverunt; quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilāus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique, laudantur: nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causâ, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus.

Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det aut extrinsecus aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac

moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ et fortunæ bona; in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecuniâ, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes et copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi, facultatem et materiam dedisse.

Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, et sine quâ nihil laudari potest, tamen habet plures partes; quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, et quâdam comitate ac beneficentiâ, positæ; aliæ, quæ in ingenii aliquâ facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus; omnes enim hæ virtutes non tam ipsis qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia et magnitudo animi, quâ omnes res humanæ tenues et pro nihilo putantur; et in excogitando vis quædam ingenii, et ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen, in laudando, jungenda sunt etiam hæc genera virtutum: ferunt enim aures hominum, cum illa

quæ jucunda et grata, tum etiam illa quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et, quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque, in ceteris, res gestæ ad cujusque virtutis genus, et vim, et nomen, accommodabuntur.

Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore et periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod et dici ornatissime possunt, et audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, et admirabilis, videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortunâ, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobatæ; in quibus etiam felicitatem ipsam Deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut

magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent.

Est etiam cum ceteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio (quod nemo negat), oratori virtutum omnium cognitionem, sine quâ laudatio effici non possit, esse necessariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse, perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copiose laudari sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum cognitione, satis insignite atque aspere posse. Atque his locis et laudandi et vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

Habetis, de inveniendis rebus disponendisque, quid sentiam: adjungam etiam de memoriâ, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge vero, inquit Crassus: li-

benter enim te, cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque, perspicio: et, quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tuâ potestate: si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo; sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Crannone in Thessaliâ Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa, ornandi causâ, poëtarum more, in Castorem scripta et Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum; reliquum a suis Tyndaridis, quos æque laudâsset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret; juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodîsse, vidisse neminem: hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: eâ ruinâ ipsum

oppressum cum suis interiisse. Quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur, ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, et ea, quæ memoriâ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda; sic fore ut ordinem rerum locorum ordo conservaret; res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cerâ, simulacris pro literis, uteremur.

LXXXVII. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipiendâ causâ, quæ ipse cogitâris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde discas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoriâ vigent, sciunt, quid, et quâtenus, et quomodo, dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis causis ali-

quando a se acta, multa ab aliis audita, meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, sive artis imago quædam est et similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat et procreet, verum ut ea, quæ sunt orta jam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoriâ fere quisquam est, ut, non dispositis notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent a sensu tradita atque impressa; acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, et ab adspectûs judicio remotas, conformatio quædam, et imago, et figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus.

His autem formis atque corporibus, sicut omnibus quæ sub aspectum veniunt, admonetur memoria nostra, atque excitatur: sed locis opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest: quare, ne in re notâ et pervulgatâ multus et insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis; imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem et exercitatio dabit; ex quâ consuetudo gignitur; et similium verborum conversa et immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et, unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione et modo, formarum varietate locos distinguentis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullâ possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam, singulis personis bene positis, notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis, comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memo-

riam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, et divinâ prope memoriâ, Athenis Charmadam, in Asiâ (quem vivere hodie aiunt) Scepsium Metrodorum, quorum uterque, tanquam literis in cerâ, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis; sed certe, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis, utinam non impudentis; illud quidem certe, non nimis verecundi; qui quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim; nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre, respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; et cum humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam et copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quod magno sum levatus

errore, et illâ admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognôsse, et undique collegisse, usuque doctum partim correxisse, video, partim comprobâsse. Neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et diligentiam, admiror, et simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem et eloquentiæ, sine summo studio et labore et doctrinâ, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognôssemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti?

Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel pudentius vel invitius (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem et censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim, arripui, quæ subsecivis operis

(ut aiunt), iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo, se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

XC. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines . . . . quid dico, "sæpe"? immo nonnunquam: (sæpe enim quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quam quæstor, abfuerim?) sed tamen audivi, (ut heri dicebam) et Athenis cum essem, doctissimos viros, et in Asiâ istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque vero mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius, in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio præter-

missum, non essem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem.

Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hîc ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipse sumeret? Deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utrâque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex quâ eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit.

Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus; sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc censorium est: id autem committere, vide quam sit homini turpe censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam

id temporis est, surgendum censeo, et requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

LIBER TERTIUS.

I. Instituenti mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem, post Antonii disputationem, Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte exstincta subitâ est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus eâ oratione, quæ ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, "videndum sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempublicam gerere non posse;" mane, idibus Septembris, et ille et senatus frequens, vocatu Drusi, in curiam venit.

Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hîc, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum audivi, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatûs: cujus ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligâsset, consilium senatûs a republicâ repudiaret. Hîc cum homini et vehementi et diserto, et in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. "An tu, cum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putâris, eamque in conspectu populi Romani concideris; me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa

sunt concidenda, si Crassum vis coërcere: hæc tibi est excidenda lingua; quâ vel evulsâ, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit."

II. Permulta tum vehementissimâ contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis et gravissimis verbis, "Ut populo Romano satisfieret, nunquam senatûs neque consilium reipublicæ, neque fidem defuisse," ab eo dictam: et eundem (id quod in auctoritatibus præscriptis exstat) scribendo affuisse.

Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio, quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse, audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, et inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur, et corruunt, et ante, in ipso cursu, obruuntur, quam portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis et ingenii

laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a Diis immortalibus vita, sed donata mors, esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidiâ senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exsilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in quâ ipse florentissimâ multum omnibus gloriâ præstitisset.

III. Sed quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoriâ, Q. Catu-

lum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exsilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vitâ se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornârat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, et vixisse cum republicâ pariter, et cum illâ simul exstinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suâpte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse, vidit: cui mœrori (quâ mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicârant, horribiles miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius autem, qui in eâdem invidiæ flammâ fuisset, quibuscum privatus conjunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui

quidem, ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, et pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta. Ego vero te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum et exstinctum esse arbitror: nam tibi aut, pro virtute animi constantiâque tuâ, civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicâsset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam civium cædem, bonorum victoria, mœrori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, et eorum casus, de quibus ante dixi, et ea quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui, propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocâsti. Sed, quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, et summi labores nostri, magnâ compensati gloriâ, mitigantur; pergamus ad ea solatia, quæ non modo, sedatis molestiis, jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi

reliquum, ac pæne postremum, memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequâquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam gratiam debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrûm, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed a ceteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim (qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias hujus disputationis tradidisset), quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui, ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum pleniorem, fuisse putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierint, aut judicare non possint: nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio et doctrinâ præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requiêrunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrimâ atque attentissimâ cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando, probe nôsset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum deditâ operâ, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in quâ Crassus lectulo posito recubuisset, cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas. Deinde, cum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in mediâ silvâ placet? Est enim is maxime et opacus, et frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in silvam venitur, et ibi, magnâ cum audiendi exspectatione, considitur.

Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi

in optimâ meâ causâ libertatem recusandi: quanquam, in partiendâ disputatione nostrâ, cum sibi, de iis quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam, cum omnis ex re atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris.

Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, quæ supra et subter, unum esse, et unâ vi atque unâ consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a ceteris per seipsum constare, aut, quo cetera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

VI. Sed si hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi; est etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. Ubi enim perspecta vis est rationis ejus, quâ causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus

quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos, humi strati, suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nôsse et tenere debemus. Una est enim (quod et ego hesternâ die dixi, et aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius) eloquentia, quascumque in oras disputationis regionesve delata est. Nam, sive de cœli naturâ loquitur, sive de terræ, sive de divinâ vi, sive de humanâ, sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta oratio, non fontibus; et, quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata.

Sed quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa et quasi discerpta contrectant; et qui, tanquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione meâ plus, quam mihi imponitur: tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri

posse, non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verbórum. Sed, priusquam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

VII. Natura nulla est, ut mihi videtur, quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam et auribus multa percipimus, quæ, etsi nos [vocibus] delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: et oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent; et reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maxime suavitatis.

At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in quâ præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte suâ deesse videatur. Et, si

hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, et tamen verum; quanto admirabilius in oratione atque in linguâ? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles; quam apud Græcos Æschylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur.

Aspicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? et suo tamen quisque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit

hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pæne solus videatur, sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, tristes remisse, severas hilare, forenses scenicâ prope venustate, tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo prope æquales, Sulpicius et Cotta. Quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis: hæret in causâ semper, et, quid judici probandum sit, cum acutissime vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem, fortissimo quodam animi impetu, plenissimâ et maximâ voce, summâ contentione corporis, et dignitate motûs, verborum quoque eâ gravitate et copiâ est, ut unus ad dicendum instructissimus a naturâ esse videatur.

IX. Ad nosmetipsos jam revertor; quoniam

sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis judicium vocaremur: quid tam dissimile, quam ego in dicendo et Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar.

Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum et ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unâquâque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summâ orationis varietate, nullâ nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, quoniam esse aliquo in numero vobis videmur, certe tamen ab hujus multum genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, et difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, et ex motûs mei mediocritate, et ex eo, quod, quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare, et quod aliquanto me major in verbis quam in sententiis eligendis labor et cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione et silentio fuisse videatur.

Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissi-

militudines, tam certæ res cujusque propriæ, et in eâ varietate, fere melius a deteriore, facultate magis quam genere, distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex quâ meâ disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles; non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in unâ institutione, formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum et magistrorum exîsse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos; cum ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus), quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis, uti solere: alterum enim, exsultantem verborum audaciâ, reprimebat, alterum, cunctantem et quasi verecundantem, incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum

alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

X. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrûm studium, et ad genus id, quod quisque vestrûm in dicendo probaret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur.

Ergo hæc et agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me, puri dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinâque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientiâ literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando, ornandi causâ, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose et multum volutatus.

XI. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut et verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; et ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, et spiritus, et vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius; nolo verba exiliter [animata] exire, nolo inflata, et quasi anhelata gravius; nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis; sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ, nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra

modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industriâ consectantur. Rustica vox et agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, et illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus et suavitas ista delectat; omitto verborum, quanquam est caput; verum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo et legendi et loquendi; sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic, in Latino sermone, hujus est urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit: domicilium tantum in illâ urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate; tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student literis, quam Latini: tamen ex istis, quos nôstis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono facile vincat.

XII. Quare, cum sit quædam certa vox Romani generis urbisque propria, in quâ nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam, fugere discamus. Equidem, cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod, multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt); sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Nævium videar audire: sono ipso vocis ita recto et simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non aspere, ut ille, quem dixi, non vaste, non rustice, non hiulce, sed presse, et æquabiliter, et leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, et *E* plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores, videtur imitari.

Hîc cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus; idque si feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te

reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, [Tum quod] monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis, imitatus, et pauca quædam verba, et aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: sunt autem mea multo et plura, et majora, quam dicis: quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, et subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, et lectio veterum oratorum, et poëtarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longâ continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causâ ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis perso-

nis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re suâ diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta et putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.

XIV. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus, (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius

pæne præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ, continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem, non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contemsit eum, qui minus id facere potuisset.

In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt, et in ipsâ oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt: id est, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et congruens nomino.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, et iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam tene-

ant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vitâ, quandoquidem in eâ versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; (quanquam sunt omnes virtutes æquales et pares, sed tamen est species alia magis aliâ formosa et illustris; sicut hæc vis, quæ, scientiam complexa rerum, sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summâque prudentiâ:) quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili et voluntate. Eâdem autem alii prudentiâ, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civita-

tibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita, propter tranquillitatem, et propter ipsius scientiæ suavitatem, quâ nihil est hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex eâ summâ facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio et ingeniis uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda et investiganda, duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et recte faciendi et bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores atque dicendi; ut ille apud Homerum Phœnix, qui se, a Peleo patre, Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret "oratorem verborum, actoremque rerum." Sed ut homines, labore assiduo et quotidiano assueti, cum tempestatis causâ opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum; sic illi, a negotiis publicis (tanquam ab opere) aut temporibus exclusi, aut voluntate suâ feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puero-

rum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumserunt.

XVI. Sed, quod erant quidam, iique multi, qui aut in republicâ propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in republicâ versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates; inventi sunt, qui, cum ipsi doctrinâ et ingeniis abundarent, a re autem civili et a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui, omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentiâ, et acumine, et venustate, et subtilitate, tum vero eloquentiâ, varietate, copiâ, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, et ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus inge-

nium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod, ex illius variis, et diversis, et in omnem partem diffusis disputationibus, alius aliud apprehenderat; proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, et multum disjunctæ et dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent, et esse arbitrarentur.

XVII. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maxime adamârat, Cynici primum, deinde Stoïci: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectârant, Cyrenaïca philosophia manavit, quam ille et ejus posteri simpliciter defenderunt, ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt.

Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui

se omnes fere Socraticos esse dicerent; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt jamdiu fracta et exstincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici consilii, et gerendæ civitatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis, esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter et delicate, nos avocat a rostris, a judiciis, a curiâ, fortasse sapienter, hac præsertim republicâ. Verum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ullâ contumeliâ dimittamus: sunt enim et boni viri, et (quoniam sibi ita videntur) beati; tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quod negant versari in republicâ esse sapientis. Nam, si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse (id quod maxime cupiunt) otiosi.

XVIII. Stoïcos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel, quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber, esse videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, [attamen] ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possis. Alia enim et bona et mala videntur Stoïcis, et ceteris civibus, vel potius gentibus; alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii; vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus.

Reliqui sunt Peripatetici et Academici; quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ: nam Speusippus, Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et,

qui Xenocratem, Polemo et Crantor nihil ab Aristotele, qui unâ audierat Platonem, magnopere dissensit: copiâ fortasse, et varietate dicendi, pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis, hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt, eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensûsque judicium, primumque instituisse, (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in quâ exstitit divinâ quâdam celeritate ingenii dicendique copiâ Carneades; cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, et Q. Metellum, L. filium, familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quod-

dam, et portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, et barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errâsset.

Quare, si hac eloquentiâ atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possit, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentiâ, aut necessario; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; et, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere (quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, et uberius, explicavit Antonius); sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me; ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sane gyrum compellitis.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, et, si illam præclaram et eximiam speciem oratoris perfecti et pulchritudinem adamâstis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia, vis comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi, usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad

virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem et scientiam cum dicendi ratione jungebant; postea dissociati (ut exposui) a Socrate diserti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi, mutuarentur; ex quo promiscue haurirent, si manere in pristinâ communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum multitudinem, tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numâ, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti; sic Socratici a se causarum actores, et a communi philosophiæ nomine, separaverunt, cum veteres dicendi et intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

XX. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, et petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore, dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritiâ doctus essem, et in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse; quippe qui omnium maturrime ad

publicas causas accesserim, annosque natus unum et viginti, nobilissimum hominem et eloquentissimum in judicium vocârim; cui disciplina fuerit forum; magister usus, et leges, et instituta populi Romani, mosque majorum. Paulum sitiens, istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asiâ cum essem, æqualem fere meum ex Academiâ rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoriâ commemoravit Antonius; et, inde decedens, Athenis; ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo,) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, et de principiis, et de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat; eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omniaque, ad quancumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri

doctrinâ, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in unâ philosophiâ quasi tabernaculum vitæ suæ collocârunt, multum sane in disputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere, ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in quâ Velleius est rudis, unusquisque nostrûm versatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoïci possint dicere, quâ in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quisquam, concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciet in geometriâ, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophiâ, ingeniis eruuntur, ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis atque acribus; eaque exercitatâ oratione poliuntur. Hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsâ exercitatione communi, istos quidem [nostros] verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aris-

totelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, et in omni causâ duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, et Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens et gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus et sapiens esse orator potest.

Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosque ipsi hac tam exiguâ disputatione hesterni et hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

XXII. Tum Catulus, Haudquâquam, hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo, viderere: nunc intelligo, illa

te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere.

Hîc Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim, posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet: semper enim, quâcumque de arte aut facultate quæritur, de absolutâ et perfectâ quæri solet. Quare, si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio. Quod si ita est, summus tamen certe non sum. Neque enim apud homi-

nes res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, et cum istis hominibus vivere; nec vero (id quod tu recte commeministi) ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ, concesserint.

XXIII. At, si quæris, Catule, de doctrinâ istâ quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui, ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vitâ sunt aliud acturi. Magister hîc Samnitium et summâ jam senectute est, et quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: at Q. Velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totumque cognôrat, fuit, ut est apud Lucilium,

"quamvis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus cuivis satis asper:"

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies et noctes virum summâ virtute et prudentiâ videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si et tantum sumas, quantum opus sit, et habeas, qui docere fideliter possit, et scias etiam ipse discere. Sed, si totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quæstio quotidie ex se gignat aliquid, quod cum desidiosâ delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut, si velim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam, fortasse, si assequi non possim. At alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pilâ, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod

senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se, meâ sententiâ, sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas; et, hercule, assentior. Satis video tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis.

Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re, putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa et tam alte repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicum est. Illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multum est majus, quam illud vulgare ac forense. Ap-

paratu nobis opus est; et rebus exquisitis undique et collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis et vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum, facilis est vel ratio, vel, sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juventus nostra dedisceret pæne discendo, etiam Latini (si Diis placet) hoc biennio magistri dicendi exstiterunt; quos ego censor edicto meo sustuleram; non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed, contra, ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam, apud Græcos qui ejusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam et humanitatem dignam scientiâ: hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, et cum impudentiæ ludus esset, putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. Quanquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac

perpoliri: patitur enim et lingua nostra, et natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc, in hoc quidem genere, nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio genere primum, et quasi colore quodam et succo suo: nam, ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus; id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint, quasi in ornatu, disposita quædam insignia et lumina.

Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos qui audiant, et quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet: (non enim a me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus et ingenia me hortantur vestra, et ætates.) Difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt volup-

tate, et specie primâ acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine et varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus! quæ tamen, etiamsi primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos, in antiquis tabulis, illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt et delicatiores in cantu flexiones et falsæ voculæ, quam certæ et severæ! quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari summâ et acerrimâ suavitate conditis, quam his moderatis; et magis laudari, quod ceram, quam quod crocum, olere videatur; in ipso tactu esse modum et mollitudinis et lævitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter ceteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit! Quis potione uti aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime effugiant satietatem. Sic, omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est; quo hóc minus in oratione miremur; in quâ, vel ex poëtis vel oratoribus, possumus judicare, concinnam, dis-

tinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturnâ. Atque eo citius in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quod sensus, in nimiâ voluptate, naturâ, non mente satiantur; in scriptis et in dictis, non aurium solum, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscuntur.

XXVI. Quare, "*Bene!*" et "*Præclare!*" quamvis nobis sæpe dicatur: "*Belle!*" et "*Festive!*" nimium sæpe nolo; quanquam illa ipsa exclamatio, "*Non potest melius,*" sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

"Nam sapiens virtuti honorem præmium, haud prædam, petit:"

sed abjicit prorsus, ut in proximos,

"Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras!"

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter,

"Quid petam præsidii?"

quam leniter! quam remisse! quam non actuose! instat enim

"O pater! o patria! o Priami domus!"

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu et exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poëtæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque submittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

Ita sit nobis igitur ornatus et suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram et solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum ac sententiarum comparanda est, quâ de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso et genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet, non solum ad augendum aliquid et tollendum altius, dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit

Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi et vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui, quanquam proprii causarum, et inhaerentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universâ re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt; quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem; alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiose licet. Quae exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio et copia petebatur. De virtute enim, de officio, de aequo et bono, de dignitate, utili-

tate, honore, ignominiâ, præmio, pœnâ, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, et vim, et artem habere debemus. Sed, quoniam, de nostrâ possessione depulsi, in parvo et eo litigioso prædiolo relicti sumus, et, aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus; ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particulâ parvâ urbis ac loci nomen habent, et Peripatetici philosophi aut Academici nominantur, (olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur) omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definitæ controversiæ certis temporibus ac reis, hoc modo: Placeatne a Carthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari? aut infinite de universo genere quærentis: Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud genus causam aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione, definiunt: hæc autem altera quæstio infinita et quasi proposita, consultatio nominatur, atque hactenus loquuntur.

Etiam hac, in instituendo, divisione utuntur, sed ita, non ut jure aut judicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut, ex jure civili surculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum laciniâ. Nunc enim apud Philonem, quem in Academiâ maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in primâ arte tradendâ nominant, et oratoris esse dicunt: sed neque vim neque naturam ejus, nec partes nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri: nunc enim inopiâ reticere intelliguntur; tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de quâ quæri et disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis quæ in civitate et in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur; ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos, expetatur? aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capessenda respublica? Cognitio-

nis autem tres modi, conjectura, definitio, et (ut ita dicam) consecutio. Nam, quid in re sit, conjecturâ quæritur, ut illud, Sitne in humano genere sapientia? Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut, si quæratur, Quid sit sapientia? Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur; ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri?

Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt: nam aut, quid sit, quæritur, hoc modo: Naturâne sit jus inter homines, an opinionibus? aut, quæ sit origo cujusque rei? ut, Quod sit initium legum, aut rerum publicarum? aut causa, et ratio; ut, si quæratur, Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione: ut, si disputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti?

Definitionis autem sunt disceptationes, aut, cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut, si disseratur, Idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur: ut, Ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit? aut, cum res distribuitur in partes; ut, si quæratur, Quot sint genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum? aut, cum, quæ

forma, et quasi naturalis nota cujusque sit, describitur, ut, si quæratur avari species, seditiosi, gloriosi.

Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur: nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, Expetendane sit gloria: aut ex comparatione; Laus an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendisve rebus: ut, Expetendine honores sint? Num fugienda paupertas? de æquo aut iniquo; ut, Æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum? de honesto aut turpi; ut hoc, Sitne honestum, gloriæ causâ mortem obire? Comparationis autem duo sunt modi; unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut, *metuere* et *vereri;* ut *rex* et *tyrannus;* ut *assentator* et *amicus:* alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur; ut illud, Optimine cujusque sapientes, an populari, laude ducantur? Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur.

XXX. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur (quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum et vitiorum est silva subjecta), aut in animorum aliquâ permotione aut

gignendâ, aut sedandâ tollendâve, tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum et impulsio, et (si ita res feret) mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si quâ in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio; eadem enim sunt membra in utriusque disputationibus, sed paulo secus a me atque ab illo partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam, ex illis locis quos exposuit Antonius, omnia sunt, ad quæque genera quæstionum, argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo, non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime vagantur, et, a privatâ ac singulari controversiâ, se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt, ut ii qui audiant, naturâ, et genere, et universâ re cognitâ, de singulis reis, et criminibus, et litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque, a minutis angustisque concertationibus, ad omnem vim varietatemque vos disserendi tradu-

cendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis neque procudenda lingua est, sed onerandum complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum suavitate, copiâ, varietate.

XXXI. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis, adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, (nobis occupatis) involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgiâ Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitiâ, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione, dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, et quam intuentur,

transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem; sed, cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognôrit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriamus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum et ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo aspexerit.

In hoc igitur tanto tam immensoque campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: et, si est honestas in rebus ipsis de quibus dicitur, exsistit ex rei naturâ quidam splendor in verbis: sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinâque puerili, et flagret studio, et a naturâ adjuvetur, et, in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognôrit: næ ille haud sane, quemadmodum verba struat et illuminet, a magistris istis requiret: ita facile, in rerum abundantiâ, ad orationis ornamenta, sine duce, naturâ ipsâ, si modo est exercitata, labetur.

XXXII. Hîc Catulus, Dii immortales! inquit; quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, et in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis a se alienum putâsse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos. Ex quibus Elëus Hippias, cum Olympiam venisset, maximâ illâ quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cunctâ pæne audiente Græciâ, nihil esse ullâ in arte rerum omnium, quod ipse nesciret; nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se suâ manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiârint. Quid de Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagorâ Abderitâ, loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de naturâ rerum, et disseruit et scripsit. Ipse ille Leon-

tinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam a Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit et disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior et melior orator. Sed hic, in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcumque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur; isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, quâ de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est a Græciâ, soli ut ex omnibus, Delphis, non inaurata statua, sed aurea, statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi auctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos, in Græciâ, majore quâdam vel copiâ vel gloriâ floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis, esse tribuendum statuam; cum tu, in aliâ linguâ ac moribus natus, occupatissimâ in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio et oratione in civitate valeat, scientiâ atque exercitatione sociâ-

(quæ sane nunc quidem obsoleverunt), aut juris scientiam, ne ejus quidem universi (nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit), aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum, societatem cognationemque non nôrunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus; nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis, exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes et haberentur et vocarentur. Hi omnes, præter Milesium Thalen, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentiâ floruit, ut literis doctrinâque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copiâ sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus et jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum

Athenis fieri licebat), leporem habitâsse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audîssent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientiâ. Itaque hic doctrinâ, consilio, eloquentiâ excellens, quadraginta annos præfuit, Athenis, et urbanis eodem tempore et bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesiläum? aut Philoläum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata est?

XXXV. Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in republicâ vellet excellere, fuisse doctrinam; quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, et se ad dicendum quoque, non repugnante naturâ, dedissent, eloquentiâ præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, versumque quendam Philoctetæ paulo secus dixit: ille enim "turpe" sibi ait "esse tacere, cum barbaros," hic autem, "cum Isocratem, pateretur dicere." Itaque ornavit et illustravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet præcepta et loquendi. Nunc, si qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impe-

diam; dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem nôrit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem.

Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. Sin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia; quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et ceteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videare aliud quiddam, et non id quod susceperis, disputâsse; plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum: sed certe et hæ partes fuerunt tuæ, de illustrandâ oratione ut diceres, et eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem

satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte, diceremus. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terrâ abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit. Omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis); sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti. In quâ velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed etiamsi est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque, et pro omnibus, et contra omnia, disputandi percepero.

Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negâsti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere; ut mihi non sit difficile periclitari, et aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cœlum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus.

Hîc Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse,

neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam, desidero: vel me licet existimes desperare ista posse perdiscere, vel (id quod facio) contemnere. Mihi rerum forensium et communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex quâ ipsâ tamen permulta nescio; quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, et si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

XXXVII. Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem et ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi; censebo tamen, ad eos, qui auctores et inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut

iis quæ propria sunt et certa quasi vocabula rerum, pæne unâ nata cum rebus ipsis; aut iis quæ transferuntur, et quasi alieno in loco collocantur; aut iis quæ novamus et facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. Sed, in hoc verborum genere propriorum, delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, "Bonis is verbis," aut, "aliquis non bonis utitur," non arte aliquâ perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium (quanquam id est magnum); verum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, et in quo adjungat artem, id esse a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, et ab usu quotidiani sermonis

jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quam nostræ: sed tamen [raro] habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, "*Quâ tempestate Pœnus in Italiam venit:* nec *prolem*, aut *subolem*, aut *effari*, aut *nuncupari:* aut, ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar;* et alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis, ut hæc:

"Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat."

"Num non vis hujus me versutiloquas malitias" . . .

videtis enim et *versutiloquas*, et *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione [verba novantur], ut ["*ille senius*," ut, "*Dii genitales*"], ut "*baccarum ubertate incurvescere.*" Tertius ille modus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit, inopiâ coacta et angustiis; post autem delectatio jucunditasque celebravit. Nam, ut vestis, frigoris depellendi causâ reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ causâ, frequentata delecta-

tionis. Nam "*gemmare vites*," "*luxuriem esse in herbis*," "*lætas segetes*," etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes, quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera, ponam?

XXXIX. Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

"Inhorrescit mare;
Tenebræ conduplicantur; noctisque et nimbûm occæcat nigror;
Flamma inter nubes coruscat; cœlum tonitru contremit;
Grando, mixta imbri largifluo, subita præcipitans cadit;
Undique omnes venti erumpunt; sævi exsistunt turbines;
Fervit æstu pelagus."

Omnia fere, quo essent clariora, translatis per

similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsâ indicat,

"Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulo."

Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, "Si telum manu fugit." Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis et alienis magis delectentur verbis, quam propriis et suis.

XL. Nam, si res suum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed, in suorum verborum maximâ copiâ, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere; vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat (quæ maxima est delectatio); vel quod singulis verbis res ac

totum simile conficitur; vel quod omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et *odor* urbanitatis, et *mollitudo* humanitatis, et *murmur* maris, et *dulcedo* orationis, sunt ducta a ceteris sensibus: illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pæne in conspectu animi, quæ cernere et videre non possumus. Nihil est enim in rerum naturâ, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo et nomine: unde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus), indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo: "Cœli ingentes fornices:" quamvis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in sphærâ fornicis similitudo non potest inesse.

"Vive, Ulysses, dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape."

non dixit, *cape;* non, *pete:* haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape:* hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet.* Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum.

XLI. *Syrtim patrimonii, scopulum* libentius

dixerim; *Charybdim bonorum, voraginem* potius: facilius enim ad ea quæ visa, quam ad illa quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani *castratam* esse rempublicam: nolo *stercus curiæ* dici Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus quam res postulet, *Tempestas comissationis;* aut minus, *Comissatio tempestatis.* Nolo esse verbum angustius id quod translatum sit, quam fuisset illud proprium ac suum:

"Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?"

melius esset, *vetas, prohibes, absterres:* quoniam ille dixerat,

"Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave, obsit."

Atque etiam, si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut si olim, M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam, pupillum,* aliquanto mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta in alienum locum, non irruisse, atque

ut precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. * * * Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

"Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum et telum classem Achivûm offendere."

Atque illud,

"Erras, erras: nam exsultantem te, et præfidentem tibi,
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent jugo."

Sumtâ re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione:

"Africa terribili tremit horrida terra tumultu."

Pro *Afris*, est sumta *Africa:* neque factum verbum est, ut, "*Mare saxifragis undis;*" neque translatum, ut, "*Mollitur mare;*" sed ornandi causâ, proprium proprio commutatum: "*Desine, Roma, tuos hostes*" . . . . et, "*Testes sunt campi magni.*" Gravis est modus in ornatu orationis et sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello: quo item in genere et virtutes et vitia, pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit, et, Quo *avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis, cum *parietes* aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

"At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat:"

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

"Nos sumu' Romani, qui fuimus ante Rudini;"

aut quocumque modo, non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

XLIII. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiamsi licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magnâ, *minutum animum* pro parvo, dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus (ut exposui) translationibus connexa sunt? Hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex rebus: si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus consuetudinique [parcendum;] aut translatum, quod maxime, tanquam stellis quibusdam, notat et illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque, desiderat. Collocationis est componere et struere verba sic, ut neve asper eorum concursus neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et lævis. In quo lepide in soceri mei personâ lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

"Quam lepide lexeis compostæ! ut tesserulæ omnes
[Endo] pavimento, atque emblemate vermiculato."

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit:

"Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis."

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, et ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius: verum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de quâ loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastius diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam et forma verborum, quod, jam vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac solutâ oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur; ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delec-

tationis atque aurium causâ, (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut et verborum numero, et vocum modo, [delectatione] vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo (vocis dico moderationem, et verborum conclusionem), quoad orationis severitas pati possit, a poëticâ ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud est vel maximum, quod versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerose cadere, et quadrare, et perfici volumus. Neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, et astricto et soluto. Nam, cum vinxit modis et formâ, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certâ aliquâ lege versûs, neque ita soluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerose

dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. Ex hac versus, ex eâdem dispares numeri conficiuntur; ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum, oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur; sed ea nos cum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem, et animorum motum, mutatur et vertitur.

Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata; sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causâ videmus hunc statum esse hujus totius mundi atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media sit, eaque suâ vi nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim ascendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis

lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium, formam et figuram: nullam partem corporis sine aliquâ necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam cavernæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causâ, inventa esse videantur. Columnæ et templa et porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii fastigium illud, et ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa, fabricata est: nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utrâque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est; ut, etiamsi

in cœlo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum esse videatur.

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem, suavitas quædam et lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio atque angustiæ spiritûs attulerunt. Id inventum ita est suave, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile, esse posset.

XLVII. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius: nam cum sint numeri plures; iambum et trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui naturâ tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli et anapæsti et spondei pedem invitat; in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus

hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decore cadunt.

Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex. Nam aut a longâ oritur, quam tres breves consequuntur, ut hæc verba, *Desinite, Incipite, Comprimite;* aut a brevibus deinceps tribus, extremâ productâ, atque longâ, sicut illa sunt, *Domuerant, Sonipedes.* Atque illi philosopho ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. Est autem pæon hic posterior, non syllabarum numero, sed aurium mensurâ (quod est acrius judicium et certius), par fere cretico, qui est ex longâ et brevi et longâ: ut

"Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc?"

a quo numero exorsus est Fannius, "Si, Quirites, minas illius." Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longâ plerumque syllabâ terminari.

XLVIII. Neque vero hæc tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa poëtarum; quos necessitas cogit, et ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius aut longius quam necesse est. Liberior est oratio, et plane, ut dicitur, sic et est vere *soluta;* non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut, sine vinculis, sibi ipsa

moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non astricte, sed remissius, numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus; cujus membra et pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus intervallis æqualibus; recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis et impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis et profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum aures vocem naturâ modulantur ipsæ? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest.

Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, et æqualium, et sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continu-

ata ac producta; membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut (quod etiam est melius et jucundius) longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt; quod eo sæpius testificor, ut, auctoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam.

Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid disputatione istâ afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari istâ disciplinâ, nos ea majora ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam, putas a te hæc opera quotidiana et pervagata exspectare. Ista, quæ dicis, dici volumus; neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus, sine ullâ dubitatione respondeo. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negâram in eo, quem scripsi, libello, me invenisse, eloquentem. Sed eo te ne laudandi quidem causâ

interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo uno meo, diminueretur.

Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem, cum exercitatione, tum stilo (qui et alia, et hoc maxime ornat ac limat), formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrimâ normâ dirigenda: et efficiendum est illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius; ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, et quasi conversione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

Neque vos pæon aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, et respondebunt, non vocati. Consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo et pæone posteriore aut cretico, sed varie distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: et, si primi et postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior quam aures exspectent, aut longior quam vires atque anima patiatur.

L. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur: nam versûs æque prima, et media, et extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quâcumque sit parte titubatum: in oratione autem, prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ, quoniam apparent et intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt fere extremi servandi et notandi pedes, si modo non breviora et præcisa erunt superiora; quos aut choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, operâ deditâ facere videamur.

Quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione et consuetudine adhibitâ, consequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum

in omni genere, tum in hoc ipso, magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ullâ arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, et in signis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a naturâ minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine et populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes, ejiciantur?

LI. Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum et rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim, cum a naturâ profecta sit, nisi [natura] moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus et excitamur, et

incendimur, et lenimur, et languescimus, et ad hilaritatem, et ad tristitiam, sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior et cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numâ, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus, indicant; maxime autem a Græciâ vetere celebrata. Quibus utinam similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus, maluissetis!

Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostrâ oratione claudicat, sentit. Sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, (sicut hodie etiam nonnullos videmus) cum circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui, in illâ infantiâ naturali, (illud quod aures hominum flagitabant) tendebant tamen, ut et illa essent paria, quæ dicerent, et æqualibus interspirationibus uterentur.

LII. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de

conjunctione eorum; dixi de numero atque formâ. Sed, si habitum orationis etiam, et quasi colorem aliquem, requiritis, est et plena quædam, sed tamen teres; et tenuis, non sine nervis ac viribus; et ea, quæ particeps utriusque generis quâdam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstrâ, non solum sibi vitandi aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur; sic verbis quidem ad aptam compositionem et decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis, utatur, [ut ii, qui in armorum tractatione versantur.]

Formantur autem et verba, et sententiæ pæne innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutâris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis. In perpetuâ autem oratione, cum et conjunctionis

lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio, sententiarum atque verborum.

LIII. Nam et commoratio unâ in re permultum movet, et illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne subjectio; quæ et in exponendâ re plurimum valet, et ad illustrandum id quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et huic contraria sæpe percursio est, et plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, et distincte concisa brevitas, et extenuatio, et huic adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: et ab re longa degressio; in quâ cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus esse debebit: propositioque, quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, sejunctio, et reditus ad propositum, et iteratio, et rationis apta conclusio: tum, augendi minuendive causâ, veritatis superlatio atque trajectio: et rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis, dissimulatio; [quæ est perjucunda, cum, in oratione, non contentione, sed sermone tracta-

tur :] deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a te ipse rejicias : præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, et trajectio in alium : communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio : morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos conciliandos vel maxime, sæpe autem etiam ad commovendos : personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi ; descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio : ante occupatio : tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo et exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatio, augendi causâ : iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ.

LIV. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio et quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias ; et paulum immutatum verbum atque deflexum, et ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, et in

eadem verba impetus et concursio, et adjunctio, et progressio, et ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, et revocatio verbi, et illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, et conversio, et verborum concinna transgressio, et contrarium, et dissolutum, et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et imminutio, et quod in multis casibus ponitur, et quod, de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, et ad propositum subjecta ratio, et item in distributis supposita ratio, et permissio, et rursum alia dubitatio, et improvisum quiddam, et dinumeratio, et alia correctio, et dissipatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et sibi ipsi responsio, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et degressio, et circumscriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, (vel plura etiam esse possunt) quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus, illuminent.

LV. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus et sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrûm omnium parui. His autem de rebus sol me ille

admonuit, ut brevior essem, qui, ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, et doctrina ipsa, vulgaris: usus autem gravissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis sunt omnes, si non patefacti, at certe commonstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori, congruere orationis unum genus. Nam et causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices, frequentes, an pauci, an singuli: et, quales ipsi quoque oratores, quâ sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis an belli, festinationis an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias submissius: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis

et naturæ est; scire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest: mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æschine dictum videri solet; qui, cum propter ignominiam judicii cessisset Athenis, et se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quâ perlectâ, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suavissimâ et maximâ voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audîssetis ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret, actore mutato.

Quid fuit in Graccho (quem tu, Catule, melius meministi), quod, me puero, tantopere ferretur? "Quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram lamentantemque

videam et abjectam?" Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, histriones, occupaverunt.

LVII. Ac, sine dubio, in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus. Verum, quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur ac pæne obruatur; discutienda sunt ea, quæ obscurant, et ea, quæ sunt eminentia et promta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a naturâ habet vultum, et sonum, et gestum: totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant; acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva; quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermisso; fractum, scissum; flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non

arte ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

"Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos:'

et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

"Segregare abs te ausus:"

et

"Ecquis hoc animadvertit? vincite:"

et Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mœror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

"Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?"

et illa,

"O pater! o patria! o Priami domus!"

et quæ sequuntur,

"Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari."

Aliud metus: demissum, et hæsitans, et abjectum:

"Multi' modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopiâ:
Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum et necem:

Quæ, nemo est tam firmo ingenio, et tantâ confidentiâ,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu"...

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quâdam incitatione gravitatis:

"Iterum Thyestes Atreum attractum advenit;
Iterum jam aggreditur me, et quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum 'st malum,
Quî illius acerbum cor contundam et comprimam."

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum:

"Sed mihi cum detulit coronam ob [collocandas] nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare:
Tum ad te ludibunda docte et delicate detulit."

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, et uno pressu, ac sono obductum:

"Quâ tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum mensibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit."

LIX. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem et sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione

hac forti ac virili, non ab scenâ et histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstrâ. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis.

Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum; quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, et imago animi vultus est, indices oculi: nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes et commutationes possit efficere: neque vero est quisquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem, Tauriscum quendam, dixit, actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio: nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam, deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis; quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos, dedit. Quare, in hac nostrâ actione,

secundum vocem, vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis a naturâ data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari, maxime commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, et eos iisdem notis et in aliis agnoscunt, et in se ipsi indicant.

LX. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quæ primum est optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur: equidem magnopere censeo serviendum: sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quod, (ut dixi paulo ante) plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. Nam, ad vocem obtinendam, nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio.

Quid? ad aures nostras, et actionis suavitatem, quid est vicissitudine, et varietate, et com-

mutatione aptius? Itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Erycino cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum) cum eburneolâ solitus est habere fistulâ, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi, mehercule, inquit Catulus, et sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republicâ esse delapsos: quanquam ea tela texitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, et te ad Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum plane rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Crassus, est quoddam medium, sed suum cuique voci. Hinc gradatim ascendere vocem utile et suave est (nam a principio clamare, agreste quiddam est,) et idem illud ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quoddam contentionis extremum, (quod tamen interius est, quam acutissimus clamor) quo te fistula progredi [non] sinet et tamen

ab ipsâ contentione revocabit. Est item contra quoddam in remissione gravissimum, quoque, tanquam sonorum gradibus, descenditur. Hæc varietas, et hic per omnes sonos vocis cursus, et se tuebitur, et actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis; sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

Edidi, quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ coëgerunt. Scitum est enim causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas.

Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia (quantum ego possum judicare) ita divinitus, ut non a Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse, videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset; quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, "Fore" dicis? inquit: ego vero esse jam judico, et tum judicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim isti adolescenti, neque a naturâ neque a doctrinâ, deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati: sed et inge-

nio peracri, et studio flagranti, et doctrinâ eximiâ, et memoriâ singulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

NOTES.

SECTION XLIII. *Page* 3. *Line* 1. *Valet .... quibus.* "The approbation of the morals, views, actions and lives of pleaders, as well as clients, has great influence in the success of any cause."

3. 12. *Si quid .... videare.* "If you should run into invectives, that you may seem to do it unwillingly and by compulsion." A remarkable instance of the use of this precept will be found in our author's oration against Verres, entitled *Divinatio.* Sec. 2. *Tuli graviter .... traducerer. Adductus sum .... totam.*

SEC. XLIV. 5. 16. *Consuetudo valentis.* What the patient is accustomed to, when in health.

5. 27. *Integer.* "Unbiased."

6. 2. *Poetâ.* Quintus Ennius, a Roman poet before the time of Cicero, and frequently quoted by him.

Sec. XLV. 6. 13. *Tanta vis.* In his treatise *De claris oratoribus*, Cicero does not admit that Crassus excelled so much in eloquence. Antonius probably exaggerates a little to give more effect to the dialogues.

Sec. XLVI. 8. 20. *Ex personâ.* Scil. *Tragicâ.* The tragedian's mask covered the face, leaving, however, holes for the eyes and mouth sufficiently large to show the expression of the actor.

8. 23. *Segregare . . . . veritus.* Pacuvius, in his tragedy called *Teucer*, l. 58. 2, puts these words into the mouth of Telamon, king of Salamis. This monarch had sent his sons Ajax and Teucer to the Trojan war to defend each other. When he heard that Ajax had committed suicide because he could not obtain the arms of Achilles, he banished Teucer because he did not avenge the death of his brother.

9. 2. *Necis.* Scil. *Misertus es.* "The father whom, when bereft of his children in the decline of life, you have harassed, robbed and murdered, without any regard to the death of your brother, or his infant son who was committed to your charge."

Sec. XLVII. 10. 9. *Collegam.* C. Marius and M'Aquilius were colleagues in the consulship, A. U. C. 653. The case of M'Aquilius was mentioned in a former note. L. II. 28.

10. 18. *Bonus . . . . . magister.* These words ›re used ironically; hence the word *videlicit.*

10. 25. *Habueras . . . . superiora.* "For you had every advantage in that cause:" i. e. of C. Norbanus, alluded to in L. II. 21.

11. 3. *L. Cottam et T. Didium.* Tribunes of the people, A. U. C. 659.

Sec. XLVIII. 11. 8. *Homo censorius.* He was censor with L. Flaccus, A. U. C. 656, four years before he undertook the defence of Norbanus.

11. 9. *Hominis consularis.* Cæpio.

11. 18. *Eamque . . . . repetivi.* "And in that oration I traced back through every revolution of our government."

12. 5. *Fraude capitali.* Treason.

Sec. XLIX. 13. 2. *In liberûm loco.* How close was the connexion between the prætor and quæstor may be seen in the following extract of our author's oration against Q. Cæcilius. "It is a doctrine transmitted to us from our ancestors, that the prætor is in place of a parent to his quæstor; that no tie can be more sacred and binding than a union founded on an allotment of the same province, than a conjunction of office and the common discharge of a public trust."

13. 9. *Ætati meæ.* Cicero was then fifty years old. *Rebus gestis.* In Cilicia, when he was proconsul.

13. 24. *Magis . . . . doctis.* "Rather by exciting the sympathies, than by convincing the understanding of the judges."

13. 26. *Victa.* For Norbanus was acquitted, and Cæpio died in exile.

SEC. L. 14. 23. *Scauro.* A grandson of Aurelius Scaurus. He was taken prisoner by Bolus, king of the Cimbrians, by whom he was put to death on account of his temerity in asserting that the Romans on the other side of the Alps were invincible.

14. 26. *Quæ cum . . . . puto.* When you explained to us the course you pursued in the defence of Norbanus, it seemed to me that I could dispense with all precepts of oratory, and be content with this single example for imitation.

15. 6. *Rebus.* "Arguments."

SEC. LI. 15. 18. *Amor . . . . molestia.* Our author's oration for Milo furnishes a remarkable example of the use of all these passions.

SEC. LII. 17. 2. *Evolâsse.* "Have advanced to distinction."

17. 24. *Ad suas res revocet.* "To apply to his own case."

SEC. LIV. 20. 15. *Sed . . . . rideatur.* The point of the argument is, if the Greeks who are very witty and the inventors of all arts, make themselves ridiculous in describing wit, it appears that it cannot by any means be taught, unless one better qualified than they undertakes it. Thus he

disparages the Greeks that he may commend himself and his own country.

21. 7. *Meus frater.* Catulus.

21. 8. *Quid latraret.* As a dog barks when he sees a robber, so I bark at the sight of you who have robbed the public treasury.

21. 19. *Curiana defensio.* An oration of Crassus, in which he defends Curius against Scævola.

Sec. LV. 22. 12. *Minime mirum.* This is the common reading. Pearce, however, with good reason, thinks the word *mirum* should be omitted. Brutus said that he had sweated without any cause. Crassus replied that this was strange, for he had just come from the bath. The words *minime mirum* must belong to *sudare* as well as to *sine causâ*, if we trust the common reading. Those who come from the bath are usually dripping with water. Brutus therefore would have good reason for being in that condition, and the word *mirum* would be inappropriate. The sentence should probably be thus: *Atque ille brevia: quum ille diceret, se sine causâ sudare; minime, inquit; modo enim existi de balneis.* The jest depends upon the doubtful meaning of *existi*, as that word may refer to the sale of the baths or to his going out of one.

22. 16. *De coloniâ Narbonensi.* In the province of Narbon a Roman colony was settled, the former inhabitants having been expelled by war. Crassus vehemently opposed a law made against the colony,

and condemned the course of the senate because they did not join him.

22. 19. *Noster hic.* L. Crassus.

22. 22. *Essemus.* My son Brutus and myself.

22. 25. *Albano.* A villa near Alba Longa, a city of Latium, now Savello.

23. 4. *Tiburti.* A villa near Tibur, a town of Latium, now Tivoli.

23. 20. *Imagines duci.* Those whose ancestors or themselves had borne any curule magistracy, that is, had been consul, prætor or curule edile, were called *nobiles*, and had the right of making images of themselves, which were kept with great care by their posterity, and carried before them at funerals. These images were merely busts or effigies of persons down to the shoulders, made of wax and painted. There were titles or inscriptions written below them, pointing out the honors they had enjoyed, and the exploits they had performed.

23. 24. *Id non est nobilitatis.* Commercial employments and the arts were not held in high repute by the Romans or Greeks. In his treatise "De Officiis," I. 42, our author says, "Those arts are mean and disreputable in which a man is paid for his work, not his skill; for the very receiving a reward for one's labor is like taking of earnest to bind himself a slave. As for merchandise, it is sordid and mean when the trade that is carried on is petty and inconsiderable; but when it takes in a great amount of business, and, after bringing home

goods from every country, sells them again without lying or deceiving, we can hardly say but that it is creditable enough."

Sec. LVI. 24. 11. *Ex unâ contentione.* The oration he recently delivered during his censorship.

24. 14. *Hujus contra collegam.* Of Crassus against his colleague Cn. Domitius, charging him with extravagance.

25. 15. *Priores.* Scil. *Lacessentes.*

Sec. LVII. 27. 4. *Docebo sus oratorem eum,* i. e. I, an ignorant person, will attempt to teach so skilful an orator as Crassus. *Sus minervam docet* is proverbial of a foolish person undertaking to teach one wiser than himself.

27. 5. *Fœnum.* Meaning that dull orators should be put upon a level with inferior animals. Crassus says that Catulus should be fed upon ambrosia, the food of the gods, as if he was worthy to be compared with them for his eloquence.

Sec. LVIII. 28. 2. *Democritus.* Not only because he was so fond of philosophical inquiries, but because he was accustomed to laugh at the folly and vanity of mankind.

28. 21. *Odiosasque res.* A well-timed jest often subdues anger; witness the answer of the young men of Tarentun, who, in their cups, had uttered many things against the character of Pyrrhus;

being afterwards called to answer for it, he asked them whether they said those things; "We did, Sir," answered one of them, "and should have said a great deal more if there had been more wine."

Sec. LIX. 29. 25. *Memmium.* C. Memmius, a Roman knight distinguished for his eloquence and poetical talents. He was condemned of bribery when a candidate for the consulship.

30. 15. "*Per .... familiam.*" A quotation from the oration of some opponent, perhaps of Cn. Domitius, which Crassus introduces by a ludicrous imitation.

30. 21. "*Tibi ... has* [arbores] *sero.*" These seem to have been the words of an old man whose character Roscius was representing in some ancient comedy. *Senium est, cum audio,* i. e. the tremulous accents of age were so perfectly exhibited, that I seem to be hearing not an actor, but an old decrepit man.

Sec. LX. 31. 24. *Perpusillum.* The jest arises from the circumstance that the word *perpusillum,* which is here an adjective, was formerly also an adverb. In the latter case it would signify "shortly" or "in a few words;" in the former it could be applied to a man of short stature. Philip wished both significations to be taken.

32. 7. *Uni .... video.* Sextius was blind of one eye. Appius therefore wished to intimate by

these words that there was one place vacant for a guest at the couch of Sextius, and one place for an eye in his countenance.

32. 12. *Manus lava et cœna*, i. e. before you sup with me, restore whatever you may have stolen. The custom of washing the hands before supper, and the common saying that those had clean hands who had stolen nothihg, are the origin of the jest. So in Horace, L. I. od. 22.

Integer vitæ *scelerisque purus*, i. e. undefiled by wickedness.

32. 19. *Candidatus.* So called from the white gown which a candidate for office wore open and ungirded, without any close garment beneath. Plutarch thinks this dress was worn either to excite a greater interest by suing in such an humble habit, or that those who received wounds in the service of their country might the more easily exhibit them, a very successful way of gaining the favor of the people.

32. 19. *A. Sempronius.* He was soliciting an office in the usual way, by addressing by name and shaking hands with all whom he met. His brother Marcus accompanied him. They both saluted and embraced Vargula in a friendly manner. Instead of returning the salutation, he called out to his servant, "Drive away these flies;" intimating that suitors and candidates were equally troublesome.

SEC. LXI. 33. 12. *Obsignatum.* The Romans were accustomed to place seals with the impression

of their rings upon bottles, casks and similar things, when their servants were not considered worthy of confidence. So in Horace, Epis. II. 2.

Posset qui ignoscere servis,
Et signo læso non insanire lagenæ.

33. 20. *Virtutum.* Scil. *Memoria.*

33. 23. *Clodicat*, i. e. *Clodio favet.*

33. 26. *Nævio ignavius.* Probably said by the former Scipio Africanus against Nævius, who had charged him with extortion. The wit seems to depend upon the similarity of the two words.

34. 7. *P. L. Varus.* After he had filled many offices with honor, he was appointed prætor, A. U. C. 546.

34. 8. *Caput enim magnum est.* Ambiguous, as it may be applied either to the size of his head or to the greatness of his understanding.

34. 10. *Calvus . . . . . parum.* This is also ambiguous, as it may imply either that the few words Cn. Licinius Calvus said were enough for him, as an indifferent speaker cannot say too little, or that his arguments were cogent and comprehensive enough to produce conviction.

Sec. LXII. 34. 21. *Non est nostrum*, i. e. should not be imitated by orators.

34. 23. *Naturæ ridentur ipsæ*, i. e. those qualities are in their own nature ridiculous.

34. 24. *Agitare.* To laugh at or make a butt of.

35. 4. *Liberorum.* Scil. *Hominum.*

35. 16. *Gregalesque . . . . requirerent.* "And his comrades inquired why he had not come to the campus Martius."

35. 18. *Brachium fregisse.* This may mean that Titus had broken his own arm or that of a sacred image. In either case he would be likely to absent himself; in the former from inability, in the latter from fear of detection. The jest depends upon the ambiguity of the expression.

35. 20. *Nuculam an confixum.* There are many different explanations of this passage. Heusinger thinks that Lucilius alluded to a game which was played with nuts. Others think that *confixum facere* means the same as *configere.* Ernesti calls *confixum* a kind of food, (fricassé.) The word *Nuculam* signifies a small nut, and is also a proper name.

35. 21. *Non esse sextantis.* A sextans is the sixth part of an as. The ambiguity here rests upon the signification of *sextantis* and that of *sex tantis.* In the former sense Granius declares the thing which was the subject of remark to be of little value; in the latter, that it was worth six times as much, and was therefore valuable.

35. 26. *Ingeniosi*, e. g. Crassus had once affirmed that none of his family ever lived above threescore years; but afterwards wished to contradict by saying, "What could I be thinking of when I asserted such a thing?" "You knew," said Cicero, "that such an assertion would be very agreeable to the people of Rome."

SEC. LXIII. 36. 6. *Aliud exspectamus, aliud dicitur*, e. g. Cicero had highly praised Marcus Crassus in a speech from the rostrum, and a few days after as publicly reproached him. "What," said Crassus, "did you not lately praise me in the place where you now stand?" "True," answered Cicero, "but I did it by way of experiment, to see what I could make of a bad subject."

36. 9. *Nævium.* A dramatic poet of Campania in Italy, A. U. C. 519.

36. 10. *Judicatum duci.* By a law of the XII. tables, a man who failed to pay his debts or did not find security within thirty days, was given up to his creditor by the prætor, and considered a slave.

36. 14. *Nihil*, i. e. Neither words or money.

37. 1. *Nobiliorem.* M. Fulvius Nobilior held many distinguished offices, and when proconsul gained a victory over the Ætolians, A. U. C. 567.

37. 5. *Si . . . . es*, i. e. whether you commit an immodest act or suffer it to be committed.

37. 10. *Ut . . . . invenisse.* As Pyrrhus was called Neoptolemus because he came a new soldier to the Trojan war, so Nummius received his name from the money *(nummus)* which he distributed in the campus Martius, amongst the citizens of each tribe, for the purpose of bribing them to vote for a particular candidate.

SEC. LXIV. 37. 15. *Statius Scauro.* M. Æmilius Scaurus, born of an humble family, was elevated

to the highest offices. He was a vehement orator. Being once under great excitement, he was checked by Statius, with these lines of a comic poet, "*St. tacete,*" &c.

37. 16. *Legem de civitate.* This law was made during the consulship of L. L. Crassus and Q. M. Scævola. The object of it was, that he who was no citizen should not enjoy the privileges of one. Its enactment caused general dissatisfaction, and is said to have been the cause of the Italian war which soon after broke out.

38. 20. *M. Scipionem.* He was quæstor, A. U. C. 571, and prætor 576.

Sec. LXV. 40. 7. *Quando . . exibis?* When will you cease to select judges from your boon companions?

40. 8. *Cum . . . . alieno.* When you will put an end to your debaucheries.

40. 11. *Cortem.* This word properly signifies a poultry yard—here it means a court or collection of people who had assembled on the Palatiun to defend Metellus from the attacks of C. Servilius Glaucia.

Sec. LXVI. 40. 20. *Ante posui.* See page 29.

40. 24. *Sex. Titius.* A seditious tribune of the people, A. U. C. 655. When he boastingly called himself a Cassandra, intimating that he could prophesy truly, though he might not be believed,

Antonius said, "I can name many an Ajax Oileus for you." This was a severe sarcasm upon his character, for Cassandra, the daughter of Priam, in whose prophecies no one placed confidence, was violated by Ajax, the son of Oileus, in the temple of Minerva.

41. 4. *Erras . . . . . abstulisse.* Magius, who squandered his property in the gratification of his appetite, is compared to a naked man gathering nuts and putting them into his stomach for safe-keeping.

41. 8. *Nostros . . . . . nequissimum.* Cilician robbers infested the coast of Syria, carried off many of the inhabitants to Delos, and sold them as slaves. There the Romans bought them. The Syrians who spoke Greek most fluently, had long been in bondage under the Grecians, and were from this circumstance more likely to be rogues.

41. 17. *Sub Novis.* Scil. *Tabernis.* A part of the buildings of the forum was so called by way of distinction from that which was older. In many editions we find *sub nodis.*

41. 23. *Minuendi causâ,* e. g. when Cicero beheld his son-in-law Lentulus, a man of small stature, armed with an immense sword, he exclaimed, "Who has girded my son-in-law to a sword?"

41. 27. *Fornicem.* Erected as a monument of the victory of Fabius over the Allobriges.

42. 2. *Asinum fuisse parituram.* As each succeeding son of Q. Metellus Macedonicus was in-

ferior to his predecessor, Scipio insinuates that C. Metellus the youngest was so stupid, that if another one should be born, he would be no better than an ass.

Sec. LXVII. 42. 18. *Cum alia . . . . sentias*, e. g. when Cæsar proposed a decree for distributing the lands in Campania among the soldiers, many of the senators were displeased with it; Lucius Gellius in particular, who was one of the oldest of them, said, "That shall never be whilst I live." "Let us wait awhile," says Cicero, "for Gellius requires no very long credit."

42. 22. *Noster Scævola.* Q. Mucius Scævola, who acted as proconsul in Asia with great popularity. Septumuleius, an avaricious fellow, who had been paid for killing C. Gracchus, wished to be appointed by him prefect in Asia, hoping to make money by it.

42. 25. *Quid tibi vis?* i. e. are you so regardless of gain?

43. 2. *Fannius.* A Roman historian and orator.

43. 21. *Honesto verbo*, e. g. a young man who lay under the imputation of having given his father a poisoned cake, was very insolent to our author and threatened him with the weight of his reproaches: "I had much rather have them," says Cicero, "than your cake."

43. 23. *Pauli pugnâ.* When L. Paulus Æmilius fought against Perses.

44. 4. *Maximus.* Q. Fabius Maximus Verrucosus, who was consul when Tarentum was taken.

44. 6. *Operâ suâ*, i. e. *Operâ Livii Salinatoris.*

44. 14. *Quid . . . medius fidius.* What is that woman to you? She is my wife. Indeed, she is so ugly, I took her to be your sister, from her resemblance to you.

44. 17. *Quamdiu . . . . mortuus.* As long as that fisherman dwelt by the water's side in a frugal manner, he enjoyed good health; when he adopted a more luxurious mode of living, he died. Some consider the word *aquas* to mean "warm baths," such as those of Baiæ or Puteoli for instance.

Sec. LXVIII. 45. 3. *Tardum.* Because he should have fled to prevent detection. *Delectu.* Scil. *Militum.*

45. 6. *Ego . . . . villam tuam*, i. e. I am not too blind to see the extravagance you have exhibited in building your villa.

45. 7. *Nasicæ.* P. Cornelius Scipio Nasica.

47. 5. *In ejus tabulis.* Scaurus and Rutilius were rival candidates for the consulship. The former, who obtained it, accused Rutilius of illegal practices; and introduced his private accounts to substantiate the charge. In these accounts Rutilius had recorded, among other items, the proceedings during the election canvass, and at the close had placed the letters A. F. P. R. *(ante factum post relatum)* meaning that every thing took place before it was recorded. Scaurus, however, chose to in-

terpret it *actum fide Publii Rutilii*, insinuating that Rutilius had pledged himself to pay the expenses of his election, i. e. had bribed the electors.

SEC. LXX. 47. 22. *Mulsum.* Scil. *Vinum.* Honey mixed with wine; which taken cold was thought prejudicial to the voice.

48. 7. *Præter exspectationem*, e. g. after Pompey's defeat, Nonnius said there was room yet for hope, for there were seven eagles left in the camp. "That would be good encouragement," said Cicero, "if we were to fight with jackdaws."

48. 8. *Appii majoris.* Appius Claudius Pulcher, a provincial quæstor, A. U. C. 638.

48. 10. *Lege Thoriâ.* Sp. Thorius Balbus, a tribune of the people, A. U. C. 647, effected the passage of an agrarian law, by which no one could be required to pay any rent for the public lands in Italy which he possessed.

48. 20. *Mihi iniquum verum omnibus.* P. M. Scævola, when consul, was said to have been too lenient in his treatment of Tib. Gracchus. In this way he may be said to have been unjust to all, i. e. *reipublicæ.*

49. 4. *Sapiens, si algebis, tremes.* "However wise you may be, if you are cold you will shiver." So in Juvenal. Sat. I. 74. . . . . *Probitas laudatur et alget.*

SEC. LXXI. 49. 12. *Legem de donis.* That

no one should receive a reward for pleading a cause.

49. 13. *Quid fors, Cinciole?* "What is that law of yours, my little Cincius?"

49. 22. *Equum ademisset.* "Had degraded." When a knight had been guilty of dishonorable practices, the censor removed him from the equestrian order, and took away his horse, which had been given at the public expense.

49. 26. *Me istorum nihil credere*, i. e. that I do not believe he is so frugal, &c.

50. 28. *Leviorem.* Than becomes a consul.

Sec. LXXII. 51. 25. *Firmissima quæque.* A remarkable instance of this will be seen in our author's oration for Roscius Amerinus, who was accused of parricide.

51. 26. *In conciliatione.* In the defence of Ligarius, our author had to conciliate the favor of Cæsar, in which he fully succeeded. The energy of his eloquence is said by Plutarch to have been such, that it not only made Cæsar tremble, but, what is still more extraordinary, overcame all his prejudices, and extorted a pardon from him, against his will.

51. 27. *In permotione.* As in his defence of Milo, particularly in the closing part of it.

52. 4. *In refellendo adversario.* In his oration for Milo, our author attempts to prove that Clodius was more likely to have laid a snare for Milo than Milo for Clodius. In his defence of Ligarius, he

brings against the accuser Tubero, a charge of a more aggravated character than that which was brought against Ligarius.

Sec. LXXIV. 55. 11. *Uterque . . . facultatem,* i. e. neither the memory of Themistocles nor the prudence of Crassus are imparted to me.

Sec. LXXV. 56. 7. *Minime malos.* Simple and incautious.

Sec. LXXVII. 59. 4. *His partibus orationis.* The commencement and closing part.

Sec. LXXIX. 62. 8. *Ut ædibus ac templis.* As palaces and temples require porches corresponding to their magnificence, whilst humble edifices require none, so in a cause of importance an orator should make an exordium which might be omitted in one of less moment.

62. 25. *Agendo melius quam rogando.* By saying those things which will make the auditors well disposed, rather than by asking them to be so.

62. 25. *Est id . . . . extremam.* The favor of the audience is to be aimed at through the whole speech, but particularly at the closing part.

Sec. LXXX. 63. 24. *Samnitum.* See note 118. 22.

64. 10. *Nam . . . ephebis.* The words of Simo, an old man in the Andria of Terence, I. I.

64. 12. *Servilis percontatio.* The various ques-

tions of the freedmen in the same extract from Terence.

64. 16. *Effertur.* "She is carried out" to the funeral pile.

SEC. LXXXII. 67. 8. *Concio,* i. e. *populi.* Distinguished from the senate, in order to show that the style of oratory which is well adapted to the former, would not be the best for the latter.

67. 11. *Utilitatem.* Scil. *Obtabiliorem esse.*

SEC. LXXXIII. 69. 3. *Orator sine multitudine.* Our author, in his oration for Deiotarus, thus speaks of the disadvantage of speaking before a small audience: "I am pleading within the walls of a dwelling-house, deprived of that assembly and those numbers from which eloquence derives her spirit. It is your eyes, your looks, your countenance alone that I solicit; it is to you alone I make my address; to you alone my whole discourse is directed; circumstances which may weigh exceedingly in my endeavors to obtain justice, though they have but an inconsiderable effect upon the emotions of the mind, and contribute but little towards the energy and force of eloquence. For were I, Sir, to plead this cause in the forum, in your hearing and at your tribunal, with what spirit would the assembled crowds of Romans inspire me?"

SEC. LXXXIV. 70. 7. *Græci.* Scil. *Rhetores,* with which the fut. pas. partic. *legendi* agrees.

70. 19. *Scripsit.* Lælius gave an oration, written by himself, to Tubero, which he was to pronounce.

Sec. LXXXVI. 74. 8. *Tu . . . videris.* Take heed how you are to satisfy the expectations of Cæsar and Catulus.

Sec. LXXXVII. 76. 16. *Simonides.* A lyric poet of Cea, an island in the Ægean sea.

Sec. LXXXIX. 79. 16. *Horum adolescentium.* Cotta and Sulpicius.

79. 23. *Consularem . . . . censorium.* He was consul A. U. C. 658, and censor 660. Antonius was consul 654, and censor 656. The conference took place in 656.

Sec. XC. 82. 1. *Id temporis est.* The conference had commenced about two hours after sunrise. The sixth hour or noonday was at hand; he therefore thinks they should rise and seek recreation. Nothing is said of breakfast, as it was customary among the Romans, particularly in those days, to take none.

BOOK III.

SEC. I. 83. 10. *Scenicorum ludorum.* The scenic games, adopted from those of Greece, consisted of tragedies, comedies and satires, represented at the theatre in honor of Bacchus, Venus and Apollo. To render these exhibitions more attractive to the common people, they were accompanied by rope dancing, tumbling, and similar performances. Afterwards were introduced the pantomimes and buffoons, to which the Romans, like the degenerate Greeks, became so passionately attached, when the public taste and manners had become equally corrupt, that they superseded the regular drama.

83. 13. *Consilium.* This word, in some editions *concilium*, means here the assembly consulting together, not the subject of consultation.

84. 23. *Sibi illum consulem.* The whole of this may be briefly explained thus: Philip the consul was boldly upbraiding the senate for their supineness, and declaring that the times demanded a better senate; he went so far as to order a confiscation of the goods of L. Crassus, a man of great dignity and eloquence, for expressing his indignation at these remarks. Crassus, thrusting aside the lictor, exclaimed, "I no longer regard you as a

consul, Philip, because you do not regard me as a senator."

Sec. II. 85. 6. *Sententiamque eam.* In writing a decree of the senate, the time and place were put first, then the names of those who were present at the engrossing of it, then the proposition with the name of the magistrate who made it, and lastly what the senate decreed.

85. 13. *Cycnea vox.* This expression is applicable to those who speak eloquently towards the close of life. Socrates, in the Phædon of Plato, attributes the faculty of divination, as well as sweetness of voice, to swans when about to die. Aristotle and other philosophers, both Greek and Latin, agree in this opinion.

85. 26. *Ambitionis labore*, i. e. the labor and anxiety attendant on soliciting and discharging the duties of public offices.

86. 10. *Flagrantem bello.* The civil or Marsian war which then raged, when the Marsians and other neighboring people of Italy, being disappointed of their expected right of citizenship, revolted from the Romans. The contest was for a long time doubtful, until they were conquered by the consul, Cn. Pompeius Strabo, A. U. C. 665.

86. 11. *Ardentem invidiâ senatum.* In consequence of the factions of the equites, alluded to in the first section of the first book.

86. 13. *Luctum filiæ.* The daughter of Crassus was married to Scipio, who was exiled by Sylla

for espousing the cause of Marius. This will account for her affliction.

86. 14. *C. Marii fugam.* Marius, by the assistance of C. Sulpicius, a tribune of the people, wrested the command of the Mithridatic war from Sylla, and assumed it himself. Sylla was enraged at this, and when he had made a successful attack upon Rome, he killed Sulpicius and compelled Marius to seek safety in flight. Subsequently Marius returned a conqueror, and inhumanly sacrificed all whom he believed inimical to him, A. U. C. 666.

Sec. III. 87. 3. *Ut . . . . privaret.* Being required by Marius to suffer death on account of the civil dissensions which had taken place, he put an end to his life by suffocation. The necessity which urged Catulus to this act, left a dark spot upon the military glory of Marius.

87. 4. *M. Antonii.* Marius and Cinna having gained possession of Rome, sent their assassins to put Antony to death. So powerful was his eloquence in pleading for his life, that they could not execute their orders. Whilst they were hesitating, Annius came up and reproving them for their weakness, severed the head of the orator from his body.

87. 9. *C. Julii, L. Julii.* These two brothers were partisans of Sylla, and were put to death by Marius. They had taken refuge in the house of Tuscan friend, who basely betrayed them. Their

heads were exposed upon the *rostra*, by command of Marius.

87. 15. *Collegæ sui.* Q. M. Scævola, who was a colleague of Crassus in the consulship. He was murdered by the younger Marius in the temple of Vesta, during the civil wars of Marius and Sylla.

87. 18. *C. Carbonis.* Not that Carbo whom Crassus, when a young man, had impeached, for he is said to have poisoned himself, but his son, who, after having been thrice consul, was condemned to death by Pompey.

87. 27. *In tribunatu.* Sulpicius, when a tribune, effected the passage of many popular laws; e. g. that no senator should contract debts above 2,000 denarii; that the exiles who had not been allowed a trial should be recalled; that the Italian allies who had obtained the right of citizens and had been formed into eight new tribes, should be distributed through the thirty-five old tribes; that manumitted slaves who used formerly to vote only in the four city tribes, might vote in all the tribes; that the command of the war against Mithridates should be taken from Sylla and given to Marius.

SEC. IV. 88. 22. *Revocâsti*, i. e. have tried to dissuade me from contending with my enemies as well as with those of my country.

88. 24. *Măgnâ compensati gloriâ.* Particularly by his being honorably recalled from banishment,

and by his success in defeating the conspiracy of Catiline.

SEC. VI. 92. 12. *Ex inferiore loco.* The orators, when addressing the prætors on their tribunal, spoke from the seats below; those who addressed the conscript fathers were on a level with them; the people were harangued from some elevated spot, as the rostra for instance.

92. 19. *Instructu.* Of sentences. *Ornatu.* Of words.

SEC. VII. 93. 21. *Myro, Polycletus, Lysippus.* Eminent Grecian statuaries. The first flourished 420, the second 430, and the last 324 years before the Christian era.

93. 25. *Zeuxis, Aglaophon, Apelles.* Distinguished painters, B. C. 468, 1520, 330.

94. 9. *Q. Ennius*, of Calabria, B. C. 169. *M. Pacuvius*, of Brundusium, B. C. 554. *L. Accius*, of Rome, B. C. 140. All distinguished tragic poets.

SEC. IX. 97. 2. *Facultate . . . . perfectum est*, i. e. when we say that one orator is better than another, we do not mean that the style of oratory of one is better than that of the other, for they may be equally deserving of praise who are very different in their styles; but we wish to say that we consider one more perfect than the other in his peculiar style.

97. 24. *Ephoro.* An orator and historian of Cumæ, in Æolia, B. C. 344. He was a disciple of Isocrates. *Theopompus.* A Greek historian of Chios, B. C. 354. All his compositions are lost, except a few fragments. He also was a disciple of Isocrates.

Sec. X. 98. 27. *Minus.* Not an adverb, but an adjective. He means that distinctness of utterance is indispensable, but yet is the least of an orator's qualifications.

99. 5. *Præclare.* With great purity of style.

Sec. XI. 99. 22. *Verba exiliter animata.* As with those who, as Persius says, "*tenero supplantant verba palato,*" i. e. mince their words.

99. 23. *Anhelata.* Catullus ridicules Arius for this fault, who was accustomed to say *chommoda* for *commoda*, and *hinsidias* for *insidias.*

100. 20. *Asiaticos.* Orators from Caria, Phrygia and Mysia, whose style was deficient in refinement.

100. 23. *Nostri . . . . . Latini,* i. e. Roman citizens born and educated in the city, (whom he afterwards calls *urbanis,)* are less devoted to the acquisition of learning than the inhabitants of Latium.

100. 26. *Togatorum.* The Latins whose peculiar dress was the toga. As the term *togati* would include the citizens of Rome as well as of Latium, it is here used probably in opposition to *tunicati,* i. e. the common people who wore only the tunic.

100. 27. *Q. Valerium Soranum.* Our author in his "Brutus," speaks of him as being more eminent for his acquaintance with Greek and Roman literature, than for his eloquence.

Sec. XII. 101. 8. *Antiquitatem.* The purity of ancient language.

101. 9. *Multarum sermonis expertes.* Unaccustomed to a free intercourse with strangers.

101. 15. *Ille quem dixi.* L. Cotta, of prætorian rank.

101. 19. *Iota literam tollas,* e. g. *filum* for *filium ; domnum* for *dominum.*

102. 2. *Ille.* Sulpicius. *Idem.* Antonius.

Sec. XIII. 102. 24. *Non valde productis iis.* Without strained metaphors and allusions.

103. 17. *Majoribus.* Scil. *Natu.*

Sec. XIV. 103. 20. *Cum alias res agamus.* When we are inattentive. Ironically.

105. 9. *Hæc vis.* Eloquence.

Sec. XV. 105. 20. *Sapientiam.* The learned men among the Greeks, before the time of Socrates, were called *σοφοὶ* and their learning *σοφία ;* the latter was afterwards called *φιλοσοφία* and by Cicero *sapientia.* Pythagoras was the first who preferred the name of philosopher to that of sophist.

105. 20. *Lycurgi.* Lycurgus gave laws to the

Spartans, Pittacus to the Mityleneans, and Solon to the Athenians. The two last were reckoned among the seven sages of Greece.

105. 22. *Coruncanii.* The name of many distinguished Romans. T. Coruncanius, one of them, was the first plebeian pontifex maximus. *Fabricii.* The military talents of C. Fabricius were most conspicuous in the Samnite war, A. U. C. 411 to 481. His character for integrity was well exhibited in the remark of Pyrrhus: "It would be easier to turn the sun from its course, than to entice Fabricius from the path of rectitude."

105. 26. *Pythagoras*, of Samos. *Democritus*, of Abdera. *Anaxagoras*, of Clazomene. All these men were distinguished for their love of the natural sciences.

106. 15. *Apud Homerum.* In the Iliad, ix. 443, where Phœnix, the teacher of Achilles, thus speaks:

> . . . . . When Peleus, hoary chief,
> Sent thee to Agamemnon, yet a child,
> Unpractis'd in destructive fight, nor less
> Of councils ignorant, the schools in which
> Great minds are form'd, he bade me to the war
> Attend thee forth, that I might teach thee all,
> Both elocution and address in arms.

106. 20. *Ad pilam.* This game seems to have been played in the following manner: the players were divided into two sets, equi-distant from a line drawn between them, and behind each there was another line, which formed the bounds; the ball was placed in the centre, and the contention

sisted in forcing it over the boundary line of the opponent.

106. 21. *Talos, tessaras.* These were two kinds of dice; the former were oblong squares, numbered on the four sides; the latter were cubes, like ours, and marked also on the faces with numbers from one to six, but with numerical characters instead of dots.

There were severe laws against gambling, except during the saturnalia, but they were insufficient to prevent it. There was one use of the dice at feasts and entertainments, which perhaps did not fall under the prohibition of the laws, and that was to decide, by throwing them, who should preside at the tables.

Sec. XVI. 107. 5. *Ancipitem,* i. e. *duplicem.*

107. 12. *A re . . . . negotiis,* i. e. *a civitatis negotiis.*

108. 5. *Inutile.* Pernicious.

Sec. XVII. 108. 15. *Xenocrates.* A philosopher of Chalcedon, a disciple of Plato. He was of a dull and sluggish disposition, but supplied these defects of nature by unwearied attention and industry.

108. 17. *Antisthene.* An Athenian philosopher, a disciple of Socrates, and afterwards a founder of the Cynic sect.

108. 18. *Cynici.* The object of their philosophy

was to subdue the passions and produce simplicity of manners.

108. 22. *Ii.* The Epicureans, whose system is called on the next page, "a philosophy which has adopted pleasure for its object."

109. 1. *Eretricorum.* A sect founded by Menedemus in Eretria.

109. 2. *Herilliorum.* From Herillus the Carthaginian, a disciple of Zeno, from whom, however, he differed on some points. He considered science the most important object to be obtained.

109. 2. *Megaricorum.* A sect founded by Euclid of Megara, who was a disciple of Socrates.

109. 2. *Pyrrhoneorum.* From Pyrrho, a philosopher of Elea. They seem to have doubted of every thing.

109. 3. *Horum.* The Peripatetics, Academics, Stoicks and Epicureans, whom Crassus spoke of a little before. In some editions we find *illorum,* which would render the passage less obscure.

109. 10. *In causis publicis,* i. e. *in judiciis.*

109. 11. *Ei philosophiæ.* The Epicurean.

109. 12. *Repelletur.* Scil. *A nobis.*

Sec. XVIII. 110. 3. *Irasci nesciunt.* Our author, in his oration for Muræna, thus sums up the tenets and sentiments of the Stoicks: That a wise man ought never to be influenced by favor, nor ever to pardon an offence; that it is an argument of weakness and folly to be softened by compassion; that a manly character is equally inacces-

sible to entreaties and prayers; that the wise man alone is beautiful, however distorted in appearance; that he alone is rich, though surrounded with the most abject poverty; and that in the most despicable state of slavery, he only is a king; that we, again, who are not entitled to the prize of wisdom, are fugitives, exiles, and, in short, madmen; that all crimes are equal; that every offence is a mortal sin; that he who smothers a cock, without necessity, is no less guilty than the man who smothers his father; that the wise man never doubts, never repents, is never deceived, and never changes his mind.

110. 5. *Sed . . . . abhorreat.* Crassus does not utterly condemn the Stoicks, but he denies that their philosophy can be beneficial to an orator; for it considers all men who are not philosophically wise, as slaves, &c., and advocates a style of oratory which is harsh and unfit for common usage.

110. 15. *Sed, ut in oratore,* i. e. *sed, quo si utatur orator, exile erit, etc.* Cicero has a similar mode of expression in his treatise De Senectute, iv. *Multæ etiam* (erant) *ut in homine Romano, literæ.*

110. 20. *Vis.* Signification.

111. 14. *Recentior Academia.* There were three academical sects; the first under Plato, the second *(recentior)* under Arcesilaus, and the third under Lacydes.

111. 19. *Romæ audivit.* A. U. C. 598.

111. 20. *Q. Metellum.* Q. Metellus Numidicus, was consul A. U. C. 644.

Sec. XIX. 113. 10. *Ut pontifices.* As the pontiffs gave up to deputies a portion of duty which originally belonged to themselves, so the followers of Socrates assigned to orators that which belonged to philosophy.

Sec. XX. 114. 2. *Natus unum et viginti.* A. U. C. 625, when Crassus impeached Carbo, a man of consular rank and of great eloquence.

114. 12. *Mysteria.* Of Ceres and Proserpine; the former were the most important. Crassus, who was very desirous of witnessing these, came two days too late, and could not induce the Athenians to renew them. Our author was well acquainted with those mysteries, and speaks of them in his treatise De Legibus, II. 14.

115. 2. *Istis, qui in unâ philosophiâ.* The Epicureans and Stoicks. *Quasi t. v. s. collocârunt*, i. e. *Habitant.*

Sec. XXI. 115. 5. *C. Velleius.* This senator had become a follower of the Epicurean philosophy.

115. 12. *Panætio.* A Stoick philosopher of Rhodes, the teacher of Scipio Africanus. He wrote a book on moral obligation, which is highly commended by our author. He lived about 180 years before the Christian era, and died at Athens.

115. 26. *Verberabit.* Will baffle all our philosophers who are not so practised and fluent in speaking.

116. 12. *Quare .... molesti.* The meaning is, let us suffer ignorant teachers to instil their ridiculous notions into the minds of their pupils, and to send them forth from their schools as the raven sends forth her croaking young from their nest. He alludes to Corax, a Sicilian teacher of rhetoric, who the Greeks say was worthy of his name. The proverb ἐκ κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠὸν was first uttered in reference to one of his pupils.

116. 14. *Pamphilum.* Suidas mentions many of this name; among others, a philosopher, whether of Amphipolis or Sicyon is uncertain, who wrote concerning painting and distinguished painters. This is probably the one referred to in the text.

116. 19. *Dummodo .... videatur,* i. e. if that subject be considered of so much importance as to be comprehended in no smaller space than all the books of philosophers.

116. 20. *Oratorum.* In some editions we find *rhetorum* for this word; the reason assigned for a preference of the latter word is, that Pamphilus and Corax, who have been just spoken of, were rhetoricians, not orators; Crassus attacks their ignorance and impudence in pretending to teach eloquence when they were themselves unacquainted with the principles of moral philosophy, so necessary to an orator.

117. 1. *Sapientiam.* Philosophy.

117. 7. *Hominibus.* Scil. *Doctis.* *Libris.* Scil. *Philosophorum.*

117. 25. *Quid . . . . scio.* For why should I wish to contradict those who consider me a good orator? I know that it becomes me, when discoursing of eloquence, to be so considered.

SEC. XXIII. 118. 13. *Doctrinâ.* Philosophy.

118. 17. *Quos discentes vita defecit.* Who, to the last hour of their lives, have devoted themselves to this study.

118. 21. *Magister hic Samnitium.* He attempts to show, by three examples, the difference between those who content themselves with the acquisition of learning, and those who make a practical use of what they have acquired. The first example is that of two fencing masters, who were celebrated at that time, one a teacher of the Samnites or gladiators, who was so much engrossed with his profession that he thought of nothing else; the other, Q. Velocius, equally expert in the art, who, nevertheless, found time to attend to the business of the forum, to the interests of his friends and to his own private affairs. The second example is that of Valerius and Furius, musicians; one sang occasionally, the other all the time. The third is that of Tubero and Africanus, philosophers; the former wasted his health and strength upon those studies to which the latter gave only his leisure hours.

118. 22. *Samnitium.* When the Samnites were conquered, A. U. C, 308, their beautiful arms were converted by the Romans to the honor of the gods.

but the Campanians, from their pride and hatred of their foe, gave them as ornaments to the gladiators, who used to be exhibited as a show at their feasts, and whom they distinguished by the name of Samnites. So in the following lines Lucilius says, "*Samnis in ludo ac rudibus*," etc.

118. 26. *Lucilium.* A Roman knight, distinguished for his satyric poems. He was born at Aurunca, in Italy, B. C. 148.

119. 11. *Philosopho.* Panætius. *Q. Tuberonem.* A Stoick, remarkable for his frugal manner of living.

119. 13. *Africanum.* The younger, whose sister was the mother of Tubero.

120. 3. *Tardissimi.* Scil. *Ingenio.*

Sec. XXIV. 121. 3. *Ad annum.* Interpreters infer from this, that Cæsar was then appointed edile. Of the manner in which Crassus discharged the duties of that office, Cicero thus speaks in his treatise De Officiis, II. 16. "Hence Publius Crassus, who was with good reason surnamed the wealthy, was very magnificent and noble in his entertainments; and Lucius Crassus, a little while after, was equally generous, though a colleague of Mucius, the most moderate man living."

121. 12. *Si Diis placet.* Ironically.

121. 14. *Edicto meo.* During the consulship of C. F. Strabo and M. V. Messala, A. U. C. 593, philosophers and rhetoricians were driven from the city by a decree of the senate. Sixty-nine years afterwards, the censors Cn. Domitius Ænobarbus

and L. L. Crassus framed a decree concerning the restraint of Latin rhetoricians, in these words: "It has been announced to us that there are men who have commenced a new system of education; that they have styled themselves Latin rhetoricians, and that our young men are daily listening to their instruction. Our ancestors have told us what things they wished their children to learn, and what schools they should attend. These innovations being adverse to the practices and precepts of our ancestors, seem to us neither pleasing nor profitable; we therefore deem it expedient publicly to express our disapprobation of them, as well of their professors."

SEC. XXV. 122. 17. *Ornatu.* Scil. *Ludorum, aulæ, etc.*

123. 28. *Concinnam.* Scil. *Orationem.*

124. 9. *Infucata vitia.* Ornaments which are in bad taste; excessive embellishments.

SEC. XXVI. 124. 17. *Nunquam agit,* i. e. never gives all the theatrical emphasis which he might.

124. 19. *Sapiens . . . . petit.* A quotation, it is supposed, from Hecuba, a tragedy of Ennius.

124. 20. *Abjicit . . . . proximos.* Utters in a subdued tone, that he may come with appropriate energy to the next.

124. 23. *Ille alter.* Scil. *Versiculus.*

124. 24. *Quid petam præsidii.* See the whole of this line, sec. 47 of this book.

125. 8. *Utrisque.* Poets and musicians. *Submittitur.* "Is pronounced in a low tone."

125. 22. *Ad augendum aliquid.* An instance of this may be seen in our author's oration against Verres. VII. *Facinus est . . . . . moriatur.*

125. 24. *Ad extenuandum.* As in his oration for Ligarius, § 17. Do you, Tubero, call it a crime? Why? for that cause has hitherto been free from such an imputation. Some call it an error, some fear; those who want to be somewhat severe, give it the name of hope, ambition, hatred, obstinacy; those who are most severe call it rashness; you are the only one who has ever called it a crime. But if we would assign a just and proper name to our misfortune, a certain fatal calamity appears to me to have seized and possessed the unwary minds of men; insomuch that no one ought to be surprised that human councils have been baffled by divine fatality.

Sec. XXVII. 126. 5. *Major.* More important than what? Crassus probably meant that it was more important than it seemed to him in the beginning of his discourse; or that it was one of those things which are of more importance than usual in an orator.

126. 13. *De universá re.* Such as theft, parricide, &c.

126. 24. *Duarum philosophiarum.* The Peripatetic and Academic.

126. 25. *Apud antiquos.* Before the time of Socrates.

127. 4. *De nostrâ possessione,* i. e. *cognitione rerum et philosophiâ.*

Sec. XXVIII. 127. 11. *Ex particulâ parvâ.* From the Lyceum for instance, a celebrated gymnasium at Athens, which was also called περίπατος, because the Peripatetic philosophers discoursed whilst walking about there.

127. 19. *Captivos nostros.* In reference to the well-known history of Regulus, who preferred to sacrifice his own life rather than to advise his countrymen to make a compromise with the Carthaginians by an exchange of prisoners.

127. 27. *Hactenus loquantur.* The Peripatetic and Academic philosophers.

128. 4. *Surculo defringendo.* In allusion to the practice of litigants. If the question was about an estate, the prætor anciently went with the parties to the place, and gave possession to which of them he thought proper. But from the increase of business this soon became impracticable, and it became customary for the parties to call one another from court to the spot, a farm or vineyard for example, and to bring from thence a turf or branch to represent the property for which they were contending. These were delivered to the person to whom the prætor adjudged the possession.

128. 15. *Inopiâ* [rerum.] Because they have nothing to say. *Judicio*, i. e. because others would think that they were unwilling to say any thing on that subject.

Sec. XXIX. 129. 2. *Quid in re sit*, i. e. *an aliquid existat.*

129. 11. *Naturâne.* According to the Academics and Stoicks. *An opinionibus.* According to the Pyrrhonians.

129. 20. *Quid . . . . impressum sit.* Such as the worship of the gods, filial piety and kind offices to friends.

129. 27. *Corporis* [bona.] Health, bodily vigor, beauty. *Animi.* Genius, memory, industry. *Externa.* Rank, wealth.

130. 7. *Laus, an divitiæ.* Solomon has settled the question: XXII. "A good name is rather to be chosen than great riches, and loving favor rather than silver and gold."

130. 11. *Æquumne sit ulcisci.* On the subject of revenge, the ancients seem to have differed. Seneca and Dion condemned the practice; Tyrius Maximus says that the avenger deserves more censure than he who committed the first offence; Aristotle on the other hand approves of it; Cicero's opinion we may infer from the following sentence in his oration against Antony: "I will avenge myself for every offence, however or by whomsoever committed." That the practice is incon-

sistent with the plain requisitions of Christianity, is too evident to admit of a question.

Sec. XXXI. 132. 20. *Inscribunt.* As was the case with Aristotle and Theophrastus.

132. 25. *A quibus.* Philosophers.

Sec. XXXII. 134. 10. *Quinquennali celebritate ludorum.* Hercules instituted the Olympic games in honor of Jupiter, to be celebrated every fifth year at Olympia. Iphitus, of Elis, renewed them in the 408th year after the destruction of Troy, 23 years before the building of Rome. The celebration of them declined during the reign of Theodosius.

134. 24. *Prodico.* A philosopher and rhetorician of Chios, teacher of Euripides.

135. 6. *Hic.* Gorgias.

135. 15. *Multique.* Theodorus, Isocrates, &c.

135. 27. *Ejus.* Q. Mucius Scævola.

136. 1. *Illi.* The Grecians.

Sec. XXXIII. 136. 9. *Cum esset,* i. e. *cum viveret.*

136. 12. *Euclide.* He flourished under Ptolemy, and taught mathematics at Alexandria, A. U. C. 450. *Archimede.* The most distinguished mathematician of his time; he lost his life at Syracuse, A. U. C. 540, when that city was taken possession of by the Romans. *Damone aut Aristoxeno.* Dis-

tinguished musicians, the former of Athens, the latter of Tarentum.

136. 13. *Aristophane.* Not the celebrated comic poet of Athens, but a grammarian of Byzantium.

136. 19. *Socero meo.* Scævola.

136. 22. *Manilium.* Who had been consul, A. U. C. 604.

136. 24. *Quod erat insigne.* Which was an intimation that he was ready to answer any questions which might be put to him.

137. 4. *P. Crassi.* Distinguished for his knowledge of the civil and pontifical law; he was consul A. U. C. 547.

137. 5. *Scipionis.* P. Scipio Nasica.

137. 12. *Transmarinam et adventiciam.* Being obtained from the Grecians, who are separated by a sea from the Italians.

Sec. XXXIV. 138. 12. *Septem fuisse.* Thales, Solon, Periander, Cleobulus, Chilon, Bias, Pittacus.

138. 25. *Populares homines,* i. e. ambitiously courting the favor of the people.

138. 26. *Veteres comici.* Particularly Eupolis.

139. 4. *Clamator.* Bawling professors of rhetoric. *Ad clepsydram.* To prevent advocates from being too tedious, it was ordained by the Pompeian law, in imitation of the Greeks, that they should speak by an hourglass.

139. 8. *Quadraginta annos.* Until the year 326, A. U. C. the third of the Peloponnesian war.

139. 11. *Non boni.* Pernicious, because they injured their fellow-citizens by tyrannical acts.

Sec. XXXV. 140. 15. *Cum barbaros*, i. e. and listen to barbarians. The quotation is from some tragic poet who puts the word into the mouth of Philoctetes. Aristotle uttered the same verse, substituting the word "Isocrates" for "barbarians."

Sec. XXXVI. 142. 10. *Apud hos . . . . . compulisti.* I know not what benefit Cæsar and Sulpicius may have derived from your discourse; for my part, you have made me resolve to become thoroughly acquainted with the philosophy of the Academics.

142. 21. *Commovit.* "Fixed my attention."

142. 26. *His nostris.* With the limited knowledge of the Romans.

143. 11. *Ad laudem splendoremque*, i. e. to the embellishment of a discourse.

Sec. XXXVII. 144. 6. *Abjecta.* Low expressions, such as are frequently found in comedies and satires. *Obsoleta.* Our author sometimes uses words of this kind, particularly in his epistles, e. g. *raudusculum, muginari, averruncare, &c.*

Sec. XXXVIII. 145. 1. *Poëtarum licentiæ.* Virgil often uses words of the kind alluded to, e. g. *olli, fuat, aulai, quianam, &c.*

145. 2. *Raro.* This word, followed by the word *etiam*, has the signification of *aliquando* or *non-nunquam.*

145. 18. *Dii genitales.* The following is the verse of Ennius, of which these words form a part:

> *Romulus in cœlo cum diis genitalibus ævum*
> *Degit.*

The Dii genitales or deities by birth were Juno, Vesta, Ceres, Diana, Minerva, Venus, Mars, Mercury, Jupiter, Neptune and Apollo.

SEC. XXXIX. 146. 18. *Inhorrescit . . . . . pelagus.* A quotation from Pacuvius.

SEC. XL. 148. 7. *Illa . . . . acriora*, i. e. *illa vero translata quæ ab oculorum sensu ducta sunt, sunt acriora, etc.*

148. 16. *In scenam*, i. e. into the theatre, that the audience might decide whether his metaphorical expression was inappropriate.

SEC. XLI. 149. 9. *Glauciam.* C. Servilius Glaucia, a ridiculous fellow, was quæstor A. U. C. 644.

150. 2. *Florentior.* Than the metaphorical.

150. 9. *Offendere*, [i. e. impingere,] *classem Achivum ad scopulum et telum.* By the word *telum* may be understood either the weapon of Hector, who set fire to the Grecian ships, or war, as in the following section we are told that *arma* and *tela* are [illegible] for war.

Sec. XLII. 151. 8. *Martem.* By this word we understand "chance" or "fortune."

151. 10. *Pro comitiis.* Which are held in the campus Martius.

151. 13. *Pro ipsis.* For the persons who are under the influence of these vices, as *avaritia* for *avarus.*

151. 26. *Cum . . . . . unum.* When one man speaks of himself as if there were more.

151. 27. *Nos . . . . . Rudini.* Supposed to be a verse of Ennius, expressing his joy because he had received the rights of citizenship. Our author, in his oration for Archias, says, *Ergo qui hæc fecerat, Rudium hominem (Ennium) majores nostri in civitatem receperunt.*

Sec. XLIII. 152. 11. *Sunt translata quodam modo.* "Are somewhat metaphorical."

152. 27. *Lucilius.* When he introduced in a satirical composition my father-in-law, Mucius Scævola, whom Albucius had accused of extortion.

153. 14. *Ne aspere.* As if any one should say "*Xerxis exercitus.*"

153. 15. *Neve vastius.* "Nor be pronounced too broadly." As when the letter a occurs too frequently, e. g. *Frugifera regna Asiæ.*

Sec. XLIV. 153. 25. *Princeps,* i. e. *primus.*

154. 11. *Versus . . . . vitium est.* Into which Cicero has more than once fallen, e. g. in his

oration for Archias, *In quo me non inficior mediocriter esse versatum.*

154. 20. *Numero et astricto et soluto.* By a rhythm resembling verse, but not metrical. Rhythm, says Harris, differs from metre, inasmuch as rhythm is proportion applied to any motion whatever; metre is proportion applied to the motion of words spoken. In language, however, rhythm is less restricted than metre, the former belonging to both prose and verse, the latter to verse only.

Sec. XLV. 155. 10. *Sed ea . . . medio.* "But when we have raised them from their ordinary meaning."

156. 1. *Quinque stellæ.* Mars, Mercury, Jupiter, Venus and Saturn.

156. 9. *Non casu.* Democritus and Epicurus believed every thing to be produced by an accidental concourse of atoms.

Sec. XLVI. 156. 22. *Capitolii fastigium.* The capitol, so called, because when the foundation of it was laid, a human head is said to have been found, was built on the Tarpeian or Capitoline mount, by Tarquinius Superbus. There were three others built at different periods.

Sec. XLVII. 157. 26. *Aliæ.* Scil. *Percussiones.*

158. 14. *Quid . . . . nunc.* A quotation from the Hecuba of Ennius.

SEC. XLVIII. 158. 22. *Ne spiritu quidem minimo.* "Not even by the smallest breath." In a verse, the feet should be so well arranged, each in its proper place, that there may be no syllable either deficient or redundant.

SEC. XLIX. 160. 8. *Iis philosophis.* Aristotle and Theophrastus.

160. 15. *Istis.* Cotta and Sulpicius.

SEC. LIII. 166. 5. *Commoratio unâ in re.* Almost every oration of Cicero will furnish examples of this. A remarkable one occurs in his defence of Roscius Amerinus, § 74. *Quomodo occidit? &c.*

166. 14. *Extenuatio.* See page 41.

166. 15. *Illusio.* Of which Cicero speaks more particularly, B. II. 58.

167. 13. *Exemplum.* As in our author's first oration against Catiline, sec. I. *An vero vir amplissimus, P. Scipio . . . . perferemus?*

167. 18. *Purgatio.* As in the defence made by the deputies of C. Manlius to Q. Martius Rex, in the Catilinarian war of Sallust, XXXIII. *Deos hominesque testamur . . . . pereamus.*

167. 19. *Optatio.* For an example, see Virgil, Ecl. VIII. 7.

"*En erit unquam*
Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?"

SEC. LIV. 167. 23. *Geminatio verborum.* It gives additional force, as in the first oration against Catiline: "*O tempora! O mores! senatus hæc intelligit; consul videt: hic tamen vivit! vivit? immo vero etiam in senatum venit.*" It gives vivacity, as in Virgil, Ecl. VI. 20.

> "*Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,*
> *Ægle, Naïadum pulcherrima.*"

167. 25. *Paulum immutatum verbum atque deflexum.* Punning.

167. 27. *In extremum conversio.* As in Virgil's Ecl. X. 75.

> "*Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra:*
> *Juniperi gravis umbra: nocent et frugibus umbræ.*"

168. 6. *Conversio.* As in Cicero's oration for Cluentius: "*Sine invidiâ culpa plectatur, et sine culpâ invidia ponatur.*"

SEC. LVI. 170. 25. *Quo . . . . abjectam.* A quotation from a speech of Gracchus, in which he lamented the loss of his brother, who was put to death in the capitol, by Scipio Nasica.

SEC. LVIII. 172. 5. *Impius . . . . natos.* A quotation from Thyestes, a tragedy of Ennius. See the account of Atreus and Thyestes in Class. Dict.

172. 8. *Segregare abs te ausus.* A verse from the Teucer of Pacuvius. See Cic. de Ora. II. 47.

172. 10. *Ecquis . . . vincite.* From the Atreus Accius.

172. 13. *Quo . . . filias.* From the Medea of Ennius.

172. 14. *Peliæ.* A son of Neptune and king of Thessaly, whom his daughters put to death at the instigation of Medea, who had promised to restore him by her art to his youth.

172. 16. *O pater . . . evitari.* From the Hecuba of Ennius.

172. 18. *Hæc omnia*, i. e. whilst gazing on those places where the beautiful edifices of Troy once stood, I beheld, &c.

173. 16. *Quâ tempestate*, i. e. *quo tempore.*

Sec. LIX. 173. 19. *Motus.* Scil. *Animorum.*

Sec. LX. 176. 11. *Ego vero*, i. e. admire the diligence and learning of Gracchus.

176. 12. *Illos viros.* Tib. and Caius Gracchus.

176. 13. *Ea tela texitur.* He alludes to the factions of Marius and Sylla, which were disturbing the state at that time.

176. 15. *Non tulerunt.* Both were put to death; the former by Scipio Nasica, the latter by Opimius.

Sec. LXI. 177. 21. *Me consule.* A. U. C. 658.

177. 23. *Bithyniæ rege.* Nicomedes, who, at his death, left Bithynia to the Roman people.

178. 3. *Ætati suæ*, i. e. *æqualibus.*

178. 4. *Illum tanto minorem.* Cicero, in his Brutus, says that Cotta and Sulpicius were ten years younger than Hortensius.

